PRIN VAMA CUCULUI

VIAȚA LUI BADEA CÂRȚAN

OCTAVIAN METEA

PRIN VAMA CUCULUI

VIAȚA LUI

BADEA CÂRȚAN

DE
OCTAVIAN METEA

EDITURA TINERETULUI

Imaginea lui Badea Cârțan după fotografii ale timpului.
Desen de ADRIAN IONESCU

PRECUVÎNTARE

Badea Cârţan, figură de legendă.

Scriitorul Duiliu Zamfirescu spunea despre el în anul 1895 : *„Cine nu cunoaşte astăzi pe badea Gheorghe Cârţan !... Trebuie să fii un cetăţean foarte obscur, ca să nu fi avut cinstea, măcar o dată în viaţă, să nu fi fost cercetat de acest bun patriot. De la d. Bursan pînă la Felix Faure, de la Imbriani la Crispi, de la Carpaţi la canalul Mînecii* — toată *lumea şi toate locurile sînt cunoscute în persoană de neobositul român."* [1]

A cunoscut satisfacţiile, dar şi deziluziile celebrităţii, plătind cu închisoarea pasiunea lui neostoită pentru răspîndirea cărţilor româneşti, într-o lume care înrobea popoarele, ţinîndu-le departe de lumină şi cultură.

Viaţa în mijlocul naturii i-a dat o sănătate de fier şi picioare de oţel, care l-au ajutat să străbată aproape întreaga Europă a veacului trecut.

Şi-a început viaţa de cioban, ca şi înaintaşii săi, în liniştea poienelor, în umbra codrilor, pe crestele munţilor, pe întinsul fără sfîrşit al Bărăganului, alături de Ion Cotigă, primul său dascăl. Acesta i-a stîrnit interesul pentru cărţi şi istoria poporului român.

Pasiunea pentru istoria României i-a cultivat-o mai apoi istoricii V. A. Urechia, Gr. Tocilescu şi Nicolae Iorga.

---

[1] Duiliu Zamfirescu : *Badea Cârţan la Roma*. „Foaia pentru toţi" nr. 44/1897, P. II. pag. 292.

Ciobanul, care a intrat în istoria poporului nostru sub numele de Badea Cârţan, a fost asemenea unui stejar care nu s-a clintit din încrederea în viitorul poporului nostru, ori cîte furtuni s-au abătut asupra lui.

A cunoscut oamenii politici contemporani cu el din Bucureşti, Budapesta, Viena, Roma şi Paris. Cerîndu-le dreptate pentru poporul român, ca şi înaintaşul său Horia, s-a convins că apelul său este zadarnic şi a pornit la acţiune de unul singur, cu mijloacele sale modeste, pentru a răspîndi cultura şi încrederea în unitatea naţională a poporului nostru.

De aceea, pe bună dreptate istoricul Nicolae Iorga în cartea sa *Oameni care au fost*[1] comenta că în timp ce atîţia diplomaţi şi plimbăreţi pe banii statului au trecut prin străinătate fără să lase nici o urmă, deşi vorbeau multe limbi străine — ba uneori ne-au făcut de rîs.

„Badea Cârţan nu ştia decît româneşte, dar el era sigur că toţi fraţii latini înţeleg, sunt datori a *înţelege accentele lui latine. Şi era încredinţat că iubirea lor — pe care a şi deşteptat-o ici şi colea prin caracterul impunător al energicei manifestaţii populare cuprinse în fapta lui — e aşa de puternică încît nici bani de drum nu-i trebuie. Aşa* a *străbătut Italia, Franţa ; a văzut Columna lui Traian."*

Cârţan, vorbind româneşte, şi numai româneşte, cutreieră Europa, şi pe unde trece deschide sufletele pentru neamul său.

A fost îndrăgit şi preţuit mai ales de tineretul din Transilvania şi Banat, căruia-i aducea, cu mari sacrificii, în desaga sa parcă fără fund, de peste munţi, din România veche, prin „vama cucului" şi pe „cărarea ursului", manuale şcolare şi cărţi româneşti.

---

[1] *N.Iorga : Oameni care au fost. Un fanatic ţăran al romantismului naţional : Badea Cârţan,* vol. II, pag. 23—28. Bucureşti, 1935 Editura Fundaţiilor.

Astăzi, cînd în țara noastră se desfășoară o impetuoasă și nevisată activitate culturală, cînd învățămîntul este generalizat, iar cărțile și manualele școlare sînt împărțite gratuit de către stat pînă-n pragul universității, cînd bibliotecile și căminele culturale sînt așezăminte de temelie în viața familiilor, satelor și comunelor patriei noastre, faptele și strădaniile lui Badea Cârțan ne apar în toată măreția lor, ca un fragment de epopee istorică, ca un simbol al vremilor actuale.

De la moartea lui au trecut 57 de ani. Faptele lui au intrat în legendă. Amintirea lui este încă vie în sufletul poporului nostru. Lucrări editate de Academia Republicii Socialiste România, Istoria Transilvaniei, articole, monografii îi amintesc numele și lupta lui pentru cultura națională, ca răspînditor al cărții și publicațiilor românești.

Înainte de 23 August 1944, Badea Cârțan nu s-a bucurat de o adevărată prețuire.

În vremea noastră, cînd trecutul de luptă al poporului este analizat în lumina ideologiei clasei muncitoare, se recunoaște rolul și contribuția maselor populare la această luptă. *„Ideea unității străbătuse ca un fir roșu, din adînc de veacuri, nu numai mintea cărturarilor noștri dar și sufletul întregului popor, idee ce izvora din conștiința originii și a limbii comune poporului român așezat pe ambele versante ale Carpaților."* [1]

Drumul de la Gheorghe Carțan la Badea Cârțan a durat 48 de ani. A fost lung și spinos, pînă ce în sufletul ciobanului s-a născut conștiința luptătorului.

Badea Cârțan și-a înscris numele la loc de frunte și între călătorii celebri din veacul trecut, alături de compatriotul său Ion Codru-Drăgușan. Trei drumuri pe jos din Transilvania la Roma, un drum la Paris, altul la Barcelona și Ierusalim, sute de drumuri peste crestele Carpaților, din Transil-

[1] Acad. C. Daicoviciu: Tribuna nr. 3/1966, 24 Ianuarie.

vania în România veche şi înapoi — iată doar cîteva dintre performanţele celui mai renumit glob-troteur al timpului său.

Rezultatele sale întru drumeţie n-au fost înregistrate şi omologate de nimeni, pentru că Badea Cârţan n-a urmărit glorii sportive, ci pretutindeni în călătoriile sale a fost împins doar de setea lui de cunoaştere, de dorinţa de a arăta pretutindeni şi faţă de toţi vitalitatea unui popor care-şi cerea dreptul la unitate naţională, libertate şi progres, într-o epocă cînd acestea nu i se recunoşteau.

Om simplu şi cinstit, cioban şi filozof, vorbea scurt, greu, dar adînc şi cu înţeles, fiind un apostol al unităţii naţionale.

Alături de eroii populari Gheorghe Doja, Horia, Cloşca şi Crişan, Moş Ioan Roată şi Tudor Vladimirescu îşi găseşte locul şi Badea Cârţan, ca luptător entuziast pentru unitatea naţională şi răspîndirea de cărţi şi cultură în popor.

Astfel, lucrările *Din Istoria Transilvaniei* şi *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, editate de Academia Republicii Socialiste România, menţionează rolul lui Cârţan în răspîndirea cărţilor româneşti într-o epocă de asuprire naţională şi socială.

În anul 1959, la Congresul de istorie de la Stokholm, cercetătorul *V. Curticăpeanu,* în comunicarea *Răspîndirea şi prohibirea cărţii româneşti în epoca dualismului austro-ungar. Badea Cârţan şi rolul său în cultura românească*[1] a analizat activitatea lui Cârţan în trecutul nostru cultural.

De la congresul orientaliştilor din Roma anului 1899, pînă la cel de la Stockholm, au trecut 60 ani. Ambele congrese s-au ocupat de personalitatea acestui modest cioban cu simbol de dac luptător pentru latinitate.

Viaţa şi activitatea lui de luptător pentru cauza poporului trebuie să fie o pildă vie pentru tineretul nostru.

---

[1] *Studii,* Revistă de istorie, nr. 6/1964, pag. 1341—1369.

Pe Badea Cârţan l-am îndrăgit din poveştile tatălui meu care l-a cunoscut şi ajutat, apoi amîndoi am văzut lumina zilei în aceeaşi Ţară a Oltului şi sub crestele senine ale Negoiului, care ne-a priveghiat copilăria.

Culegînd date asupra lui Badea Cârţan din tot ceea ce s-a scris despre el şi amintiri de la cei care l-au cunoscut, mă voi strădui, după cum mă ajută puterile, folosind atunci cînd va fi cazul graiul făgărăşenilor mei, să vă povestesc în paginile care urmează viaţa şi faptele lui.

PARTEA I-a

ȚARA OLTULUI

Locul de obîrșie al lui Badea Cârțan este comuna Oprea-Cîrțișoara din actualul raion Făgăraș, ținut care pînă-n zilele noastre se mai numește și „ Țara Oltului" sau „Țara Făgărașului", în amintirea stăpînirii lui de către voievozii Țării Românești : legendarul Negru Vodă, Basarab I, Mircea cel Bătrîn, Constantin Brâncoveanu, care a ctitorit aici o biserică și un castel la Sîmbăta de Sus. Mihai Viteazul, în timpul luptelor pentru cucerirea Transilvaniei, și-a lăsat în castelul din Făgăraș pe Doamna Stanca cu cei doi copii, Florica și Nicolae-Pătrașcu.

Cu toate că denumirea de țară se dă de obicei unor ținuturi întinse și cu o populație mare, mica „țară" a Oltului este cuprinsă între culmile Carpaților și malul stîng al Oltului, de la măgura Perșanilor pînă la porțile Avrigului, o fîșie de pămînt lungă de 70 km și lată de 10—15 km. Acest teritoriu pe care trăiesc făgărășenii este o depresiune care s-a format cu mii de ani în urmă prin dispariția unui lac glacial, pe fundul căruia s-au așezat aluviunile aduse de Olt și rîurile de munte care o brăzdează de la sud spre nord, pentru a fi primite în brațele molcome ale bătrînului Alutus.

În veacul trecut, și pînă-n pragul erei socialiste, din cauza solului rece și pietros, ținutul era sărac, muncile agricole grele și istovitoare, pentru a smulge pămîntului hrana de toate zilele : secara, cartoful, iar spre malul Oltului porumbul și grîul, după cum arată vechiul cîntec al ținutului :

*„Țara Oltului
Para focului,
Țară de ocară,
Pîine de secară."*

Făgărășenii, luptînd cu o natură vitregă, cu un pămînt pietros și neroditor, pentru a le învinge au trebuit să fie harnici și întreprinzători, isteți și curajoși, atît cei de la coarnele plugului cît și cei care, pe crestele Carpaților, au îmbrățișat o meserie veche a poporului nostru : ciobănitul.

Cei din stînga Oltului se numesc pînă astăzi cu mîndrie „olteni" și se deosebesc de cei din dreapta Oltului, de „ardeleni", prin grai, port și înfățișare, ținutul lor fiind menționat documentar din anul 1222 de Terra Blachorul (Țara Românilor), iar în anul 1372 cu Terra Fogaras (Țara Făgărașului). Împrejurarea că ținutul a fost stăpînit de domnii Țării Românești, care purtau în titulatura lor și pe aceea de „Duci ai Făgărașului", le-a adus anumite libertăți și privilegii care le-au imprimat o atitudine dîrză, mîndrie și încredere. Mai tîrziu, în timpul Mariei Tereza, din rîndul lor s-au recrutat grănicerii care au luptat împotriva turcilor și chiar a francezilor conduși de Napoleon. Pentru serviciile militare au primit unele privilegii, iar cei care s-au distins în lupte au primit diplome de nobilitate, fiind declarați „boieri", cu toate că boieria lor consta dintr-un petec de pămînt, și ei n-au părăsit coarnele plugului. Din această epocă se mai păstrează doar în graiul local cuvîntul de *boreasă,* în loc de soție, adică soție de boier (boier-neasă). Alături de țăranii liberi au fost însă și mulți iobagi, care nu se bucurau de libertăți, fiind legați de pămîntul grofilor, pe care-l munceau. Aceștia erau numiți în veacul trecut *oglăghii* (legați de pămînt).

Pentru oltenii asupriţi, locul de refugiu era dincolo de munţi „în ţară", adică în România veche, unde plecau pentru a scăpa de plata dărilor şi de serviciul militar.

În Ţara Oltului au înflorit arta populară, meşteşugurile, artizanatul şi a fost creat un costum naţional sobru şi original în care domină culorile negru şi roşu. Vechiul port făgărăşan se păstrează în satele de sub munte pînă-n zilele noastre, în special la Drăguş, iar femeile vîrstnice mai poartă încă un capişon negru cu două boruri care cuprind faţa, numit *căiţă,* peste care se poartă o cîrpă albă, lungă, urmă a vechiului port al femeilor dace.

Ciobanii din Ţara Oltului treceau cu turmele lor pînă pe Bărăgan, de aici în Dobrogea, iar unii au ajuns pînă-n Balcani sau Caucaz.

Cu toate că munţii Făgăraşului, care poartă pe coamele lor blana zăpezii întreg anul, nu au alte trecători, în afara celor de la Turnu Roşu şi Bran, fiind măreţi şi prăpăstioşi, ei n-au fost nici cînd despărţitori de fraţi de-a lungul istoriei noastre zbuciumate. Ei au fost trecuţi dintr-o parte în cealaltă de fugari, pribegi şi ciobani, şi mai ales de eroul povestirii noastre, care spunea adeseori :

— Cine dracul a văzut graniţă în mijlocul ţării ?

Trecerea se făcea prin „vama cucului" sau pe „calea ursului", pe care vameşii şi jandarmii fostului regim austro-ungar nu le puteau supraveghea.

LEAGĂN CIOBĂNESC

Ca orice așezare omenească comunele *Oprea* și *Streza-Cîrțișoara* — leagăne de ciobani — au un început. Istoria lor, deși nu se găsește însemnată în hrisoave prăfuite de vreme, s-a păstrat în tradițiile orale ale localnicilor, dar mai ales în sufletul lor. Bacii cei bătrîni au povestit tinerilor începuturile satului, iar aceștia, la rîndu-le, au repovestit-o copiilor și, din gură-n gură, legenda a prins viață.

Ca în orice legendă începutul este îndepărtat în timp, iar adevărul este cunoscut de valurile înspumate ale Oltului și undele sprintene ale rîului Bîlea, fiindcă pe malurile lor au prins viață *Cîrța* și fiicele sale *Cîrțișoarele*.

Satul matcă Cîrța a prins rădăcini pe malul Oltului, acolo unde Bîlea își varsă apele. În acest loc, Oltul curge liniștit, se depărtează de coastele podișului ardelean spre care l-au împins apele năvalnicelor rîuri coborîte din crestele Carpaților.

La Cîrța, valea Oltului este largă, iar viiturile apelor au așezat un strat de pămînt negru, peste care se întind holde de secară și grîu. După ce satul s-a dezvoltat, iar cultura pămîntului a început să dea roade, pe aceste locuri a venit un grof care a luat pămîntul cel mai bun și a ridicat la marginea satului un castel împrejmuit cu ziduri groase. Înaintea lui au fost pe aici cavalerii teutoni, prin anul 1211, ca să păzească, cu ajutorul religiei, stăpînirea feudală, zidind o mănăstire în formă de cetate, ale cărei urme au rămas pînă în zilele noastre.

Pe lîngă iobagii de pe moşia grofului se aflau şi cîteva familii de ciobani, stăpîniţi de meteahna pribegiei pe urma turmelor de oi. Ciobanul avea o viaţă mai liberă, putînd să se mişte în voie în urma turmei, vara pe crestele munţilor, iarna în păpurişul din luncile Oltului. Cu stăpînul moşiei nu dădea faţă niciodată, doar trimişii lui veneau să numere mieii, să ridice lîna şi caşii de brînză.

Într-o zi, ne spune legenda, doi ciobani din Cîrţa, anume *Oprea* şi *Streza,* sătui de asuprirea grofului, şi-au ridicat familiile şi sărăcia şi au pornit pe firul Laitei în sus, să găsească o nouă aşezare, să dureze viaţă nouă, fără stăpîn.

La poalele Negoiului, pe un tăpşan ceva mai jos de locul unde *Bîlea* îşi uneşte apele cu *Laita,* s-au oprit şi au întemeiat două sate româneşti. În faţa lor se deschidea o privelişte încîntătoare : Netedul, Piatra Vulturului, Curmătura Bîlii, iar ceva mai sus, în cojoace albe : Moldoveanul, Podagrul, Porţile Arpaşului, Şaua Caprei, Paltinul, Laita şi regele crestelor, Negoiul. La cîţiva kilometri mai sus, pe firul apei, minunata cascadă a Bîlii.

Cîrţa rămăsese undeva jos, lîngă firul de argint al Oltului, cu casele şi bordeiele ascunse în frunzişul copacilor. Doar turla bisericii-cetate îşi ridica peste ele fruntea semeaţă.

Dar Oprea şi Streza, împreună cu familiile lor, nu s-au oprit aici ca să admire natura, ci căutau loc de aşezare şi poieni cu iarbă grasă pentru păscutul vitelor şi oilor. S-au înţeles ca Streza şi oamenii lui să se statornicească în dreapta rîului Bîlea, iar Oprea cu ai săi în stînga. Astfel, cu trecerea anilor şi înmulţirea familiilor s-au născut satele Oprea-Cîrţişoara şi Streza-Cîrţişoara, fiicele Cîrţei. Pe platoul din jurul celor două sate s-au întins ogoare pe care au început să se cultive secară, ovăz, cartofi, iar pe fîneţele şi tinăroagele de pe malul Laitei şi Bîlii păşuni pentru oi şi nutreţ pentru vaci.

Dar libertatea şi bunăstarea localnicilor n-a durat multă vreme, pentru că groful Teleky şi oamenii lui au pus şi aici

stăpînire pe ogoarele cele mai roditoare, iar în Oprea-Cîrţişoara şi-a ridicat curte boierească, împrejmuită cu ziduri groase.

În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, cîţiva negustori avuţi, atraşi de bogăţia munţilor şi nisipul fin din albia Laitei, au ridicat la marginea satului o fabrică de hîrtie la locul de împreunare al celor două rîuri. Pădurile coborau pînă la buza satului, iar trunchiurile de copaci pentru fabricarea celulozei erau aduşi din munte pe undele sprîntene ale Laitei şi Bîlii. Mai tîrziu, alţi negustori întreprinzători, la cîţiva kilometri mai sus, spre cascadă, au ridicat o fabrică de sticlărie, loc numit şi astăzi „La glăjerie".

Astfel, o dată cu dezvoltarea celor două sate româneşti, şi-a făcut simţită prezenţa pe aceste meleaguri şi orînduirea capitalistă, prin cele două fabrici primitive, dar aducătoare de cîştig. Localnicii au ajuns să slujească la doi stăpîni, unii pe moşia grofului Teleky, alţii ca muncitori în cele două fabrici. O dată cu înfiinţarea fabricilor, au venit şi cîteva familii de meşteri, unguri şi saşi, aduşi din părţile Sibiului şi ale Braşovului. Vatra celor două sate româneşti s-a lărgit, pe lîngă casele de lemn s-au ridicat şi case de piatră. O fiică a grofului a pus de s-a zidit la marginea de apus a satului o capelă catolică, iar în anul 1809, în mijlocul satului, o bisericuţă din piatră, lîngă care, în 1845, s-a ridicat şi o turlă cu două clopote, al căror dangăt se auzea pînă sus, la cascada Bîlii. Dar sărăcia nu putea fi alungată din casele oamenilor. Mulţi au trecut cu oile în Muntenia.

Ştiinţă de carte nu avea nimeni, în afară de maiştrii de la cele două fabrici. Abia în anul 1860, la îndemnul mitropoliei din Sibiu, s-a înfiinţat o şcoală românească care funcţiona prin casele oamenilor. Lecţiile erau predate de cîntăreţii bisericii şi de cîte un maistru cu tragere de inimă, dar bruma de învăţătură ce se da copiilor era doar scrisul şi cititul după cărţile bisericeşti.

Familia lui Nicolae Cârţan avea rădăcini adînci în ciobănie. Din moşi-strămoşi partea bărbătească îşi petrecea viaţa în urma turmelor de oi. Dar de pe urma ciobăniei nici unul nu s-a procopsit. Singura lor avere era o căsuţă din bîrne de lemn, acoperită cu paie, un petec de ogor şi o turmă de 40—50 de oi cu nelipsitul măgar şi cîinii de pază. Nicolae Cârţan avea doi fraţi : Arsene, cîntăreţ la biserică şi dascăl, şi Vasile, soldat în armata austriacă, cu slujba în Italia.

În anul 1846, la vîrsta de 26 ani, Nicolae Cârţan s-a căsătorit cu Maria Budac, iar cu ajutorul socrilor şi-a ridicat o casă din bîrne de brad, pe uliţa care cobora de la biserică spre marginea de miazănoapte a satului, numită mai tîrziu uliţa şcolii. Maria a adus ca zestre un petec de grădină cu cîţiva peri sălbatici şi pruni, o vacă, cinci oi şi o ladă de „zestre" cu două valuri de pînză de cînepă, cîteva ştergare şi două lepedee din lînă.

Nicolae Cârţan îşi petrecea însă viaţa departe de sat, în munte, unde păştea oile bogătaşilor. Peste vară, cobora de două-trei ori ca să aducă merinde pe samarul măgarului, un sac cu făină de mălai pentru mămăligă şi bulgări de sare pentru oi. În timpul iernii rămînea lîngă familie, iar oile erau adăpostite într-un şopron acoperit cu paie, în grija cîinilor.

În familia lui, copiii au venit într-o ordine firească, la fiecare doi ani cîte unul. Întîi Maria, apoi Gheorghe, după el Nicolae, Chiva, Ion, urmat de Avram, iar şirul s-a oprit la Arsene. După zece ani avea şapte copii.

În cimitirul din jurul bisericii din Oprea-Cîrţişoara îşi dorm somnul de veci urmaşii lui Oprea şi ai Cârţanilor, astfel că cele două sate româneşti se pot numi leagăne ciobăneşti.

SOSEŞTE CIOBĂNAŞUL

Un vînt aspru şi rece cobora pe văile înguste ale munţilor, croindu-şi drum de-a lungul Laitei, pentru a se întîlni cu cel care urca de pe valea Oltului.

Deasupra satului Oprea-Cîrţişoara palele de vînt răscoleau nămeţii de pe fruntea căsuţelor acoperite cu paie. Fumul ce-şi croia drum prin acoperiş era răsfirat peste pînza de zăpadă, înnegrind-o. Brazii de pe malurile Laitei îşi scuturau promoroaca peste învelişul de sticlă al apei. În mijlocul satului, unde rîul îşi desface apele în două braţe, unul îndreptat spre moara grofului şi altul spre ferăstrăul care hăcuia buştenii de brad, copiii, cu năsucurile înroşite de ger, se zbenguie pe gheaţă.

În haine de pănură groasă, în opinci şi cu căciuli mari, par nişte ghemotoace vii, de lînă. Cei mai mărişori şi curajoşi şi-au încropit din blane de fag şi scîndurele nişte săniuţe pe care le trag cu sfoara spre movila din jurul bisericii, transformată în derdeluş, de unde-şi dau drumul veseli spre albia îngheţată a rîului.

Deşi vîntul rece intră prin hainele de lînă, iar gerul este pătrunzător pînă la oase, copiii nu se dau bătuţi. Unii strigă voioşi, alţii cad în zăpadă, iar cei mici privesc cu jind la cei mărişori, care coboară cu săniuţele. În tot satul, singurele vietăţi care dau viaţă uliţelor sînt copiii. Bătrînii stau în case, în jurul focului, iar femeile torc.

În ogrăzi, oile stau înghemuite una în alta, cu blana încărcată de promoroacă. Gospodarii care au mai multe oi

le-au înjghebat adăposturi din căpriori de brad, acoperite cu paie. În curţile celor săraci, cele zece-cincisprezece oi behăie lihnite de foame. Oile care trebuie să fete sînt aduse în tinda casei, la adăpost de ger. Iarna anului 1849 e cumplită, oamenii şi oile îşi stîmpără cu greu foamea. În majoritatea caselor lipseşte mălaiul din celar, iar din curţi, nutreţul pentru animale.

Toată noaptea, noapte lungă, de ianuarie, a nins cu fulgi mari, iar dimineaţa vîntul a început să împrăştie zăpada.

În curtea lui Nicolae Cârţan se plimbă cu paşi rari, de santinele, în jurul gardului, Burcuş, Hector şi Ursar. Aici, la marginea satului, duşmanul cu colţi ascuţiţi poate să apară, îndrăzneţ, în orice clipă. Cît despre urşi, nici o teamă, ei aşteaptă sosirea primăverii în bîrloagele din Valea Pojorţii. Deşi în fiecare curte sînt cîini de pază, lupii, împinşi de foame, dau tîrcoale satului, iar acolo unde cîinii sînt fricoşi, înhaţă cîte o oaie şi fug cu ea în tinărog, unde o hăcuiesc. Ba, uneori, pe sub garduri se strecoară şi vulpile, care, mai modeste, se mulţumesc cu un cocoş sau o raţă. La curtea boierească se pătrunde mai greu, din cauza zidurilor de cetate. Într-o toamnă, un urs care fugărea o viţea s-a încumetat să sară zidul, dar a fost ucis cu furcile de slugile lui Teleky.

Acum, după revoluţia din 1848, groful Teleky, înainte de a pleca spre Pesta, a dat ordin vechilului Oliver Boier să împrumute pe ţărani cu porumb, iar ciobanilor le-a lăsat cîte o oaie în plus peste tain şi cîte zece kilograme de caş.

— L-a prins mila pe Măria sa de noi, îşi spuneau oamenii, sau revoluţia din ţară l-a îmblînzit ?

Turmele de oi ale grofului au fost trimise la iernat tocmai în Banat, unde tocmise din timp locuri.

— Nu se ştie dacă nu le prinde revoluţia pe acolo, îşi spuneau oamenii, şi rămîne groful „sărac" !

— Nu vă bucuraţi degeaba, le răspundea Victor Vulcan, că nu rămîne sărac. Tot pe spatele nostru îşi scoate pîrleala.

Nicolae Cârţan a curăţat zăpada din jurul casei, a croit o pîrtie pînă la adăpostul oilor şi alta pînă la poartă, apoi a plecat în vecini, să mai afle veşti despre mersul revoluţiei. În căsuţa lui nu se aude nici o mişcare. Doar în curte, din cînd în cînd, lătratul cîinilor tulbură liniştea. În tindă, pe un strat de paie, s-au aciuat două oi, gata pentru fătat. În odaie, tuşa Raşila, cumnata lui, întreţine focul din vatră cu blăni de fag. Deasupra vetrei stă atîrnat ceaunul cu apă.

În faţa vetrei, pe scăunaşul cu trei picioare, tuşa Raşila toarce liniştită, gîndindu-se la veştile aflate seara trecută la şezătoare, în casa Mariei Vulcan. Soţul Mariei, care primise de la popa Vulcan „Gazeta Transilvaniei", le povestea femeilor venite cu furcile de tors tot ce aflase din gazetă şi de la popa. Cică mitropolitul din Sibiu a plecat în munţi, să potolească pe moţii care au fost ridicaţi la luptă de Avram Iancu. Dieta a hotărît unirea Transilvaniei cu Ungaria. În unele părţi, răsculaţii au dat foc caselor grofeşti, iar grofii fug ca potîrnichile din faţa coaselor şi furcilor ţărăneşti.

Femeile ascultau mirate, dar nu pricepeau mare lucru. Le mişcau ştirile despre vărsările de sînge, casele arse, ţăranii spînzuraţi, oameni rămaşi pe drumuri, femei văduve, copii orfani, dar amănuntele politice şi hotărîrile grofilor din dietă nu le înţelegeau. Nicolae, cumnatul Raşilei, om umblat prin lume, care deşi nu ştia carte era înţelept, i-a spus că domnii românilor din Ardeal au plecat la Viena să ceară dreptate împăratului. Să ne bucurăm şi noi, românii, de drepturi şi libertăţi, ca şi ungurii şi saşii, dar cine poate şti dacă vor reuşi.

Din casa grofului au plecat toţi, pînă şi Oliver Boier, omul lui de încredere. Au rămas doar cîteva slugi credincioase. Revoluţia este departe de Ţara Oltului, şi pînă aici, sub poalele munţilor, nu va ajunge, deşi mulţi cîrţişoreni abia

aşteaptă să audă foc de armă şi să vadă vîlvătăile conacului, pentru a porni şi ei să-şi răzbune umilinţele.

În sat au sosit mai mulţi jandarmi cu pene de cocoş, care patrulează pe uliţe şi împrăştie oamenii strînşi la vorbă. Ba, nici în cîrciumă nu-i lasă să stea prea mult.

Pe Raşila o îngrijorează faptul că sora ei trebuie să nască. Pe Măriuţa, care împlinise doi ani, au trimis-o la bunici. Datina cere ca atunci cînd se aşteaptă-n casă un nou suflet, nici copiii, nici bărbatul nu trebuie să fie de faţă, numai femeile.

Maria Cârţan se frămîntă în aşternut, învelită în cojoace. Vîntul şuieră printre grinzi, mişcînd ştergarele din jurul icoanelor. Simte că i-au sosit durerile facerii, care sînt altfel decît la prima naştere. Atunci Nicolae s-a supărat foc, vroia să aibă un fecior care să-l ajute la ciobănit, şi cînd colo a venit... o fată, care-n casa ciobanului nu-i de nici un folos. De supărare, s-a dus la cîrciumă şi s-a îmbătat, cu toate că el nu punea băutură în gură cu anii.

Cu două zile în urmă, i-a spus îmbufnat :

— Măi boreasă, de nu-mi faci fecior, te las în plata Domnului, plec pe Bărăgan, şi cinci ani nu mă-ntorc !

— Voia lui Dumnezeu, omule. De ce musai băiat ? Nu vezi că-n ţară-i bătaie ? Fetele rămîn lîngă părinţi, pe feciori îi duc la cătane, ba poate mor. Că şi frate-to Vasile, care-i tocmai în Italia, ştie-l Dumnezeu de mai trăieşte !

—Mi-i destul cu o fată, Mario ! Înţelege odată. Mie-mi trebuie fecior, să mă ajute la ciobănit, că azi, mîine, îmbătrînesc. Din partea cătăniei, cînd i-o veni vremea, de n-o vrea, p-aci ţi-i drumul. Găseşte el vama cucului, se duce-n România, că jendarii-s mari şi tari aici în sat, în munte-s fricoşi ca iepurii.

În gînd se ruga lui Dumnezeu să împlinească ruga bărbatului, să-i aducă un fecior. Sorocul întîrziase, durerile erau stăruitoare. Pe faţa ei palidă se citea un strop de nădejde.

Poate acum să-şi vadă Nicolae împlinită dorinţa, să aibă un fecior.

— Ia vezi, Raşilă, ce-i cu moaşa de nu mai vine? Mi-e rău.

Fără nici o vorbă, Raşila şi-a luat cojocul de pe cuptor, broboada, şi, după ce a mai aruncat cîteva lemne pe foc, a plecat.

Zăpada scîrţîia sub opinci. Împinse poarta cu piciorul şi porni de-a lungul gardurilor, spre casa morarului. Pe uliţă, nici ţipenie de om. Casele mici, îngropate în nămeţi, se ascundeau parcă ruşinate după garduri. Drumul nu se mai cunoştea. Pînă la cimitir, doar o cărare de picior pe marginea gardurilor. De aici pînă la moară trebuia să-şi facă drum voiniceşte prin zăpada uneori pînă la brîu. Scocul morii era îmbrobodit în ţurţuri uriaşi de gheaţă, sub care se auzea murmurul sfios al valurilor.

Înotînd prin nămeţi, se gîndea la nepotul pe care-l aşteptau cu atîta nerăbdare. Vor face un botez mare. Pusese de-oparte cîţiva zloţi. Avea două mîini harnice la tors şi se mai pricepea Raşila şi la ţesut. Femeile tinere veneau la ea să-i ceară modele, să le înveţe meşteşugul rămas din strămoşi în îmbinarea culorilor şi ţesutul iilor. În minte şi vedea botezul. În fruntea mesei, popa Vulcan. Jur împrejur, maistorul Bogdan, Arsene dascălul şi toate neamurile şi vecinii. Ea, cu Maria, vor găti zamă de cocoş, două găini fripte, un cuptor de pită şi trei glăji de rachiu, ca veselia să fie mare. O dată vine în familia lor un fecior, primul ei nepot, ciobănaşul care să ducă mai departe meseria părinţilor.

Se trezi în faţa casei morarului Vasile Cândea, a cărei soţie, Fira, era moaşa satului.

Se apropie de gemuleţul îngheţat şi strigă:

— Lele Firă, acas'eşti?

— Ce ai, muiere, cu ea pe vremea asta? Nu vezi ce viscol s-a abătut peste noi? Nici moara nu merge!

— Lele Firă, hai la soru-mea, i-o vint sorocul !

— Şi ce-i dacă i-o vint ? răspunse morarul din casă. Doar nu dau turcii pe noi. Vino, muiere, în casă, te dezmorţeşte. C-ai îngheţat.

Raşila intră în casă, se apropie de vatra focului, se dezmorţeşte, pînă ce Fira şi-a luat cojocul, apoi pornesc spre casa lui Nicolae Cârţan.

Pe drum n-au schimbat o vorbă. În cojoacele lor albe, cu broboadele pe cap, păreau două mogîldeţe mişcătoare.

În pragul tinzii s-au scuturat de zăpadă, şi-au lăsat cojoacele în tindă, să nu ducă frigul la lehuză. Lîngă patul acesteia era şi mama ei, Maria Budac. Se auzeau doar gemetele uşoare ale femeii, care întoarse capul spre moaşă şi-i zise cu glasul stins :

— Ai vint la timp, lele Firă !

După un ceas, în troaca de lemn era îmbăiat cel de al doilea născut în familia ciobanului.

Era în seara zilei de 24 ianuarie a anului 1849. Se născuse Gheorghe.

Nicolae, chemat din vecini, privea, cu lacrimi de fericire în ochi, plodul din leagăn.

Nici unul din cei care se aflau în jurul leagănului nu bănuia că mogîldeaţa va ajunge un om vestit, mai ales că nu ştia nici plînge.

COPILĂRIA

O dată cu stingerea ultimelor focare ale revoluţiei, autorităţile au ridicat măsurile severe luate la graniţele dinspre Ţara Românească. Ciobanii au putut din nou să urce cu turmele pe crestele Carpaţilor, ba chiar să treacă cu ele dincolo, spre Bărăgan.

Deşi era mai tot timpul plecat la stînă, familia lui Nicolae Cârţan se înmulţea. În vara lui 1851 a venit Nicolae, în toamna lui 1853, Chiva, în iarna lui 1855 Ion, urmat de Avram şi Arsene, mezinul familiei.

Astfel, familia număra acum şapte copii, cinci feciori şi două fete, toţi voinici, rumeni la faţă, sănătoşi, crescuţi cu mămăligă, jintiţă, brînză potolită cu apă de izvor.

Gheorghe creştea văzînd cu ochii. Era mîndria lui Nicolae, care-şi punea toate nădejdile în el, să-i moştenească meseria strămoşească de cioban.

La vîrsta de cinci ani cunoştea toate împrejurimile satelor Oprea şi Streza-Cîrţişoara. Se avînta pe Laita în sus, pînă la cascadă. Căsca adeseori gura la fabrica de sticlărie, să vadă cum se fac glăjile.

Cunoştea toate tinăroagele şi crîngurile. Vara căuta cuiburi de paseri, spre toamnă culegea zmeură, alune, mure. Viaţa părea frumoasă, ademenitoare, fără griji. De multe ori uita de casă, spre grija tuşei Raşila, care-l căuta prin crînguri.

Dar toate pînă la un timp. Aveau o vacă care trebuia scoasă la păscut, pe malul Laitei. Şi cine altul, dacă nu

Gheorghe, trebuia să fie paznicul ei? Ba, uneori scotea la păscut şi cele cinci oi, care nu erau duse la stîna din munte.

Pe umerii băiatului de cinci ani se aşezau răspunderile.

Cînd l-au trimis prima dată cu oile şi vaca în poiana de la Stejarul lui Vodă, i-au dat şi primele sfaturi :

— Să stai, dragul mamei, lîngă vacă şi oi, să ai grijă de ele, să nu te depărtezi. Să le aperi de iepuri!... De lup nu-i pomenea, să nu-l sperie.

I-au pus un toiag mic în mînă şi o traistă cu merinde după cap şi l-au urmărit cum pornea mîndru spre marginea satului cu mica lui turmă.

— Mamă, traista-i prea grea!

— Mai grea-i, dragul mamii, cînd e goală!

Gheorghe-şi lua în serios slujba de cioban. Sta numai în jurul oilor şi a vacii, cu gîndul să nu se apropie de ele vrun... iepure sau alt animal. Prin poiană mai erau şi alţi copii de-o seamă cu el, care păzeau şi ei ba o vacă, ba cîteva oi. Aceştia îl ademeneau să plece după mure şi alune, sau să prindă peşti din albia Laitei.

Băietanul creştea astfel în libertate. Nimeni nu-l stingherea, tatăl Nicolae era sus, la stînă, mama acasă, ocupată cu ceilalţi copii. Tuşa Raşila era bună ca pita proaspătă. Nu i-ar fi spus vorbă de ocară pentru nimic în lume. Moşul, bunicul dinspre tată, care şedea cu ei, era prea bătrîn ca să se mai amestece.

Copilul s-a obişnuit cu traiul departe de sat şi oameni. De mic îi plăcea singurătatea. Îşi făcea visuri, se vedea cioban în toată firea, cu toiagul după o turmă mare, adevărată. Se vedea luptîndu-se cu ursul şi lupii, să-şi apere mioarele.

Uneori se învoia cu prietenul său Ionică Vulcan să-i păzească oile şi vaca, şi pornea pe firul Laitei, pînă dincolo de cascadă, unde culegea fragi, afine, zmeură. Pînă toamna

tîrziu muntele-i dădea roadele lui parfumate, care-i potoleau foamea şi dorul de libertate din sufletul lui.

Odată şi-a pierdut traista de merinde prin tufişuri. S-a întors seara acasă, cu cămaşa ruptă şi picioarele zdrelite de mărăcinişul murelor. S-a strecurat uşor spre cotlonul de deasupra cuptorului.

— Hai şi mîncă, hoinarule! îl îmbia cu bunătate în glas tuşa Raşila.

— Că nu mi-e foame... Am mîncat la maica, căuta să scape de păţania cu traista, copilul. Maica era bunică-sa din partea mamei.

— Că nu ţi-o fi făcut bulz?

— Ba chiar, tuşe. La ei nu stă brînza-ncuiată în celar ca la noi.

— Că doar n-om ţine-o pe masă. Că voi vă repeziţi la ea ca lupii, ş-apoi pînă vine tat-to de la stîncă mai e, şi ce păcatele să dăm la atîtea guri flămînde?

Copilului îi plăcea să stea de vorbă cu bunicul Avram. Om de 70 de ani, bunicul ştia multe, umblase prin lume, ba spunea că în tinereţe a fost tocmai în Franţa şi s-a luptat cu „Napoleon Bunăparte". Uneori, Gheorghe înnopta la bunici. Bunica Maria torcea. Fusul sfîrîia vesel între degetele ei slabe. Caierul de pe furcă se topea văzînd cu ochii, iar poveştile bunicului nu se mai terminau. Bunicul pîcîia din pipa lui de pămînt ars — dar de la un turc pe care-l întîlnise în bălţile Ialomiţei. Fusese cu oile pe acolo, lîngă o baltă mare cît vezi cu ochii, înconjurată de stuf, prin care se strecurau lupii.

Bătrînii aveau vreo zece oi pe care le păştea Nicolae, ginerile lor, în munte. Cu toate acestea, brînza la ei nu se termina în celar. Bunica-l omenea totdeauna cu cîte un bulz mare cît o raţă, să tot mînci din el.

Gheorghe împlinise opt ani. Într-o seară, bunicul l-a luat deoparte, vorbind cu el, parcă ar fi fost om mare.

— Mă Gheorghe, eu m-am gîndit să te dăm la şcoală. Te trimitem la Pojorta. Nici eu, nici tat-to n-am făcut şcoală. Acum lumea s-a dezgheţat. Fără carte-i greu de răzbit în viaţă. Unchi-tău Arsene ştie ceva carte, că-i cîntăreţ la biserică. Să faci şi tu numărătoarea oilor pe răboj ca mine şi tat-to ?

— Eu nu mă duc, moşule ! Ce-mi trebuie mie şcoală ? Doar mă fac cioban, ca tata. Ce să fac cu şcoala ? Oile au nevoie de cioban, nu de dascăl.

— Mă copile, nu-ţi dai seama acum. Mai tîrziu o să-ţi pară rău că ai rămas fără carte. Dac-am avea putere, urmă moşul, te-am trimite la Făgăraş. Eşti copil isteţ, dezgheţat la minte... poate ar ieşi din tine vrun dascăl sau popă. Dar acolo n-avem bani să te trimitem. La Pojorta-i aproape, te duci pe jos cu trăistuţa după gît.

— Dar unde-i Făgăraşul, moşule ?

— Cum, tu nu ştii ? Făgăraşul e oraş mare, cu case de piatră, cu bolţi[1] cu tot felul de lucruri, pe uliţe oameni mulţi, domni. În mijlocul lui e o cetate mare, cu ziduri groase şi înalte. Aici a domnit odată Mihai Viteazul. Ai auzit de el ?

— De unde să aud, moşule ?

— Vezi ? Dacă te duci la şcoală, ai să afli multe din istoria poporului nostru. Şcoala românească din Făgăraş a fost făcută de vice-căpitanul Ion Codru din Drăguş. Ba, era să uit. Aici e şi o biserică ridicată de Constantin Brâncoveanu. De el n-ai auzit. Că dacă nu înveţi carte, de unde să ştii ?

— Dar dumneata, moşule, n-ai învăţat carte, şi tot ştii atîtea ! Cum le-ai aflat, dacă nu ştii să citeşti ?

Moşul, încurcat, nu ştia ce să răspundă nepotului.

---

[1] prăvălii

— Păi, am auzit şi eu, nepoate, de la alţii, am cunoscut oameni învăţaţi. Multe le-am aflat de la bacii cei bătrîni sau de la negustorii care veneau la stînă să cumpere lînă şi brînză. Că multe am învăţat şi în cătănie, că de multe ori nici popa Vulcan, care-i omul cel mai învăţat din sat, nu ştie atîtea cîte aflasem eu.

— Păi vezi, moşule ! Şi eu, după ce mă fac cioban, am să umblu prin lume, mă duc la balta Ialomiţei, aflu multe, fără şcoală.

În jurul Cîrţişoarelor erau doar cîteva şcoli româneşti, înfiinţate pe vremea graniţei de Maria Tereza, dar erau româneşti numai cu numele, fiindcă copiii trebuiau să înveţe în limba germană, ca să ajungă *cătane negre*, pentru apărarea graniţei.

Şcoala din Vaida-Recea, înfiinţată în 1815, ca şcoală grănicerească, a funcţionat pînă-n anul 1867 şi avea conducere militară. Bieţii copii erau chinuiţi să înveţe nemţeşte. Erau siliţi să vorbească limba germană în şcoală, în recreaţii şi chiar pe uliţe. Numai acasă puteau grăi în limba lor. Elevul prins că încalcă această poruncă era pedepsit. I se atîrna de gît o tăbliţă pe care era desenat un măgar. Trebuia s-o poarte pînă ce alt elev era prins că vorbeşte româneşte, şi i se punea lui acest însemn umilitor.

Se povestea că un elev slab la germană purtase tăbliţa ruşinii cîteva săptămîni în şir. Nu putea să scape de ea, pentru că trebuia să pîrască învăţătorului pe alt copil care a încălcat regula.

Şcoala grănicerească din Pojorta a fost înfiinţată în anul 1830. Aici copiii învăţau alfabetul cirilic. După Ganea, a urmat ca dascăl Samoilă Moldovan, pînă-n 1850. Copiii care urmau şcoala grănicerească din Pojorta erau scutiţi de slujba militară.

În cele două Cîrţişoare nu se înfiinţase încă şcoală. Bătrînul Avram Cârţan dorea din toată inima ca nepotul său

să urmeze şcoala. Dar toate îndemnurile lui nu prindeau în sufletul lui Gheorghe. Fie că băiatul auzise de la alţii ce păţesc copiii la Recea, unde poartă tăbliţa ruşinii, fie că nici la Pojorta nu erau metode mai bune, cei care nu ştiau să răspundă cînd erau scoşi la lecţii primind binecuvîntarea lui Sfîntul Nicolae, destul că Gheorghe nu simţea încă vreo tragere de inimă pentru şcoală.

— Moşule, am zece ani. Ştiu să păzesc vaca şi oile, să culeg ciuperci şi mure. Ce să fac cu învăţătura ?

Tatăl său îi făgăduise că la primăvară îl duce-n munte, la stînă, sub Curmătura Bîlii. Baciul Axente îl va învăţa să facă brînză şi caşi. Visul său de copil va prinde viaţă.

Dorinţa de învăţătură se va ivi în sufletul băiatului abia peste zece ani. Atunci se va chinui să dezlege taina cărţilor, de unul singur, fără dascăli.

Deocamdată, copilăria-i de aur. Nu trebuie scăpată din mîini ! Se va face ciobănaş la oi, ca tatăl, ca moşul, ca strămoşii săi.

PE-UN PICIOR DE PLAI

În casa lui Nicolae Cârțan, masa devenise neîncăpătoare. Cînd Maria așeza mămăliga aurie pe pînzătură și la mijloc blidul cu lapte și brînza, cele șapte guri ale copiilor făceau prăpăd. Toți erau sănătoși, voinici și cu mare poftă de mîncare. Femeia aștepta sosirea primăverii, cînd va hrăni o gură mai puțin. Gheorghe va pleca cu tat-su la stînă, în munte, să învețe ciobănia. Dar copilul aștepta plecarea cu și mai multă nerăbdare.

Stîna gospodărită de baciul Axente în munții Laitei avea 2000 de oi. Jumătate erau ale grofului Teleky, 500 ale administratorului Oliver Boier, iar restul ale oamenilor din Oprea Cîrțișoara. Turmele erau păzite de șase ciobani printre care și Nicolae Cârțan, și zece cîini.

Gheorghe aștepta cu sufletul la gură ziua cînd va pleca în munte cu turmele. Moșul Avram îl învățase chiar o poezie în care se vorbea de ciobani și turmele de oi :

Pe-un picior de plai
Pe-o gură de rai,
Iată vin în cale,
Se cobor la vale,
Trei turme de miei
Cu trei ciobănei !

Feciorii din sat, cînd se-ntorceau seara din șezători, sau duminica la jocul din curtea dascălului, spuneau strigături și căutau cîntece despre viața ciobanului :

Ciobănaş la oi m-aş duce
Oile nu le ştiu mulge!

striga la joc cîte un fecior.

Din altă parte a jocului, altul răspundea:

Ciobănaş la oi am fost,
Oile nu le cunosc!

Rîdeau şi chiuiau cu foc.

În jurul jocului, codanele aşteptau nerăbdătoare să se termine fecioreasca şi să înceapă învîrtita, spre a fi poftite şi ele. Vătaful cetei de feciori striga mîndru:

Dar cunosc două miori,
Care umblă-n şezători
La fete şi la feciori!

Gheorghe ieşea rar în sat, doar în unele duminici şi la sărbătorile de Crăciun şi de Paşti. Atunci se făcea joc în curtea dascălului, în jurul unui nuc uriaş. Îl îndemna inima să vadă cum îşi petrec vremea feciorii şi fetele. Copiii de seama lui se învîrteau în jurul horei. Se jucau de-a v-aţi ascunselea sau de-a baba oarba, fugind printre femeile care priveau jocul. Alţii, mai îndrăzneţi, făceau la rîndu-le jocuri adevărate sub un cireş, strigînd şi chiuind, sărind feciorește. Mamele erau mîndre de copiii care jucau fecioreasca şi-şi îndemnau fetele să joace şi ele.

Gheorghe învăţase şi el fecioreasca, dar era ruşinos. N-avea curajul să arate, în faţa lumii, cum ştie să-şi bată opincile, sărind în iureşul jocului. El juca numai cînd era singur cu Vasile Buduc, pe malul Laitei. Cînd se încălzea, arunca cămaşa şi izmenele şi intra în apa rece a Laitei, să-şi stîmpere oboseala.

Nu-i plăcea să umble prin sat, pentru că adeseori vedea pe jandarmi. În uniformele lor cenuşii, cu păiării împodobite cu pene de cocoş şi cu puşca pe umăr, erau spaima femeilor şi copiilor. Fugeau din drumul lor şi se ascundeau după garduri. „Şendarii", cum le spuneau oamenii, treceau fie spre cazarma lor din munte, fie coborau spre ştabul din Arpaşul de jos.

De la oameni auzise că jandarmii aduc nenorociri, ori de cîte ori se opresc mai mult în sat. Pe unii îi caută să-i ducă legaţi cu funiile la judecătoria din Făgăraş, pentru că au tăiat lemne din pădurea grofului. Pe alţii îi pun în lanţuri, pentru că au luat snopi de secară sau grîu de pe moşia domnului Oliver. Pe cei tineri îi caută să-i ducă la cătănie. Auzise că mulţi tineri urmăriţi pentru cătănie au trecut *„dincolo, în ţară"*. Pentru cîrţeni, ţara era România. Jandarmii căutau pe cei trecuţi dincolo ani de zile. Cercetau casele, scotoceau celarele, clăile cu fîn, căutau scrisori de la fugari, să afle de urma lor, apoi, de la o vreme, se lăsau păgubaşi.

În mintea lui Gheorghe s-a limpezit un adevăr ciudat şi tulburător pentru sufletul lui de copilandru ceva mai răsărit : românii trăiau în două ţări. Unii aici, în Austro-Ungaria, ceilalţi dincolo de munţi, în România. Pe creasta munţilor este graniţa dintre ei... Şi mai tare nu-i putea suferi pe jandarmi, aşa cum avea să nu-i sufere toată viaţa. Presimţea că va avea de furcă cu ei.

Ziua atît de aşteptată a plecării cu turma la munte se apropia cu paşi repezi. Tuşa Raşila, care aflase de stăruinţele lui moş Avram de-al opri pe Gheorghe pentru şcoală, şi-a încercat şi ea norocul :

— Rămîi, Gheorghe, acasă, te-nvaţă popa Vulcan sau unchi-to Arsene cel puţin poruncile biblice, iar din ceaslov : az, buche, să citeşti şi să scrii.

— Lasă-mă, tuşe ! Nu-mi bate capul. Mă fac cioban, şi gata. Peste trei zile, la Sfîntu Gheorghe, plec cu tata-n munte !

Nimeni nu era mai fericit ca el. Zburda prin curte ca mieii primăvara. Şi-a pus în traistă două cămăşi, două izmene şi o pereche de opinci. Era zestrea cu ajutorul căreia începea viaţa de cioban. Ba, mai avea ceva, un ciomag cioplit frumos cu briceagul şi un tovarăş de nădejde, pe Burcuş, prietenul său de ştrengării prin poiene.

Au pornit cu turmele de oi după rînduielile străvechi. În fruntea lor măgarii, care purtau samarele cu merinde şi cojoacele ciobanilor, căldările pentru gătit mîncarea. După ei, berbecii cu clopote de aramă, urmau cîrlanii, mînzatele, mieii, şi la urmă sterpele. În jurul turmelor alergau voioşi cîinii care abia aşteptau să ajungă în munte, să-şi arate vitejia în faţa urşilor veniţi să fure cîte un berbec sau vreo oaie.

În fruntea turmei păşeau rar Nicolae Cârţan şi Gheorghe Şofaru, iar în urmă baciul Axente, care purta de căpăstru calul său mocănesc, încărcat şi el cu cojoace şi pături. Victor Vodă al Dinului păzea marginea dinspre Avrig a turmei, iar Ion Vlad, partea dinspre Drăguş.

Gheorghe alerga sprinten cînd spre vîrful turmei, cînd spre margini. Era vesel şi mîndru, de acum fusese primit în rîndul ciobanilor, deşi nu trecuse încă pragul uceniciei. Fluiera, învîrtind deasupra capului toiagul, îndemnînd cîte o oaie rămasă în urmă la păscut cu : br ! oaie, br ! Burcuş îl urma credincios. Tălăngile oilor se auzeau pînă sus, departe.

Turma cea mare, de 2 000 de oi, înainta încet pe malurile Laitei. Oile nu puteau fi scoase din pasul lor. Tot timpul ciuguleau iarbă sau behăiau după miei. Au lăsat în urmă fabrica de hîrtie, apoi glăjăria, iar spre seară au ajuns la cascadă. În asfinţitul soarelui, cascada Bîlii dezvăluia o privelişte măreaţă. Razele soarelui străpungeau şuvoaiele apei care cădeau într-un clipocit furtunos de la o înălţime de 50 de metri. Prin spuma lor se vedeau şi păstrăvi care, luaţi

de vîrtejul apelor, făceau salturi mari, arătîndu-şi celor care priveau de jos bogăţia culorilor sclipitoare.

A treia zi, au ajuns la locul unde era stîna construită din bîrne groase de brad, acoperită cu cetină şi scoarţă de brad. Aici urmau să-şi întemeieze sălaşul pînă la toamnă, cînd se vor întoarce spre casă sau spre alte meleaguri pentru iernat.

Dimineaţa, în zorii zilei, baciul Axente a împărţit turmele pe ciobani, după care fiecare şi-a primit merindea şi, luîndu-şi cîinii, a pornit cu oile spre diferite poieni. Băietanul a rămas întristat, văzînd că lui nu-i dau în primire nici o turmă. Oare n-au încredere în el ? Nu ştie să păzească o turmă, fie ea şi de miei ? Doar şi acasă păzise oile, 10 la număr, şi o vacă, şi niciodată nu le-a pierdut.

— Măi flăcăule, tu eşti pentru prima oară în munte, trebuie să te obişnuieşti, să înveţi meseria de cioban.

După ce turmele s-au depărtat de stînă, Gheorghe privi la baciul Axente care deretica prin stînă, rostuind merindele, sculele ciobăneşti, vedrele pentru lapte, ciuberele pentru brînză.

A luat pe Burcuş care nu se despărţea de el şi au plecat să cunoască împrejurimile stînii. A coborît spre izvor să bea apă, să admire clipocitul vălurelelor, saltul lor printre bolovani. A descălţat opincile şi a intrat în apă. Era rece şi odihnitoare, simţea că prinde viaţă. Privind undele spumoase ale pîrîului, care gîlgîiau printre pietroaie, văzu un păstrăv care sălta după un fluture. Căută să-l prindă de sub pietre, dar nu fu chip. Era un peşte isteţ şi zglobiu, care nu se poate prinde cu mîna, iar apa prea rece ca să stai mult, să scotoceşti pe sub pietre.

Spre seară, după ce soarele coborîse spre Sibiu, s-a întors la stînă. Turmele trebuiau să vină şi ele prin brădet, se auzeau tălăngile, iar din timp în timp, ecoul aducea cîte un lătrat de cîine.

De mîine înainte, gîndea flăcăul, trebuie să învăţ şi eu ciobănitul. De păscut, oile pasc singure, nu-i mare lucru pentru cioban să meargă în urma lor şi să le ferească de lup sau urs. Dar ele trebuie să fie şi mulse, iar din lapte să se facă jintiţă, brînză, caşi şi mai ales urdă dulce. Hrana ciobanului este în fiecare zi aceeaşi : un bulgăre de mămăligă, un pumn de brînză sau urdă, iar ca să fii sătul, mai bei apă rece de izvor. Oile mai trebuie şi tunse, din lîna lor se fac cojoace şi ţoale, se toarce lîna pentru pănură, din care se fac cioareci. Ba unele îşi rup cîte un picior şi trebuie oblojite. Unele scapă din gura lupului sau gheara ursului cu blana şi carnea zdrelite. Acestea trebuie tăiate, blana lor păstrată pentru ca toamna, cînd se face numărătoarea, să fie scăzute din turmă, altfel groful le pune la socoteală.

Aceste gînduri îl frămîntau pe micul cioban la sfîrşitul primei zile pe care o petrecuse în munte, la stînă.

„Nu-i nimic, se încurajă el. Tata şi baciul Axente mă vor învăţa. Doar nici ei n-au ştiut de la început totul, au aflat de la ciobanii mai bătrîni."

Cînd ultimele raze ale soarelui au dispărut din vîrful brazilor, s-au întors şi turmele la stînă, în ocoalele împrejmuite cu trunchi de brazi uscaţi. Fiecare turmă avea ţarcul ei, la mijloc mieii, la margine, sterpele, lăsate cum s-ar zice „în gura lupului" ; lîngă stînă, mînzatele. În liniştea nopţii, în poiană nu se auzea decît behăitul oilor, care-şi căutau mieii, şi uneori tălăngile berbecilor care se prindeau la harţă.

Începea mulsul de seară al oilor. Fiecare oaie este mînată spre strungă, unde ciobanul, din cîteva mişcări iuţi ale degetelor de la amîndouă mîinile, stoarce în vadră laptele cald. După ce scapă de la muls, oaia îşi scutură blana şi trece veselă în ţarc, lîngă suratele sale, care o aşteaptă să înnopteze împreună.

Doniţele cu lapte sînt golite în ciubere mari, aflate în stînă, şi trec în grija baciului Axente.

Dintre îndeletnicirile ciobanilor, mulsul este cel mai greu şi obositor. Cere meşteşug şi îndemînare. Să prinzi oaia de picior, să-l tragi peste al tău, să prinzi ţîţele cu trei degete şi să storci laptele în doniţă. Cu timpul mîna dreaptă a ciobanului ajunge îndemînatică. În zori, începe o nouă muncă, mulsul de dimineaţă.

Stîna avea două încăperi. În prima erau putinile cu lapte, brînză şi jintiţă. În cealaltă se păstrau cojoacele, merindele, iar pe rafturi caşi mari cît roata carului.

Cînd luna s-a ridicat pe fruntea brădetului şi s-au încheiat muncile, Gheorghe s-a apropiat sfios de tatăl său :

— Unde dormim la noapte, tată ?

— Dragul tatii, ciobanul n-are pat. El doarme în cojoc, la tulpina bradului, lîngă tîrlă. Dar ce zic doarme, aţipeşte mai mult, doarme uneori de-a-npicioarele, cu urechea aţintită la orice zgomot. Noaptea se apropie pe furiş ursul sau lupul, ca să nu-l simtă cîinii.

— Dar cînd plouă sau viscoleşte ?

— Stă-n ploaie. Că oile nu pot fi lăsate singure. Ursul vine de obicei cînd chicuie [1] şi noaptea-i de păcură. Ciobanul vrenic [2] nu-şi lasă turma, mai ales atunci trebuie să fie în jurul ei.

„Nu-i nimic, îşi zise băietanul. În munte n-or fi doar numai ploi şi viscole. E şi vreme bună, şi atunci viaţa-i frumoasă, s-o tot trăieşti."

În prima noapte a dormit pe cojoc, în stînă, lîngă baciul Axente.

A doua zi, la crăpatul zorilor, după ce s-a terminat mulsul, la care a ajutat şi el, mînînd oile la strungă, baciul le-a împărţit merindea, şi turmele s-au pus în mişcare, fiecare spre locul său.

---

[1] plouă.
[2] vrednic.

Gheorghe a plecat cu Victor Vodă al Dînului, care era cel mai tînăr cioban şi păzea miorile.

A primit o porţie de mămăligă, un bruş de brînză, şi-a luat ciomagul şi pe Burcuş şi a pornit pe urma celor două sute de miori. Era mîndru şi fericit. Îşi văzuse visul împlinit. Avea în primire o turmă mare, cîine, ciomag, ba chiar un fluier pe care l-a primit în dar de la baciul Axente. Că aşa-i stă bine ciobanului, să cînte şi din fluier, cînd îl apucă dorul de casă.

„Acum să mă vadă mama ! Cînd am plecat, îşi ştergea ochii cu năframa. Se gîndea oare că nu mă mai vede curînd ?"

Ajungînd într-o poiană, unde oiţele au început să pască o iarbă grasă şi mustoasă, s-au oprit pe un trunchi de brad răsturnat de furtună. Rugă pe Victor să-i cînte ceva din fluier.

— Ce să-ţi cînt, Gheorghe ? Ce-ţi place ?

— Apăi, dacă-i aşa, să-mi cînţi *satul meu*...

— Dar eu nu-l ştiu, răspunse în glumă Victor. Cîntă-mi-l tu, să-i prind melodia.

Fără să mai aştepte a fi îmbiat, Gheorghe începu să cînte uşurel :

Satul meu, grădină dulce,
Din tine nu m-aş duce.
De mirosul la o floare...

— Ehei, băiete, băiete. Te-a prins jalea şi dorul după Cîrţişoara. De unde cunoşti cîntecul acesta ?

— L-am auzit de la feciorii din sat. Nene Victore, nu mi-e dor de sat. Dar mă gîndesc şi eu aşa. Oare ce fac ai noştri acasă acum ?

— Asta nu-i bine, băiete. Noi, ciobanii, o rupem cu satul pînă la toamnă, ba chiar cu fetele din sat. Casa noastră-s

munţii cu poienele, stîna şi brazii. Pînă la toamnă nu mai vezi satul, ba nici oameni, în afară de noi, de la stînă.

Gheorghe asculta abătut. Gîndul îl purta spre sat, spre căsuţa părintească de lîngă biserică. Vedea pe mama, pe tuşa Raşila, pe Niculiţă, care păzea acum vaca în locul său pe malul Laitei. Auzea sfîrîitul fusului în mîna mamei. Trezit din gînduri, îi zise lui Victor :

— Nene, eu plec să caut afine...

— Bine, Gheorghe, numai ai grijă să nu te prindă Moş Martin. Ia pe Burcuş cu tine. Să nu fi singur. Dacă-l întîlneşti, fugi la vale spre stînă.

Gheorghe nu era fricos. De mic se aventurase prin tufişurile de la poalele muntelui, se afundase prin tinăroage, pînă sub cascada Bîlii. De la ciobani aflase că ursul nu atacă pe om, darmite un băiat. Nu-şi prinde ursul mintea cu el. Iar la o adică, va striga după ajutor. Jos, la stînă, este baciul. E destul să dea un chiot, şi cîinii sînt lîngă el, îl apără.

Urcă vesel creasta muntelui, apoi coborî într-o vale abruptă, de trebui să se ţină cu mîinile de tufele de afine, apoi urcă pieptiş altă coastă şi se opri într-o rarişte de brazi. Pînă aici s-a oprit de cîteva ori, să mai culeagă afine întîrziate. Erau mici, cu boabe, sîngerii, încît îşi făcu mîinile şi buzele vinete. Burcuş rămase-n urmă, să-şi prăjească blana în razele soarelui.

Spre asfinţit s-a întors lîngă turmă, vesel că nu s-a rătăcit. S-a îndrumat după soare şi după ecoul tălăngilor.

Dar cu Moş Martin tot avea să se întîlnească ceva mai tîrziu. Era pe la sfîrşitul lui august, cînd zmeura este coaptă şi te-mbie la cules cu parfumul ei. Plecînd spre poiana unde ştia că este zmeurişul, a început să culeagă. Ursul era în faţa lui la cîţiva paşi, dar nu se vedea din tufiş. Culegea şi el tacticos boabele sîngerii, pe care le sugea cu limba. Blana lui neagră-surie nu se vedea printre tufele de zmeură. Era înălţat pe picioarele din spate şi cu labele din faţă trăgea

mlădițele spre bot, iar cu limba culegea boabele, înghițindu-le cu lăcomie. Ursul, văzînd băiatul din fața lui, care-i tulbura împărăția, se opri din cules și începu să mîrîie.

Gheorghe se opri și el. Privi ursul. I se opriră bătăile inimii. Din cauza emoției, se lăsă jos, pe vine. Nu-i era frică, doar știa că ursul atacă omul numai dacă este rănit sau caută să se apere.

Dar unde-i Burcuș ? De ce nu latră ? Sau, de frică, a fugit ?

Așezat la rădăcina tufișurilor, Gheorghe aștepta cu sufletul la gură. Ce ? Nici el nu-și dădea seama. Era o liniște îngrijorătoare. Ursul nu făcea nici o mișcare, vîntul nu adia, doar de undeva de jos se auzea susurul unui pîrîu.

După un timp, să fi fost un ceas sau mai puțin, auzi tufele mișcîndu-se. „Să fie oare vîntul ? Sau ursul vine spre mine ? își spuse băiatul. Mai culege oare zmeură, sau s-a săturat ?" Clipele erau lungi, minutele păreau ceasuri. Gheorghe sta ghemuit pe iarbă. Se afla aici de-o zi, de-o săptămînă ? Nu-și putea da seama.

De la o vreme, nu se mai auzi nici o mișcare. Și-a luat inima-n dinți și a început să se retragă spre marginea zmeurișului, în patru labe, hoțește, pînă a ajuns la luminiș.

S-a ridicat în picioare și a pornit în fugă pe firul văii. A început să urce sprinten spre coastă, strigînd ca să-și facă curaj :

— Săriți !... ursuu... ursuu...

Cînd a ajuns la stînă, baciul Axente l-a întîmpinat rîzînd, spunîndu-i doar :

— Așa pățește ciobanul care pleacă de lîngă oi !

UCENICIA

În săptămînile şi lunile care au urmat, Gheorghe a început să înveţe, încetul cu încetul, tainele ciobăniei, cu greutăţile şi bucuriile ei. Zilele şi nopţile nu erau toate la fel, cu soare şi senine. Uneori veneau ploile, furtunile însoţite de fulgere şi trăsnete, care aprindeau brazii cu fruntea ridicată deasupra codrului. În aceste zile, şuvoaiele de apă coborau de pe creste, aducînd cu ele stînci, crăci, ba chiar brazi mai tineri. Cerul părea una cu pămîntul, iar bietele oi, speriate, se ghemuiau una în alta, aşteptînd să treacă urgia. Atunci viaţa ciobanului îşi pierdea farmecul.

Ciobanii erau trişti, îngînduraţi, nu închideau ochii toată noaptea. Focurile din jurul tîrlelor, ba chiar din stînă, se stingeau, apa curgea, curgea fără încetare, parcă s-ar fi rupt baierile cerului. Cine să păzească oile de urşi şi lupi ? Cîinii, speriaţi de furtună, se ascundeau pe unde puteau. Urşii se apropiau de stînă, pe furiş, hoţeşte, şi nu plecau fără să hăcuiască cîteva oi. Întunericul era brăzdat doar de fulgere, iar strigătul de alarmă al ciobanilor se amesteca cu zgomotul furtunii, care prevestea prăvălirea munţilor.

Dar după furtuni vin zilele frumoase. Norii se destramă, iar soarele biruitor se ridică din spatele muntelui. Apele se retrag, iarba se zbiceşte şi prinde viaţă. Cojoacele şi hainele îmbibate de apă sînt puse la uscat. Viaţa-n munte se reia de la început, totul se uită.

Baciul Axente, prin cuvinte simple, după priceperea lui, i-a povestit lui Gheorghe cum se fac norii, ploaia, ceaţa,

furtunile, trăsnetele, aşa cum le ştia şi el de la înaintaşii lui, amestecînd poveşti cu sfîntul Ilie şi căruţa lui de foc.

Dar cum orice cioban trebuie să cunoască mersul vremii, care se schimbă atît de des la munte, baciul îi povestea ceea ce învăţase el singur în zeci de ani de ciobănie.

În dimineţile ceţoase, cînd norii se prelingeau de pe creste pe spinarea stîncilor şi coborau pe firul văilor, pe crestele brazilor împinşi de vînt şi se prefăceau în aburi lăptoşi, învăluind în braţele lor turmele şi stîna, lui Gheorghe îi plăcea să rătăcească printre ei. În asemenea clipe i se părea că este sfînt. Îşi amintea că pe icoanele de sticlă din casa părintească sfinţii erau zugrăviţi înconjuraţi de nori. Acum era şi el sfînt, umbla printre nori. „Ce-ar zice popa Vulcan, văzîndu-mă înconjurat de nori ? Parcă aş fi sfîntul Ilie. Dacă aş avea o căruţă ca el, aş face trăsnete şi durduieli, de s-ar cutremura pădurea !"

Dar băietanul se oprea cu gîndul aici. I se părea că a făcut un „păcat" mergînd cu gîndul prea departe. Baciul Axente nu ştia că trăsnetele sînt descărcări electrice. Îl sfătuia însă să se păzească de ele, să nu stea sub brazi şi stejari, pentru că lovesc doar brazii şi stejarii înalţi, fagul niciodată.

Vîntul e mai puternic sus pe creste, ceaţa ia naştere seara, şi mai ales pe văi, de unde se ridică spre creastă, destrămată de razele soarelui.

În cele trei luni de viaţă petrecute în munte, Gheorghe a învăţat de la ciobani abecedarul mersului vremii. Ştia să întrevadă zilele în care va ploua, va fi ceaţă sau vor urma furtuni. Uneori, pe creste viscolea ca în dricul iernii. S-a mirat mult văzînd că norii alergau într-o parte, iar vîntul sufla din partea cealaltă. Această ciudăţenie nu i-a putut-o lămuri nici un cioban.

Uneori noaptea, înfăşurat în cojoc, privea încîntat cerul senin, presărat cu puzderie de stele. Tatăl său i-a arătat

Steaua polară, Carul cel mare şi cel mic, învăţîndu-l că luîndu-se după ele nu se poate rătăci. Ziua îşi îndrepta paşii prin desişul codrului — după muşchiul copacilor, aşezat pe partea dinspre miazănoapte, după firul pîraielor. Ciobanul care nu cunoaşte aceste lucruri se pierde prin hăţişul pădurii. El trebuie să aibă auzul fin, să se strecoare prin văi, ponoare şi tufişuri, ca o vulpe şireată. Dacă are auzul bun, prinde murmurul izvoarelor pe firul cărora ajunge la liman.

Noaptea-n munte, la rîndu-i, are şi ea tainele ei. Astfel, numai luna sclipeşte, stelele niciodată, iar brazii par de cinci ori mai înalţi decît ziua. Cerul este albastru ziua, iar la răsăritul şi apusul soarelui, galben-portocaliu. Ba, uneori, privea zborul vulturilor care, purtaţi de vînt, pluteau în aer, fără să bată din aripi.

Viaţa de cioban îi punea în fiecare zi tot felul de întrebări, dintre care multe rămîneau fără răspuns, pentru că nimeni nu ştia să le tălmăcească. Cînd baciul Axente era încolţit cu întrebările şi nu ştia ce să-i răspundă, îi spunea doar : „Aşa a lăsat Dumnezeu".

În aceste clipe de frămîntări şi îndoieli, Gheorghe se gîndea cu ciudă că rău a făcut că nu s-a dus la şcoală. Poate în cărţi se găsesc răspunsuri la toate acestea. Acum era însă tîrziu. „Oare popa Vulcan, care-i cel mai învăţat om din sat, va şti oare ?" El are cărţi multe. Cînd se va întoarce-n sat, o să-l întrebe, numai să nu uite pînă atunci !

Zilele, săptămînile şi lunile trec, cu ele nu te mai întîlneşti niciodată. Ba, omul uită şi zilele cu ploi şi furtuni ; Gheorghe a învăţat să mulgă oile, să facă brînză şi caşi, să jupoaie oile, să croiască din pielea lor opinci, să-şi spele rufele cu zăr, care alungă puricii.

În ziua cînd baciul Axente l-a învăţat să cînte din fluier, bucuria lui a fost fără margini. De azi înainte nu va mai fi singur, doar cu Burcuş. Cînd îl prinde dorul de acasă şi de

cei dragi, începe să cînte. Învăţase încă din sat cîteva melodii :

Fluieraş de fag,
Mult zice cu drag.

Fluieraş de os
Mult zice duios.

Fluieraş de soc,
Mult zice cu foc.

Gheorghe se rezema de toiag şi începea să cînte din fluier, oile se opreau din păscut, vrăjite parcă de sunetul lui. De-acum avea şi el în pază turma de mioare. Toată ziua şi-o petrecea în urma lor, cînta din fluier, culegea afine, zmeură, ciuperci. Seara, baciul gătea o tocană de ciuperci, cu mirodenii de pădure, de se lingeau pe degete.

După zilele frumoase, înspre toamnă, începeau cele rele, cu ploi, frig şi amorţeală. Apa ploii se scurgea pe marginea pălăriei, pe gît, sub cămaşă, şi se prelingea pînă-n opinci, picioarele clipoceau în apă. Cetina brazilor nu te putea feri de ploaie. Doar fulgerele luminau pentru o clipă faţa posomorîtă a ciobanului.

— Ce zici, Gheorghe, îţi mai place viaţa de cioban ?

— Că doar nu ţine o săptămînă ! Mîine apare iar soarele.

A doua zi, cerul se înseninează, norii dispar, soarele biruitor zbiceşte blana oilor, usucă hainele ciobanilor, florile îşi ridică fruntea culcată la pămînt, oile pasc iarba primenită, laptele este mai gras şi viaţa este din nou frumoasă în munte. Tălăngile, trilul paserilor, cîntecele din fluier răspîndesc iarăşi veselia prin poiene.

În serile senine, cînd oile se odihnesc în tîrle, păzite de cîini, ciobanii se adună în jurul cîte unui foc mare, aţîţat cu trunchiuri mari de brad, şi stau la poveşti.

Vasile Budac, după ce şi-a terminat munca din stînă, începe să le povestească din trecutul poporului. El ştie mai mult legende păstrate din bătrîni. Aici, în Ţara Oltului, stăpînea pe vremuri Negru Vodă, care-şi avea cetatea jos, la Breaza. Cu o ceată de voinici a trecut muntele şi s-a oprit la Cîmpulung, unde a întemeiat o ţară nouă, de-i zice Ţara Românească. Aceasta a fost cu sute de ani în urmă, acum dincolo de coama muntelui e România, unde stăpîneşte Cuza Vodă, care a unit pe munteni şi moldoveni.

— Noi nu putem trece dincolo, la ei ? îndrăznea să întrebe Gheorghe.

— Ehei ! răspundea baciul, noi trăim în altă ţară, în Austro-Ungaria, ne trebuie păşuş [1], altfel nu ne lasă vameşii şi jendarii.

— Păi şi noi sîntem, doară, români !

— Ca să mergem la ei ne trebuie ţidulă [2] de la viţişpanul [3] din Făgăraş.

— Dar fără ţidulă nu putem mere [4] ?

— Apăi... poţi, dacă treci prin vama cucului... pe cărarea ursului. Noi, ciobanii, cunoaştem aceste poteci. Ne strecurăm prin munte ca peştii prin apă. Pe coama Carpaţilor sînt grăniceri şi vameşi puţini. Nu-i vedem cu lunile. Pesemne le-or fi frică şi lor, că stau ascunşi în căsuţe aşezate la zeci de kilometri una de alta. Cred că nici ei nu ştiu care-i graniţa, că pe munte nu-i nici un semn.

— Dar românii din *ţară* îs tot ca şi noi ? mai aruncă o întrebare copilandrul.

---

[1] paşaport.
[2] Idem.
[3] subprefect.
[4] merge.

— Dar cum să hie [1], vorghesc [2] şi ei ca şi noi tot rumâneşte, numai mai repezit. Ba, dincolo de creasta Negoiului, pasc şi ei oile, ca şi noi. Unele sate de la ei se numesc Corbişor şi Arpăşel, poate unde oamenii de acolo au pornit peste munte din satele noastre Corbi şi Arpaşul de Sus.

— Atunci de ce nu sîntem toţi românii într-o singură ţară ? De ce trăim despărţiţi unii de alţii ?

— Vezi, băiete, asta nu ţi-aş putea spune. Întreabă şi tu vrun om cu carte. Dar eu, ca om bătrîn, cred că într-o zi toţi românii vom trăi într-o singură ţară, mare şi frumoasă.

— Cine dracu' o văst [3] graniţă în mijlocul ţării ! mai aruncă o vorbă tînărul Cârţan.

La 15 ani, Gheorghe Cârţan cunoştea toate tainele muntelui, ca şi tovarăşii săi de joacă, rămaşi în sat, care cunoşteau tainele din abecedare şi cărţile de şcoală.

Se strecura cu îndemînare de pisică prin Strunga Dracului de sub piscul Negoiului, nu se temea de urşi sau lupi, de întunecimea nopţii. Cînd se rătăcea, dădea chiote prelungi, al căror ecou era repetat de văi. Îi răspundeau uneori măgarii turmei cu cîte un răguşit şi jalnic : ia !... ia !... ia !

Se hrănea doar cu mămăligă, brînză şi apă de izvor, avea o sănătate de fier. Alături de ciobani nu cunoştea patimile oamenilor de la şes, nici fumatul, nici băutura. Rachiul lor era apa de munte, tare ca spirtul, n-aveau „darul beţiei".

Într-o zi, cînd turma de mioriţe era în paza lui Victor Vodă al Dinului, Gheorghe şi-a luat toiagul, pe Burcuş, hrană în traistă şi a pornit spre culme. S-a oprit pe un pisc, să privească Ţara Oltului. Satele păreau nişte grădiniţe cu pomi mici în jur, iar departe, sub dealuri, se zărea firul de argint al Oltului.

---

[1] să fie.
[2] vorbesc.
[3] a văzut.

Se ridică de pe piatră. O forță de neînvins îl mîna înainte. Urcă cu pas de căprioară pînă la creastă, iar de aici începu să coboare spre miazăzi. „Trebuie să trec dincolo, *în țară,* să văd cu ochii ce oameni trăiesc acolo. Ceea ce vede ochiul, crede inima !"

Urcă sprinten altă creastă, lăsă-n urmă jnepenii și vîrful golaș, și începu să coboare. Undeva, jos în vale, se auzeau tălăngi de oi, lătrat de cîini. Pîraiele coborau spre miazăzi. În zare se vedea cîmpia fără sfîrșit și, departe, departe, firul Dunării.

Să fi ajuns, oare, în România, fără să știe ? Se prea poate. Gustă apa unui izvor, culese boabe de afine. Erau la fel ca și dincoace de creastă.

Chiui de cîteva ori. Ecoul era dus departe, în văi. Ridică privirea. Un vultur se rotea lin deasupra lui.

Își aminti de spusele baciului Axente : „În România sînt oameni ca și noi." Prinse curaj, coborî și urcă, iar după un ceas de mers se opri în fața unei turme. O clipă rămase-n cumpănă. Ce să facă ? Să se-ntoarcă ?

Porni cu pași siguri spre cioban. Avea aceeași înfățișare și port ca și el.

— Cine ești, voinice, și de pe ce plaiuri ?

— Apăi, îs din Țara Oltului, din Oprea-Cîrțișoara. Îs cu oile dincolo de creastă. Dar mneata de unde ești ? Ești român ?

— Sînt din părțile Muscelului, din Corbișor.

Între cei doi ciobani se legă vorbă, iar la urmă prietenie. Și-au vorbit unul altuia ca doi prieteni vechi.

Tîrziu, cînd soarele coborîse la o suliță de creastă, și-au luat rămas bun, și Gheorghe a făcut cale-ntoarsă spre stînă.

Își potolise taina din suflet. Fusese dincolo, *în țară,* s-a convins că și aici trăiau români ca și el.

La miezul nopţii a ajuns obosit la stînă. Tatăl său, îngrijorat de lipsa lui, l-a întîmpinat :

— Unde ai umblat toată ziua, Gheorghe ?

— Apăi, taică, m-am repezit o ţîră-n România. Ţara noastră-i dincolo, unde ciobăneşte Marin Preda din Corbişor.

Acesta era doar începutul. Nu peste multă vreme, Gheorghe Cârţan va trece dincolo de sute de ori. Fără acte, prin vama cucului, pe calea ursului, sub privirea vulturilor...

DESPĂRŢIRE DE TATA

În primăvara anului 1864 s-a răspîndit ca un fulger în cele două Cîrţişoare vestea că a luat foc fabrica de hîrtie de pe malul Laitei.

În sat erau puţini oameni, majoritatea bătrîni şi femei, dar mai ales copii care priveau speriaţi palele de flăcări care mistuiau construcţiile şi barăcile fabricii. Nimeni nu se încumeta să se apropie de jărăgaia care s-a întins la buştenii de fag şi brad din curtea fabricii. Femeile povesteau, fiecare în felul ei, întîmplarea care speriase satul. Copiii alergau veseli pe malul Laitei şi se minunau la priveliştea focului.

După ce din fabrică nu mai rămăsese decît un morman de cenuşe şi fierărie arsă, au sosit jandarmii de la Arpaşul de jos, iar seara, cu trăsura, însuşi viţişpanul din Făgăraş. Au ridicat cîţiva muncitori bănuiţi că au pus foc. Patronii îl socoteau răspunzător pe Ştefan Kovacs, care în fiecare sîmbătă, cînd se făcea plata salariilor, se certa cu casierul, spunînd că înşală muncitorii şi opreşte prea mulţi zloţi pentru plata alimentelor, ba a avut curajul să înfrunte şi pe administratorul Filderman, spunîndu-i de la obraz că înşală pe muncitori şi le fură pîinea de la gura copiilor.

Deoarece fabrica nu mai aducea cîştiguri mari pentru patroni, fiind prea veche, n-a mai fost refăcută, iar locul se numeşte pînă-n zilele noastre „Moara de hîrtie".

În anul următor, s-a abătut peste Ţara Oltului o secetă cumplită, cum nu s-a mai pomenit din bătrîni. Au secat fîntînile din sat, iar albia Laitei şi Bîlei abia dacă mai aveau

un strop firav de apă. O dată cu seceta s-a abătut asupra satului altă pacoste. Într-o noapte, o scînteie a aprins acoperişul casei lui Gheorghe Damian din uliţa Morii. În cîteva ore, vîntul a întins vîlvătaia flăcării peste jumătate din sat. Casele, fiind acoperite cu paie, luau foc una de la alta. Focul mistuia cu nesaţ casele ţăranilor, care priveau neputincioşi. Două zile şi două nopţi s-au zbătut bieţii oameni să îmblînzească focul, dar fără izbîndă, cărînd apă cu găleţile. Puţine case au rămas întregi.

Casa lui Nicolae Cârţan, fiind aşezată la marginea dinspre apus, a scăpat de limbile focului.

În săptămînile care au urmat, oamenii s-au împăcat cu nenorocirea şi au început să strîngă lemne şi snopi de paie ca să-şi facă alte case. Autorităţile n-au luat nici o măsură, nici la stingerea focului, nici să-i ajute să-şi înjghebeze alte adăposturi. S-au mulţumit că focul nu s-a întins şi la ograda grofului Teleky.

Ciobanii din munte au văzut focul, dar pînă au ajuns în sat n-au mai putut da nici o mînă de ajutor. Nicolae Cârţan a sosit primul în sat. În sinea lui s-a bucurat că focul i-a ocolit căsuţa, dar îl durea sufletul pentru consătenii lui, rămaşi fără adăposturi. A ajutat ba pe unul, ba pe altul, la cioplitul bîrnelor, căpriorilor, la ridicarea acoperişului. În două luni, muncind zi şi noapte, oamenii şi-au făcut la loc căsuţele.

În cele două luni, Nicolae Cârţan a muncit peste puteri. Se simţea sleit, obosit. Avea 67 ani şi puterea de viaţă i se scurgea din vine, zi de zi. Anii petrecuţi în munte, în viscole şi ploi, i-au slăbit inima.

N-a mai urcat la munte, a rămas să-şi aştepte senin sfîrşitul zilelor. Avea în jurul său o familie închegată, şapte copii. Măriuţa avea 18 ani şi urma să se mărite, Gheorghe avea 17 ani, cioban în toată legea, iar ceilalţi erau scoşi din grijile copilăriei.

Întins în cojoc, pe lavița din fața vetrei, bătrînul își revedea în minte întreaga viață, puțină de o puteai cuprinde în palme. O viață simplă, fără bucurii, mai multe necazuri.

Se vedea copil, jucîndu-se pe malurile Laitei, apoi ciobănaș în munte, mai tîrziu cioban pe Bărăgan, păzind oile altora. La capătul unei vieți chinuite n-avea altă avere decît copiii și 100 de oi, dar era fericit că a trăit în cinste și omenie. Barem copiii să-i semene lui.

O tuse seacă îl făcu să se frămînte în așternut și-i curmă gîndurile care-l purtau înapoi, spre anii scurși.

— Mario, și voi copii, veniți în jurul meu... Apoi, cu glas stins, le împărtăși ultimele lui dorințe : Casa să-i rămînă Mariei, că e fată și se va mărita. Lui Gheorghe, care m-o ajutat la ciobănit, îi las 50 de oi, celelalte vă rămîn vouă. Niculae, Ion Arsene și Avram să fie numai vrednici, vor ajunge și ei să aibă cîte 50 de oi. Că oile se-nmulțesc ca iarba. Să aveți grijă de mama voastră și de Tușa Rașila, că doar ea va crescut mari.

În zorii zilei, Nicolae a închis ochii pentru totdeauna. Murea ușor, împăcat cu soarta. Lăsa în urma lui copii buni, vrednici.

Cimitirul satului era așezat pe colina din jurul bisericii. Mormintele erau așezate după rangul celor plecați din viață. În jurul bisericii, cei mai bogați, fruntașii satului, pe la mijloc cei mai răsăriți, iar la margine, sărăcimea. Lui Niculae, care se bucura de faima unui om cinstit, i-au făcut loc pe la mijloc.

La înmormîntare a venit tot satul, iar slujba religioasă i-a citit-o popa Vulcan și fratele său Arsene, care era cîntăreț.

După ce ultimul bulgăre de pămînt i-a astupat groapa, neamurile şi prietenii au spus cu glas tare „Dumnezeu să-l ierte", apoi s-au îndreptat spre casa lui, la pomană, după datina străbună.

Popa Vulcan şi-a strîns cartea sub patrafir şi a pornit cu pas domol spre casa aşezată în marginea dinspre miazăzi a satului.

Deodată, auzi paşi în urma lui. Se opri. Era urmat de un flăcăiandru cu sprîncene stufoase, ochi iscoditori, pe care nu-l mai văzuse prin sat. La biserică n-a fost niciodată, că doar îi cunoştea pe toţi cîrţişorenii. Să fie oare străin de sat ?

Necunoscutul n-aşteptă să fie îmbiat la vorbă, că-l agrăi :

— De ce l-ai găsit păcătos pe taica, părinte ?

— Cum adică ?

— Păi n-ai citit mneata din carte : *Iartă-i, Doamne, păcatele, că numai tu eşti fără de greşeli ?* Taica n-a fost păcătos. Şi-a petrecut toată viaţa-n munte, şi acolo nu poţi păcătui !

Încolţit de vorbele flăcăului, popa Vulcan se scărpină în barbă, apoi, înţepat, îi răspunse :

— Mă flăcăule, tu-n loc să plîngi pe tat-to, mînii pe Dumnezeu cu vorbe nesocotite.

— Eu nu pot să plîng... Dar văd că-l faci păcătos, cînd el n-o fost !

— Se vede, fiule, răspunse popa îmbunat, că nu umbli la biserică, ba nici la şcoală n-ai umblat. Pînă astăzi nu te-am văzut nici în sat. Tu nu ştii că omul poate păcătui şi cu gîndul ?

— Taica a avut gîndul curat ca argintul.

— Ce ştim noi ce-i gîndul omului ! Voi, ciobanii, cînd mergeţi la biserică ? La botez, la nuntă şi la moarte. Tat-to s-o fi îmbătat şi el vrodată, şi atunci a păcătuit !

— Păi cum să se îmbete în munte ? Cu apă de izvor şi lapte de oaie ?

— Măi, măi ! Cine te-o făcut pe tine aşa ócoş [1] ? Maică-ta Maria nu pare să fie. Tuş-ta Raşila ? Aia poate, că-i rea de gură !

— Mie, părinte, ciobanii mi-or fost mamă, oile fîrtaţi !

— Păi vezi, te-am prins ! Taică-to a fost păcătos, că nu te-a trimis la şcoală. Te-a lăsat prost. Nu ştii ce-i biserica şi rînduielile ei. Nu ştii carte, băiete, şi ăsta-i păcat de moarte !

— Asta-i drept părinte. Şcoala nu s-o lipchit de mine.

— Adică tu de ea !

— Mi-or fost oile mai dragi...

— Dacă te bătea tat-to oţîră, veneai la şcoală.

— Dar bătaia zici că-i păcat, părinte !

— Mă bălaore, tu ai pe diavolul în tine ! Vrei să mă duci în ispită ? Uite, fraţii tăi mai mici şi soră-ta ştiu să buchisească. Eu i-am învăţat. Tu unde ai fost ? Pînă acum, la moartea lui Nicolae, nici nu ştiam de tine. Tu eşti Gheorghe, feciorul cel mare, nu ?

— Apoi şi oile trebuiesc păzite, părinte. Cine să le păzească ? Lupii şi urşii ? Ce să fac cu cartea, dacă oile-s mîncate.

Cu acest schimb de vorbe au ajuns în faţa porţii popii Vulcan. Popa s-a oprit în prag, cu gîndul să scape de flăcăul guraliv.

— Acum, dacă tata-i mort, ce faci cu cartea lui ?

— Care carte, măi Păcală ?

— Păi cartea pe care i-ai citit-o la groapă, în care i-a fost scrisă viaţa.

— Asta-i cartea mea, hîtrule. Doar nu ţi-o lăsat-o tat-to ţie ! Dar, după cîte văd, tu ai vrea să te luminezi. Aşa-i ?

— Asta aşa-i ! Vreau...

---

[1] isteţ.

— Atunci să vii în fiecare duminică la biserică. După slujbă te învăţ să citeşti, să scrii. Să te luminezi. Să-ţi dai şi tu seama ce prost ai fost pînă acum. Şi acum, hai cu mine-n casă, să-ţi dau o carte.

De pe poliţa de sub icoane, popa Vulcan alese dintre cărţile sale groase, îmbrăcate în piele, o cărţulie mică, firavă, cu coperţile roşii şi avînd imprimată o cruce în argint. O întinse flăcăului :

— Ia-o, dar s-o păzeşti, că-i carte sfîntă.

— Dar îi tare mică, răspunse Gheorghe.

— Doar nu-i vrea să-ţi dau sfînta evanghelie !

Văzînd că flăcăul ţine cărticica sfios în mînă, fără s-o deschidă, şi-a dat seama că nu ştie de loc să citească.

— După cîte văd, trebuie să-ţi dau şi primele lecţii. Deschise cartea şi, arătîndu-i cîteva semne, îi spuse : Vezi tu băţul ăsta ? E litera „I". Oul ăsta-i litera „O". Picioarele acestea legate sus e litera „A". Cînd picioarele sînt legate jos, e litera „V". Te-am învăţat acum primele patru litere din alfabet. Mai sînt încă douăzeci. Pentru azi îi destul. Acum du-te, Păcală, şi lasă-mă, încheie popa.

Flăcăul porni spre casă. Puse la şerpar cărticica din care cunoştea patru semne din douăzeci şi patru. Va putea oare să dezlege tainele dintre scoarţele ei ?

Ajuns la casa părintească, văzu că nimeni n-a băgat de seamă că el lipseşte de la pomana tatălui său. Aşa e datina românească, morţii cu morţii, vii cu vii, cei rămaşi se cinstesc, se-ntind la vorbă, pe cel dus l-au uitat în cimitir. Limbile s-au dezlegat. Fac planuri cine să înlocuiască pe cel plecat din gospodărie. Viaţa merge înainte cu cei rămaşi.

— Dar unde ai fost, Gheorghe ? Tu lipseşti de la pomana lui tat-to ? Hai în casă. Bea un păhăruţ de rachiu, ia un blid cu zamă !

— Nu viu, tuşă Raşilă. Îi tîrziu. Plec la oi, în munte.

— Lasă-le încolo de oi ! Au ciobanii grijă de ele. Scoate-ţi căciula, că eşti în jele.

— Oi hi eu în jele, dar oile ştiu de jele. Au rămas fără stăpîn, că tata s-o dus.

Şi-a luat rămas bun de la mamă-sa, de la tuşa Raşila şi fraţi, şi a pornit pe Bîlea-n sus, spre stînă.

Era în toamna lui 1865.

Despărţindu-se de bunul său tată, s-a despărţit şi de tinereţe. De acum, pe umeri lui vor apăsa grijile familiei.

În zilele următoare, a deschis de cîteva ori cărticica. S-a uitat prin ea, dar în afară de cele patru semne nu mai ştia nimic. Şi semne erau multe, cîtă frunză şi iarbă, legate una de alta. Cine le putea tălmăci, că oile le poţi împărţi în tîrle, dar buchile cum ? Era cioban în toată firea. Putea să aibă-n pază o turmă de 800 de oi. Cine putea păzi turma de oi negre pe cîmp alb din cărticica popii Vulcan ? Numai popa-i cioban de cărţi ! „Nu-i nimic de făcut. Sînt prost şi pace ! Poate odată şi odată voi fi eu deştept."

Toamna s-a întors cu turma în sat. Cei de acasă îl uitaseră pe Nicolae Cârţan. Viaţa se scurgea înainte, ca apa pe albia Laitei.

PARTEA A II-a

DE UNUL SINGUR

Din cele mai vechi timpuri, ciobanii transilvăneni au trecut cu turmele de oi Carpaţii, coborînd fie în Moldova, fie pe Bărăgan, pînă-n luncile Dunării, şi de aici în Dobrogea, unde rămîneau pentru iernat. Viaţa lor şi a animalelor era împresurată de nevoi şi greutăţi de tot felul, fie din partea oamenilor, fie din partea naturii.

După serbările tradiţionale cu lăutari şi voie bună, dinaintea plecării oilor la munte (21 mai) sau de la întoarcerea lor (26 octombrie) — serbarea tunderii oilor, a fătării oilor — urmau greutăţile şi necazurile : lăcomia vameşilor, neîndurarea administratorilor şi vechililor de pe moşiile pe care păşteau turmele. Uneori hoţii şi tîlharii atacau stînile, lăsîndu-i săraci.

Tînărul cioban Cârţan, cînd a luat hotărîrea să treacă cu turma sa de oi în România, nu era începător, ci bătătorea un drum al înaintaşilor săi, care de sute de ani treceau Carpaţii.

Primăvara anului 1866 l-a pus la grea încercare pe Gheorghe.

În timpul iernii, familia, la sfatul neamurilor, a împărţit moştenirea şi, o dată cu aceasta, au hotărît şi soarta lui Gheorghe. Împărţirea celor 100 de oi a fost uşoară, dar soarta lui Gheorghe era mai greu de hotărît, că trebuia să se învoiască şi el cu cele puse la cale. Unchii şi mătuşile vroiau să-l facă sluga familiei, ciobanul turmei cîrţanilor şi

budacilor. Pentru asta, un flăcău de 17 ani, care cunoştea muntele pe degete, era tocmai potrivit.

— Gheorghe, tu ai să păzeşti de-acum oile noastre, ale familiei. Ne strîngem toţi oile şi vei păzi o turmă de 400, vei fi ciobanul nostru.

— Nu vreau să fiu slugă la nimeni ! răspunse flăcăul hotărît.

— Doar la unchii tăi nu eşti slugă ! Eşti nepotul nostru şi păzeşti oile voastre, ale tale, încercau să-l convingă neamurile.

— Tot slugă se cheamă ! Am stăpîn, şi eu nu vreau !

— Bine, nepoate ! Dar ce se alege de oile voastre ?

— Am eu grijă de ele. Plec cu ele-n România. Acolo-i iarbă mai bună.

— Iar noi cu ce trăim? îndrăzni să intre-n vorbă mamă-sa.

Întrebarea ei îl încurcă de-a binelea pe flăcău. La asta nu se gîndise. Dacă el îşi ia oile şi pleacă, ce face familia ? Le rămîn şi lor 50 de oi, pe care le va ciobăni Niculae. Dar unchii săi, care le împrumutaseră nutreţ peste iarnă şi 3 bulgări de sare, cereau datoria înapoi.

Ca să-i împace, s-a hotărît să mai lase familiei zece oi, şi el să rămînă cu 40. Aşa se vor descurca mai uşor.

În zadar au sărit cu gura, pe Gheorghe nu l-au putut clinti din hotărîrea luată. Era încăpăţînat, şi pace. De la ce-şi punea în gînd să facă nu-l putea întoarce nimeni. Vroia să fie liber ca paserile cerului, să nu i se poruncească.

A aflat de la ciobanii mai vîrstnici cum e cu plecatul în România.

— Îţi trebuie acte de la viţişpanul din Făgăraş. Că şi-n România îţi cer acte. Trebuie să închei învoieli cu boierii pentru păşunatul oilor, să plăteşti păşunatul. Fără acte ce faci ?

Înainte de a pleca spre Făgăraş, a întrebat pe Victor Vodă ce să facă. Acesta i-a răspuns însă să nu încerce. E prea

tînăr, şi nu va primi autorizaţie de trecerea graniţei. I se apropie vremea cătăniei, şi puteau să-l dea pe mîna jandarmilor, şi-atunci adio Bărăgan, adio Românie !

Auzind de jandarmi, s-a lăsat păgubaş. Îi era teamă de ei. De urs sau lup te aperi cu ciomagul, scapi cu fuga. Dar de jandarmi ? Dacă fugi, trag cu puşca după tine, te omoară. Şi el nu vrea să moară. Vrea să trăiască, dar liber ca vulturii.

— Te-ai hotărît, Gheorghe, ne păzeşti oile ?

— Nu pot, bade ! V-am spus-o. Plec pe Bărăgan, cu oile mele.

A încercat mamă-sa, ba şi tuşa Raşila, dar nu l-au putut clinti din hotărîrea luată.

— Ce te faci, dragul mamii, singur în lumea mare ? Eşti prea tînăr. Te fură hoţii, pierzi oile.

— În România nu sînt între străini, mamă, sînt la fraţii mei. Şi-apoi, oile nu le las singure, am eu grijă de ele.

În mai 1867 şi-a luat rămas bun de la familie şi a pornit cu cele 40 de oi în necunoscut. Pe lîngă oi, mai avea pe Burcuş. Ar fi dorit şi un măgar, care să-i poarte pe samar bagajele, dar n-avea. Tot avutul cu care a pornit la drum era un cojoc, o pereche de cioareci, două cămăşi de cînepă, două izmene, două perechi de opinci. În şerpar avea cărticica de la popa Vulcan şi 10 zloţi, pe care mamă-sa i-a dat în dar.

— Fără bani te descurci greu, dragul mamii, îţi intră oile într-un lan de grîu, trebuie să plăteşti paguba.

În zorii zilei de 23 mai şi-a luat rămas bun şi a pornit cu turma pe sub poalele muntelui, spre Drăguş.

S-a oprit la marginea satului şi, în timp ce oile păşteau, furat de gînduri, privea Ţara Oltului : munţii uriaşi, cu vîrfu-

rile acoperite de zăpadă, pădurile care coborau pînă-n vale, rîurile care săltau vesele şi se îndreptau spre albia primitoare a Oltului, satele care se înşirau pe malul rîurilor, unele sub poalele munţilor, altele mai jos, spre cîmpia Oltului. Aceasta era ţărişoara lui, din graniţele căreia va ieşi poate pentru mulţi ani.

Gheorghe Cârţan iubea plaiurile unde a văzut lumina zilei şi unde a învăţat ciobănitul, şi ofta din greu.

A doua zi a pornit spre Breaza, iar seara a înnoptat la marginea satului. Aflînd de la nişte oameni că cineva are un măgar de vînzare, n-a mai stat pe gînduri şi, în schimbul a două oi, şi-a întregit avutul cu Ioşca, pe samarul căruia şi-a aşezat cojocul şi traista cu schimburi. De acum avea un tovarăş de drumeţie, care-i era de mare folos. Măgarul Ioşca se arăta blînd şi ascultător.

A treia zi a înnoptat la Berivoi, unde în schimul altei oi a primit un ceaun pentru fiert mămăliga şi două măsuri de mălai.

Mica lui gospodărie avea acum de toate, dar scăzuse numărul oilor. „Dacă intru-n iarnă cu 20 de oi şi 2 berbeci, îşi spunea el, la primăvară ajung la 30 de oi. Sănătos să fii, Cârţane, că oile se înmulţesc singure !"

La sfîrşitul lunii a ajuns în Ţara Bîrsei. A ocolit Braşovul şi s-a oprit pe culmile de deasupra Săcelelor.

Popasul la Săcele a fost norocul lui. I-a schimbat soarta.

Aici a cunoscut un cioban care i-a fost de mare folos, i-a deschis drumul în viaţă, ajutîndu-l să devină Badea Cârţan.

Acesta nu era altul decît Ion Cotigă, un flăcău chipeş, de 28 de ani, cu mustăcioară, curat îmbrăcat, stăpînul unei turme de 80 de oi. Era om cu carte, ba, se putea spune, un om învăţat. Umblase prin şcoli înalte, dar, cum nu s-a putut împăca cu slujbele şi poruncile altora, s-a făcut cioban, pentru a-şi păstra libertatea. Tatăl său era subprefect în

România. Se dezlipise şi el de familie şi trăia singur cu turma de oi, cu gîndurile şi cărţile. Unul dintre măgarii turmei, Damaschin, îi purta pe samare desaga cu cărţi.

Se întîlniseră, astfel, doi oameni stăpîniţi de aceeaşi dorinţă : să treacă cu turmele pe Bărăgan, să trăiască liberi.

Cotigă era un bun gospodar, dar din cauza cărţilor uneori îşi uita de turmă. Adîncit în citirea lor, lăsa turma în paza cîinilor şi a măgarilor. Cunoştea trecutul poporului nostru cum cunoştea Cârţan stelele de pe cer. Ba, îţi vorbea şi despre filozofii greci, despre Platon, despre Socrate, despre istoricii romani Tit-Liviu şi Herodot şi despre poetul Ovidiu, care a murit la Tomis. Pe Traian şi pe Decebal îi socotea părinţii poporului nostru şi vorbea cu adîncă evlavie despre ei. Cârţan asculta uimit şi nu putea înţelege cum acest cioban ştie atît de multe lucruri frumoase.

După cîteva zile petrecute împreună, după ce s-au cunoscut mai bine, într-o seară, în jurul focului, au legat prietenie şi s-au înţeles să-şi unească turmele şi să ciobănească de aici înainte împreună.

Şi-au povestit viaţa, necazurile, şi şi-au făcut planurile de viitor.

Într-o zi, Cârţan, care se simţea umilit faţă de cunoştinţele şi ştiinţa de carte a lui Cotigă, îşi luă inima-n dinţi şi-i spuse :

— Nene Ioane, ruşine, neruşine, eu trebuie să-ţi spun ceva.

— Spune, Gheorghe, nu te sfii ! Sîntem doar prieteni.

— Uite ce... nu ştiu cum să încep... eu nu ştiu carte !...

— Asta-i rău, dragul meu. In zilele noastre omul trebuie să fie luminat, şi lumina se culege din cărţi. Altfel, ce deosebire este între Ioşca şi om ? Dacă nu ştii să citeşti, să scrii, să socoteşti, nu eşti departe de Gherasim, Ioşca şi Pişta.

— Popa de la noi m-a învăţat ceva... bîigui timid Cârţan. M-a învăţat patru litere : I, O, V şi A. Ba mi-a dat şi o carte...

— „Visul Maicii Domnului", spuse Cotigă aruncîndu-şi privirea pe copertă. Popa vroia să te ducă pe drumul bisericii. Nu te speria că nu ştii încă să citeşti. Timpul nu-i pierdut. Te învăţ eu carte, că timp avem berechet. Să ajungem pe Bărăgan, să ne rostuim stîna şi locul de păşunat, şi în cîteva luni începem citirea şi scrisul. Popă sau dascăl nu vei ajunge. Dar vei fi cioban de oi negre pe cîmp alb. Cărţi avem destule. Şi mai cumpărăm.

În timpul nopţii s-au sfătuit cum să treacă graniţa.

Cotigă, care avea acte în regulă, va conduce turma prin vamă, va plăti cele cuvenite vameşilor, iar Cârţan va trece dincolo prin vama cucului. Odată ajunşi în România, se vor descurca.

Zis şi făcut. În zorii zilei au pornit spre România, ţara visurilor pentru orice ardelean.

Pentru Cârţan, începea o nouă viaţă, libertatea şi pătrunderea în tainele cărţilor de istorie, în trecutul glorios al poporului român.

De acum înainte avea un prieten şi un dascăl : pe Cotigă.

PE BĂRĂGAN

Un chiot prelung, repetat de trei ori, era semnalul hotărît prin care Cotigă află că prietenul său Cârțan a trecut cu bine granița. Văile munților Buzăului repetau ecoul acestui chiot, semn că planul lor a reușit.

După cîteva ore s-au întîlnit. Au poposit lîngă un izvor, unde au aprins focul, au pus ceaunul cu apă pentru mămăligă și s-au așezat la ospăț. Au ținut să cinstească prima zi pe pămîntul românesc. Au tăiat un berbec și l-au pus la frigare în țepușe, apoi, după ce s-au ospătat în lege și au băut apă rece de izvor, s-au hotărît să rămînă peste noapte în această poiană. Au lăsat avutul și oile în paza cîinilor și măgarilor, iar ei s-au întins pe cojoace, sub tulpina unui brad.

Luna se ridicase din brădet, aruncîndu-și razele blînde asupra turmei care-și făcea somnul în poiană.

— Măi Gheorghe, începu Cotigă, pe care somnul nu-l prindea. Ai ciobănit pînă acum în munții Făgărașului, unde ai învățat de la bacii cei bătrîni mersul vremii.

— Vezi bine, nene Ioane, după vînt, nori, răsăritul și asfințitul soarelui.

— Astea toate sînt bune la munte, băiete. De azi înainte noi vom ciobăni la șes, pe Bărăgan. Aici, la șes, alte sînt semnele vremii.

— În sat la noi, auzisem că popa are un calendar sau „gromolnic" care scrie cum va fi timpul pe o sută de ani.

— Da, răspunse Cotigă. Sînt asemenea calendare, dar nu te poți lua după ele, deoarece prevestesc timpul la

întîmplare. Priveşte deasupra noastră luna ! Ea ne arată cum va fi timpul. Dacă în a patra zi după lună nouă coarnele ei sînt foarte subţiri, atunci toată luna cerul va fi senin. Dimineaţa, să priveşti răsăritul soarelui : dacă razele strălucesc şi sînt arzătoare, ziua va fi frumoasă, iar dacă sînt palide, va fi furtună. Animalele şi chiar plantele presimt schimbarea vremii. Furnicile, porcul, cocoşul simt şi ele schimbarea timpului, sosirea ploilor şi furtunilor.

— Dar ce ne facem, nene Ioane ? Noi n-avem porc sau cocoş !

— Răbdare, băiete. Să ajungem pe Bărăgan. Ridicăm stîna, creştem porci şi paseri, doar n-om mînca numai lapte şi brînză. Dar acum să ne pregătim de dormit, în zori pornim, şi pînă la Ciulniţa avem drum, nu glumă, oile merg încet.

În zorii zilei au pornit cu turma la vale, şi după cîteva zile de mers au trecut apa Ialomiţiei şi s-au oprit la marginea Ciulniţei. Aici au trecut la primărie, s-au înscris în evidenţe, au plătit taxele de păşunat pentru anul 1867/68 şi au primit autorizaţia să ciobănească pe luncile Bărăganului. Ion Cotigă s-a înscris cu 80 oi, iar Cârţan cu 40 de capete.

Ion Cotigă era isteţ şi întreprinzător, ştia să se descurce în orice împrejurare. Nu în zadar urmase şcoala. Cu felul său de a vorbi şi de a se purta printre oameni, cîştiga uşor bunăvoinţa primarilor, notarilor, pretorilor, ba chiar şi pe boieri îi învîrtea pe degete.

În România erau mulţi boieri, unii mari, alţii mai mici, fiecare cu moşia lui. Mulţi trăiau în Bucureşti, alţii chiar la Paris. La conace veneau rar. La moşie rămîneau să le poarte socotelile vechilii şi oamenii de încredere care încheiau învoielile cu ţăranii şi cu ciobanii. Strîngeau bani grei pentru boier, dar agoniseau şi pentru ei partea leului de pe spinarea ţăranilor.

— Şi la noi, în Ţara Oltului, sînt boieri, spuse Cârţan, dar n-au nici moşii, nici conace. Sînt săraci lipiţi, umblă desculţi după coarnele plugului. Ba, să nu uit, avem şi un grof, pe Teleky, care stă la Peşta, la Cîrţişoara-i numai omul său, domnul Oliver Boier, adică un fel de vechil, cum i se spune pe aici.

— Tot un drac, Gheorghe. Boier român sau grof ungur, sînt de-o lege, trăiesc pe spinarea ţăranilor. Uite, aici în România noi n-ar trebui să ne mestecăm în treburile lor, că sîntem supuşi austriaci. Fraţii ăştia ai voştri au avut un Domn bun şi inimos, pe Vodă Cuza care împreună cu Mihail Kogălniceanu şi alţi patrioţi vroia să dea pămînt la ţărani, a luat averile de la mănăstiri, vroia chiar să dea drepturi politice poporului. Dar anul trecut, în luna februarie, boierii l-au detronat şi alungat din ţară. În locul lui au adus un prinţ străin, un neamţ din Prusia, Carol Hohenzollern.

— Asta poate-i bine, îşi dădu cu părerea Cârţan, care nu se pricepea la politică. Dacă-i neamţ, o fi neam cu Franz Iosif al nostru, şi dacă-s cumetri poate uşurează şi soarta ardelenilor.

— Ba pe dracul, frate Gheorghe ! Regii se încuscresc şi se împrietenesc între ei, să-şi apere tronurile, să ne stoarcă pe noi. Numai aşa pot jefui în tihnă ţările pe care le stăpînesc. Eu sînt împotriva regilor, şi pentru republică. În revoluţia de la '48 au cerut republică Bălcescu în Muntenia, Gh. Bariţiu şi Simion Bărnuţiu în Ardeal. Încă n-a sosit vremea republicii, dar odată vor fi alungaţi toţi regii şi împăraţii.

Cârţan asculta tăcut. Sufletul lui nu era încă pregătit să priceapă aceste vorbe. Vor trece mulţi ani în care va căuta dreptate la uşa lui Franz Iosif şi la Carol I, dar fără rezultat. Abia după aceea îşi va aminti de vorbele lui Cotigă.

După ce au dat ocol locului de păşunat, la sud de Ciulniţa, au ridicat o stînă încăpătoare din lemn de arţar şi

scînduri, cu două încăperi, un coteţ pentru păsări şi porc şi au împrejmuit o tîrlă pentru oi.

Anii treceau şi o dată cu ei se-nmulţeau şi oile. Primăvara şi toamna plecau cu rîndul la Ciulniţa şi Călăraşi, să vîndă mieii care prisoseau, brînza, caşii, lîna oilor, să argăsească pieile, să tîrguiască cele necesare gospodăriei lor.

Cârţan, de la 40 de oi a ajuns la 70, la 100, la 200 şi la urmă chiar la 300 de capete. După cum s-ar spune, era un cioban înstărit. De acasă nu avea nici o veste, aproape uitase pe ai săi. Uneori însă îl prinde dorul de mamă, te tuşa Raşila, de fraţi.

Cotigă ţinea socotelile, păstra banii, făcea cumpărăturile, se îngrijea pentru nutreţ pentru iarnă, plătea taxele şi învoielile şi tocmea cu vechilii prelungirea învoielilor. Cînd se întorcea de la Ciulniţa sau Călăraşi, aducea şi cărţi. Biblioteca lui creştea. Într-o încăpere a stînei rînduise rafturi pentru cărţi. Gherasim purta pe samar numai cărţile care se citeau în timpul zilei. Au cumpărat două lămpi de petrol, ca să poată citi seara, după ce terminau lucrul.

În unele seri, cînd Cotigă era bine dispus, citea cu glas tare lui Cârţan, care asculta cu răbdare. Dar ciobanul era greu de cap. Uneori pricepea cele citite, alteori, cînd Cotigă citea cărţi de filozofie, înţelegea mai anevoie. Cu ajutorul lui Cotigă, învăţase alfabetul şi se încumeta să citească, silabisind, cărţi uşoare, poveşti, dar cărţile lui Cotigă nu erau pe măsura puterii lui de înţelegere. Uneori, se simţea umilit şi se gîndea să se despartă de prieten. Ce să caute el, un prost, lîngă un învăţat ? Nu va ajunge niciodată să priceapă cărţile lui.

E adevărat că în aceşti ani prinsese încredere în forţele lui. Zîmbea, amintindu-şi cum l-a înfruntat pe popa Vulcan după înmormîntarea tatălui său. Cu Cotigă nu îndrăznea să se pună la întrecere, pentru că era om învăţat.

Într-o zi, cînd Cotigă era în toane bune, Cârţan şi-a luat inima în dinţi şi fără sfială i-a făcut o rugăminte pe care o cocea-n minte de mult timp.

— Nene Ioane, vreau să-ţi fac o rugăminte, de n-o fi cu supărare, dar nu ştiu cum să încep.

— Zii, Gheorghe, fără frică, doar sîntem tovarăşi de cîţiva ani.

— Oare m-ai putea învăţa şi pe mine meşteşugul scrisului, să mă înveţi să citesc mai bine, să mă înfund şi eu în cărţi mai mari, că pînă acum ce-am citit? Doar mici poveşti şi poezioare. Îţi aminteşti pe dealul Săcelelor cînd ne-am cunoscut, că te-ai îmbiat să mă faci şi pe mine om? Cred că a sosit vremea să mă fac om cu carte, am 21 de ani. După ce-oi învăţa carte ca un popă, nu te mai necăjesc cu întrebările. Mă înfund în citit, ca oile în iarba grasă. Ş-apoi, ţine-te, Cârţane!

— Ce te-am învăţat pînă acum, Gheorghe, îi prea puţin. Eu mă leg să te fac om, să poţi înţelege cărţi serioase, dar te aşteaptă muncă, nu glumă. Că multe învăţături şi adevăruri se găsesc în cărţi. Cu muncă şi încordare vei ajunge şi tu cioban de oi albe pe cîmpul negru. Că şi literile sînt ca oile. Nu trebuie răspîndite, ci adunate la un loc în cuvinte, cuvintele în fraze care arată adevăruri şi gînduri.

Din această zi au început lecţiile ca la o şcoală adevărată, cu un singur învăţăcel. Ca să-i uşureze munca, dascălul i-a adus de la Slobozia un abecedar, cărţi de citit, de artimetică, o tăbliţă de gresie, un stil, caiete şi creioane şi nelipsita gumă de şters. E adevărat că dascălul Cotigă nu avea deprinderi pedagogice, dar răbdarea şi rîvna învăţăcelului biruiau. Mintea ucenicului era limpede ca izvorul, prindea uşor, iar cele intrate în memorie nu se mai uitau.

La 25 de ani Cârţan citea orice carte, iar la scris se putea lua la întrecere cu notarul din Slobozia Veche.

De multe ori, cînd treburile turmei cereau, pleca singur la Slobozia sau Ciulniţa, păşea printre tîrgoveţi semeţ, sigur de sine, vorbea cu vechilii şi autorităţile de la egal la egal, nu se pleca în faţa nimănui şi mai ales nu-l auzeai să spună „săru-mîna, coane", cum auzea pe localnici.

Se împlinise. Purta mustăcioară neagră, părul în plete scurte, cămaşa deschisă la gît, dezvelind un piept voinic, iar faţa lui de dac împrăştia în jur sănătate şi încredere în sine.

De-acum era încrezător în forţele lui. Citise multe cărţi de istorie, iar paginile în care se descria trecutul poporului român le cunoştea pe dinafară.

Îndrăgise istoria românilor, pe care o socotea biblia neamului, dar cunoştea şi istoria Romei antice. Numa Pompiliu, fundarea Romei, legenda lui Romulus şi Remus, fiii lui Rea-Silvia, viaţa şi luptele împăratului Traian, luptele lui pentru cucerirea Daciei, vitejia lui Decebal erau episoade pe care le ştia în amănunţime.

După aceste lecturi se întreba, pe bună dreptate: „Oare de ce nu mai avem şi astăzi oameni mari ca Mihai Viteazul, să ne strîngă pe toţi românii la un loc?"

Într-o bună zi, cînd rămăsese singur cu turma, se apropie de Gherasim şi, scotocind prin desaga cu cărţi, scoase o carte la care tovarăşul său Cotigă ţinea foarte mult. Era *Cronica românilor* de Şincai.

Deschise cartea la întîmplare şi citi cu glas tare:

„Decheval, Craiul Dachiei cei vechi, carele şi Diurpaneu s-a numit, fiind în lucrurile de oaste foarte priceput, isteţ la minte, la bătaie nepregetător şi învăţat a năvăli sau de a se trage îndărăpt, s-au sculat în anul acesta cu oaste asupra Romanilor pe carii mai şase-spre-dece ani i-au năcăjit, pentru necuviincioasa purtare a imperatului Domiţian, carele era nu numai suferitoriu de osteneli, ci fricos, slab

la fire... drept aceea el nu s-au atins de războiu, fără numai prin povăţuitori s-au oştit cu Decheval...“

„Va să zică aşa stau lucrurile? se opri din citit Cârţan. Dacii au fost un popor brav, au bătut pe romani. Dar atunci Decebal de ce s-o lăsat bătut de Trăian? S-o fi luptat el ghietu, dar pînă la urmă tot l-o ghiruit!... Că romanii or fost mulţi. La Sarmizegetusa a băut otravă, să nu cadă viu în mîna lor. Că prost am fost, Doamne, se gîndi ciobanul. Am trăit atîţia ani în Ardeal şi nu m-o împins păcatele să mă duc la Deva, la Grădişte, să văd cetăţile de pe vremea dacilor. Ba, să mă ierte Dumnezeu, nu m-am repezit batăr pînă la Şelimbăr, lîngă Sibiu, unde a bătut Mihai Viteazul pe ungurii lui Bathori! Nu-i bai, se mîngîie Cârţan. Mă voi duce eu şi pe acolo, că doar nu-i peste pămînt.“

A doua zi, cînd s-a înapoiat Cotigă la stînă, a încercat să-l înduplece să-i povestească tot ce mai ştie despre romani şi daci.

Dar Cotigă nu se mai afunda în trecutul îndepărtat. Pe el îl interesau acum întîmplările mai apropiate: revoluţia de la '48, şi mai ales Nicolae Bălcescu şi cartea acestuia *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul*. Seara, la lumina lămpii, i-a citit cîteva pagini:

„Timpuri de aducere aminte, glorioase, timpuri de credinţă şi jertfire. Cînd părinţii noştri credincioşi sublimi îngenunchiau pe cîmpul bătăliilor, avînd de la Dumnezeul armatelor laurii biruinţei sau cununa martirilor.“

Apoi răsfoind cartea citi mai departe:

„Mihai ajunsese acuma în culmea slavei şi a mărimei ce el visase... Acum românul s-a înfrăţit cu românul şi toţi au una şi aceeaşi patrie, una şi aceeaşi cîrmuire naţională, astfel precum ei n-au fost din vremile uitate ale vechimei. Statul acesta nou are hotare naturale de minune, el e destul de puternic, pămîntul său destul de binecuvîntat de cer, locui-

torii săi numeroşi şi în mare parte omogeni : el poate trăi, a sta de sineşi şi a se apăra împotriva năvălirilor streinilor".

— Oare noi sîntem vrenici ca ei ? îl întrerupea din citit Cârţan.

— Vor trece multe rînduri de oameni şi mulţi ani pînă ne vom înălţa la vitejia lor.

„Moştenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinţii noştri au luptat atîta în veacurile trecute, fie ca aducerea-aminte a acelor timpuri eroice să deştepte în voi simtimentul datorinţei ce avem de a păstra şi d-a mări pentru viitorime această preţioasă moştenire."

— Vezi, frate Cârţane, Bălcescu a trebuit să fugă din ţară, să moară printre străini, la Palermo, în Italia. Dar el ne-a lăsat scrierile lui, ca să ne fie învăţătură şi îndemn în aceste vremuri. La fel Tudor Vladimirescu, conducătorul revoluţiei de la 1821, ne-a învăţat că *„Ţara-i poporul, nu tagma jefuitorilor"*. Bălcescu a iubit mult românii din Ardeal şi provincia noastră, despre care a scris, mai lămuri Cotigă :

„Pe culmea cea mai înaltă a munţilor Carpaţi se întinde o ţară mîndră şi binecuvîntată între toate ţările semănate de domnul pre pămînt. Ea seamănă a fi un măreţ şi întins palat, cap de-operă de arhitectură unde sînt adunate şi aşezate cu măiestrie toate frumuseţile naturale ce împodobesc celelalte ţinuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte..."

Ascultînd toate acestea, pe Cârţan îl prinse un dor fierbinte de plaiurile unde a văzut lumina zilei, de Ţara Oltului, de munţii Făgăraşului.

— M-am săturat de Bărăgan, frate Ioane, mi-or amorţit picioarele de cînd n-am mai urcat pe munte. Sînt atîţia ani de cînd n-am mai călcat pe covorul moale al muşchilor. Aici, numai şes şi iarbă uscată, mărăcini şi ciulini, praf şi zăduf. Ce zici, frate Ioane, aş pleca o ţîră pînă la Cîrţişoara, să văd pe ai mei, mai trăiesc ?

— Du-te, frate Gheorghe ! Jandarmii abia te aşteaptă să te ia la cătănie. Că de mult te caută.

— Că adevăr grăieşti ! La asta nu m-am gîndit ! Nu mă pot duce, lua-i-ar dracul să-i ia !

Timpul de a fi luat la cătane fusese prin 1870, cînd împlinise 21 de ani.

Jandarmii l-au căutat la Oprea-Cîrţişoara, dar ia-l de unde nu-i.

— Îi plecat, Dumnezeu ştie unde, le spunea tuşa Raşila. După moartea lui tat-su, prin '67, şi-a luat oile şi a plecat în lume. O fi murit ? L-or fi mîncat lupii ? Cine poate şti ?...

Şapte ani l-au căutat jandarmii în vremea recrutărilor, apoi l-au lăsat în plata Domnului.

VOLUNTAR LA 1877

La 9 mai 1877 Adunarea deputaţilor a proclamat independenţa ţării şi ruperea legăturilor diplomatice cu Poarta otomană.

Ţara era în fierbere. Fiecare simţea că a sosit clipa cînd România trebuia să se afirme ca stat suveran şi independent, să arate Europei că virtuţile străbune n-au pierit.

Evenimentele erau aduse la cunoştinţa populaţiei prin ziare şi întruniri publice, astfel că ele au fost cunoscute şi de cei doi ciobani de pe Bărăgan. Din sate şi oraşe, tinerii şi rezerviştii erau chemaţi sub drapel. Prin Bărăgan treceau trupe ruseşti, călări şi pe jos, pornite şi ele împotriva turcilor. Poporul primea cu însufleţire pregătirile de război. Trupele şi caii cavaleriei şi artileriei trebuiau hrăniţi, astfel că au început rechiziţiile. Lupta pentru independenţa naţională a trezit şi în sufletul ardelenilor speranţe, din Transilvania soseau ajutoare şi voluntari. Ziarul *Socialistul* din 26 mai 1877 scria : *„Azi e timpul cînd românii, în avîntul şi entuziasmul suvenirilor trecute, iau armele pentru a-şi apăra independenţa."*

Cei doi ciobani şi-au oprit doar vreo 30 de oi şi 2 berbeci pentru prăsilă, restul le-au dat pentru armată, şi-au coborît spre Dunăre. Din ce se apropiau mai mult de bătrînul fluviu, auzeau tot mai tare bubuitul tunurilor. Lupte grele se dădeau la Griviţa, Plevna. La spitale soseau răniţi, iar cei doi ciobani se duceau pe rînd să le ducă de-ale mîncării şi să-i mîngîie.

— Nene Ioane, mneata rămîi la stînă, eu plec voluntar, se hotărî într-o zi Cârţan. Să ajut pe ai noştri să bată pe turci. Nu pot sta cu braţele încrucişate, cînd ei sîngeră. Au nevoie de voinici ca mine.

— Bine te-ai gîndit, Gheorghe. Eu îs bătrîn, rămîn cu oile. Tu pleacă. Cînd te-ntorci, mă găseşti tot aici.

Cârţan şi-a lăsat avutul la stînă, şi-a pus în traistă un rînd de schimburi, o pereche de opinci, şi a plecat spre Roşiori.

Aici s-a prezentat la cazarma de dorobanţi. Santinela l-a oprit, chemînd ofiţerul de serviciu.

— Iată-mă-s. Am venit să vă ajut, că doar n-o să vă las singuri.

— Dar cine eşti, flăcăule ?

— Îs Gheorghe Cârţan din Oprea-Cîrţişoara, judeţul Făgăraş.

— A, va să zică eşti ardelean. Armata ai făcut-o ?

— Că doar n-am fost prost să cătănesc la unguri !

— Ce să facem cu tine, dacă nu ai făcut armata !

— Să mă învăţaţi. Scrie la jurnale că primiţi voluntari.

— Aha ! Vrei să vii voluntar ?

— Aşa cum zici.

A fost înregistrat în contoarele regimentului şi-a lăsat straiele ciobăneşti la magazie, l-au îmbrăcat în uniformă şi l-au trecut în compania de recruţi, deşi avea 28 de ani.

După cîteva zile de instrucţie, în timpul repausului s-a prezentat la comandant :

— Cînd plecăm la Plevna ?

— Stai, flăcăule, să înveţi meşteşugul militar, să porţi puşca, să tragi cu ea, că milităria nu-i ciobănie, să umbli în urma turmei.

Şi-a început instrucţia militară. Pe bietul Cârţan îl treceau năduşelile. Zi de zi, ba chiar noaptea, marşuri, in-

strucţie. Învăţa să facă întoarceri, să umble pe burtă ca rîmele.

Asta să fie cătănia ? A dracului meserie ! Ba nici puşcă nu avea, ci una de lemn, să nu strice pe cele adevărate, pînă se obişnuieşte.

A început instrucţia de luptă : să atace o redută închipuită, care era o tufă, să se tîrîie pe burtă pînă la ea şi să ia pe duşman la baionetă. Cu chiu, cu vai, după trei luni, Cârţan era instruit. Dar în acest timp, cei de pe front n-au stat cu mîinile în sîn, au dat gata pe turci şi s-a încheiat tratatul de pace la Berlin, în iulie 1878, recunoscîndu-se independenţa României !

Se trezi chemat la cancelaria regimentului. I-au dat straiele ciobăneşti, i-au mulţumit frumos pentru voluntariat şi l-au lăsat la vatră.

— Ţi-a plăcut războiul şi armata, Cârţane ?

— Nu-mi plăcu. Barem de-aş fi tras un foc de puşcă. Dară aşa ?!

Şi Cârţan s-a întors la Ciulniţa, unde l-a găsit pe Cotigă cu mica lor turmă. Îl aştepta.

— Nene Ioane, eu plec acasă. Mi-e dor de mama, de fraţi şi surori. Au trecut ani de cînd am plecat din sat.

— Bine faci, Gheorghe.

A doua zi, a pornit spre valea Prahovei, a trecut munţii pe la Rucăr, iar a treia zi, prin valea Pojorţii, a ajuns la Cîrţişoara.

Într-o seară cu lună plină, bătu la poarta casei părinteşti.

— Cine-i ? întrebă tuşa Raşila.

— Eu îs, tuşe... Gheorghe.

Trecuseră 12 ani. Nu mai ştiau nimic de soarta lui şi se-ntoarse un om în floarea vîrstei. Tuşa Raşila îşi tot ştergea ochii cu şorţul şi nu-i venea a crede.

— Dar mama unde-i ?

— Se odihneşte lîngă tat-to. Dumnezeu s-o ierte !

— ...Şi sora, fraţii ?

— Trăiesc toţi. Maria s-a măritat. Feciorii sînt mari. Dar bine c-ai venit, dragul tuşii. Ţi-o fi foame. Să pun de mămăligă.

— Că bine zici !

În primele zile după sosire a povestit familiei şi cunoscuţilor cum şi-a petrecut cei doisprezece ani pe Bărăgan şi voluntariatul său în războiul independenţei.

Fraţii erau nemulţumiţi că după atîţia ani nu s-a ales cu nimic din zestrea de 30 de oi primită de la tatăl lor. În zadar le-a povestit că războiul i-a destrămat turma, iar banii s-au cheltuit, ei nu-l puteau înţelege. Nu le intra în cap că fratele lor s-a ales cu *talantul* înţelepciunii sufleteşti, cu ştiinţa de carte. Deşi fratele lor mai mare s-a întors om cu ştiinţă de carte şi ştia de-a fir-a-păr toată istoria poporului nostru, ei cîntăreau omul după capetele de oi pe care le are.

— Ar fi timpul să te rînduieşti şi tu ca oamenii, i-a spus tuşa Raşila. Să te-nsori, să ai casa ta, copii...

— Eu, tuşe, nu mă-nsor. Iar ca să mă rînduiesc undeva, într-un sat, iar nu mi-e la-ndemînă, am alte gînduri, mai mari. Vreau să cutreier ţara-n lung şi lat, ba poate şi peste hotare, prin Europa. Mi-a sosit vremea să cunosc totul, şi apoi să duc oamenilor cărţi, să-i luminez. Sîntem un popor vrednic şi puternic. Doar am arătat lumii la Plevna ce putem. Va veni vremea să ne unim toţi romànii într-o singură ţară, mare şi puternică.

— Doar nu te-ai făcut popă sau dascăl pe Bărăgan, Gheorghe ? Că tu şcoală n-ai învăţat. Ce poţi învăţa tu oamenii ? Să pască oile, şi atît.

— Ehei, tuşe Raşilă, nu mai sînt flăcăul pe care l-ai cunoscut ! Acum citesc cărţi, ştiu mai multe decît popa Vulcan şi dascălul Bogdan. Am citit şi învăţat istoria poporului nostru, a latinilor. Ai auzit dumneatale de împăratul Traian ?

— De unde să ştiu ? Între ciobani cine a auzit de Trăian şi de Decebal despre care-mi vorbeşti tu ?

Apoi, scormonind în sacul cu amintiri, tuşa Raşila, fără să-şi dea seama, îşi dezlegă limba şi începu să-i vorbească despre unele amintiri vechi din tinereţea sa.

— Îmi spunea odată taica, Dumnezeu să-l ierte, adică moşu-to, că nici bacii cei bătrîni nu ştiau nimic. Ba, odată, un negustor din Sibiu ori poate din Braşov, care urcase-n munte după lînă, i-ar fi spus... or poate minţea... ca să prostească ciobanii... că ar fi un drum înalt, căruia-i zicea drumul bălaurului, care-i pe malul Dunării, pe care l-ar fi făcut Trăian. Că ăsta-i drumul lui. Pe acolo ar fi venit el în ţara noastră... de s-o bătut cu dacii. Mai spunea negustorul ăla că pe aici trăiau carpianii, ori rătăcanii, care stăteau ca berzele, pe case ridicate pe stîlpi de lemn. Dar astea-s poveşti, Gheorghe. Şi chiar Trăian, cine ştie, o fost, ori nu. Tot poveste este...

— Vezi, tuşe Raşilă, mneatale ai auzit legende. Nu crezi că împăratul Trăian a trăit, aşa-i ? Dar ia să-mi spui : de ce poporul nostru, cînd vorbeşte despre un om bun zice : „E bun ca împăratul Trăian ?" De ce munţilor de zăpadă, ridicaţi de viforul iernii, poporul le spune *troiene ?* De ce în lunca Oltului, valurilor de pămînt oamenii le zic *troiane ?* De ce şirului de stele lucitoare de pe cer îi spune *calea troiană ?* Vezi dară, tuşe, că poporul nostru nu l-o uitat ?

— Apoi, dacă zici tu, Gheorghe, aşa o fi. Că tu eşti om umblat.

— Uite aici, tuşe. În desagă am adus nişte cărţi. În ele sînt scrise toate astea, şi încă multe altele. Cărţile sînt comoara mea. Să mi le grijeşti ca ochii din cap. Să te mai uiţi

prin ladă, să nu le roadă şoarecii. Să nu le dai la nepoţi să caute chipuri, că mi le rup. Şi acum eu plec iară !

— Da' unde, păcatele, te duci, că abia ai venit ?!

— Mă duc la cătane, tuşe !

— Că bine zici. Te-or cotat[1] jendarii pînă anii trecuţi. Apoi, de la o vreme, te-or lăsat. Pesemne te-or chiert[2] din protocoale. Sorţii tăi or trecut de opt ani. Cei de-o seamă cu tine or uitat de cînd or fost cătane.

— M-or primi ei şi-acum, dacă vor. Dacă nu, mă-ntorc îndărăt şi pace bună.

A doua zi, porni voiniceşte spre Făgăraş, să se prezinte la sorţi.

La oficiul de recrutare îl primi un ofiţer care o rupea puţin pe româneşte.

— Ce vrei la mine, măi voinice ?

— Apoi am venit să recrutez. Să mă luaţi la cătane.

— Cum cheamă la tine ?

— Gheorghe Cârţan din Oprea-Cîrţişoara.

— Cînd născut la tine ?

— Apoi, să tot fie prin '49.

— Ehe ! contigent la tine recrut la'66. Une fost opt ani ? Tu dezertor eşti !

— Cum să fiu dezertor, dac-am venit singur ? Am fost la oi, sînt cioban.

Ofiţerul se retrase în cancelarie. A discutat cazul cu superiorii săi. „Cazul Cârţan" era complicat. A întîrziat opt ani de la recrutare, dar, cu toate acestea, s-a prezentat singur.

Consiliul militar, după o îndelungată chibzuinţă, a hotărît să nu-l trimită în judecată. L-au recrutat şi trimis la un regiment din Bosnia-Herţegovina, unde erau trimişi românii.

---

[1] căutat.

[2] pierdut.

Astfel, recrutul de bună voie sau „freiwiliguk", cum îi spuneau austriecii, a fost înregistrat în scripte şi trimis la unitate.

Omul îşi făcuse bine socoteala. Nu era prost cum îl credeau cei care-l judecau după straiele ciobăneşti. Avea planuri mari pentru viitor. Se va lăsa de ciobănit şi va răspîndi cartea românească. Pentru această muncă trebuia să dea ochii cu autorităţile. Va cere autorizaţie pentru a răspîndi cărţi româneşti în Ardeal. Cum să primească acest drept, dacă n-a făcut cătănia ? Acestea erau pricinile care l-au îndemnat să-şi calce pe inimă şi să facă armata la austrieci.

Însoţit de un jandarm, a pornit spre Bosnia. După două zile de drum, l-a predat regimentului de linie, care l-a luat în primire, îmbrăcîndu-l în haine militare. Cazarma îi părea la-nceput închisoare. La intrare, santinelă, ziduri groase, mohorîte, paturi de spital, saluturi în limba germană. Adio libertate, pentru cîţiva ani ! În schimb, oraşul Zeemun îi plăcea. Situat între munţi, îi amintea de Ţara Oltului, iar cîmpul de instrucţie era lîngă un rîu cu apă cristalină şi mulţi peşti.

Majoritatea ofiţerilor şi unterofiţerilor erau austrieci, iar instrucţia se făcea în limba germană. Soldaţii erau adunaţi dintre toate naţionalităţile imperiului :- români, sîrbi, croaţi, unguri, austrieci, trupe de gloată. La honvezi, unde se vorbea în limba maghiară, făceau armata numai cei aleşi.

În timpul repausului şi prin cazarmă, discuţiile dintre soldaţi erau un amestec de limbi. În afară de comenzile militare din limba germană, pe care erau obligaţi să le cunoască, în rest vorbeau fiecare cum învăţaseră de la mamele lor.

După cîteva luni, Cârţan s-a obişnuit cu viaţa cea nouă de cătană la împăratul. Instrucţia nu-i părea grea, era învăţat de la Roşiorii de Vede cu mişcările, întoarcerile, marşurile, mînuitul puştii, ochirea şi tragerea la ţintă.

Cît despre comenzile în limba germană, s-a obişnuit cu ele. Nu strică omului să cunoască mai multe limbi. Nu se ştie cînd prind bine în viaţă. Numai oaia ştie o singură limbă, să behăie.

Cârţan a cătănit din anul 1878 pînă-n anul 1881, cînd împlini 32 de ani. Era cătana cea mai bătrînă din regiment.

În cei trei ani de cătănie la austrieci a fost ordonat, disciplinat, respectat şi iubit de tovarăşii săi, ba chiar de către ofiţeri şi subofiţeri.

Căpitanul vienez Pitermann, comandantul companiei, prinse o adevărată slăbiciune pentru cioban, iar în orele de educaţie îl dădeau ca exemplu pe „Kertzan von Kertz, freiwilig-ul companiei".

Faima lui era cunoscută de tot regimentul. Fiecare ştia că s-a prezentat singur, după opt ani, la recrutare. Era respectat pentru seriozitatea lui, dar mai ales pentru răspunsurile scurte, bine gîndite, uneori cu tîlc, pe care le dădea. Ciobanul nu se lăsa încurcat în întrebări, ba avea curajul să-şi apere părerile chiar în faţa superiorilor, mai ales cînd aceştia vroiau să-i umilească pe români.

Unii ofiţeri, care se socoteau cunoscători ai istoriei, îl aţîţau, amintindu-i de vechea teorie a lui Rössller, că românii nu sînt urmaşii romanilor, ci ai tîlharilor aduşi de Traian în Dacia. Cârţan se-nfuria şi le ţinea adevărate lecţii de istorie. Despre Decebal şi Traian le vorbea ca despre cei mai mari comandanţi de oşti. Iar ca încheiere le spunea cu mîndrie :

— Cu românii aţi avut noroc la Solferino şi Waterloo ! Că altfel vă bătea Napoleon.

Căpitanul Pitermann, un om mai luminat, îl admira pe cioban pentru dîrzenia cu care-şi apăra neamul.

Pastorul Müller, preotul regimentului, se ţinea de capul lui să-l convingă să treacă la... catolicism. Şi fiindcă nu era căsătorit, îi făgăduia să-l facă călugăr iezuit.

— Eu m-oi face, herr părinte, călugăr la români, dar nu la mănăstire, ci călugăr de cărţi.

— Abăr, şi noi avem cărţi multe, ba chiar latine, cum place la tine.

— Eu vreau să duc cărţi alor mei, care au fost lăsaţi în întuneric. Fără ştiinţă de carte, poporul nu-şi poate apăra drepturile şi libertăţile. Uită-te la mine, Herr pastor ! Pînă la 24 de ani am fost fără ştiinţă de carte, prost ca oaia. Acum, că am prins un pic de cheag, vreau să mă fac „pastor" pentru oameni.

— Aber Kertzan, pastor facem la tine, la catolici !

— Mulţam frumos, dar nu pot.

În anul 1879, regimentul de linie din care făcea parte a luptat în Herţegovina. În aceste acţiuni militare s-a dovedit curajos. Dar fiind „valah", n-a primit nici o decoraţie. De altfel, nici nu rîvnea. În schimb, i s-a propus să fie trecut în corpul „unterofiţerilor". Ştia acum binişor germana. Dar nu s-a învoit.

Viaţa lui militară s-a scurs în linişte, pînă-ntr-o zi cînd i-a sosit o scrisoare de la Cotigă, de pe Bărăgan, care l-a pus pe gînduri. Cotigă îi scria că turma lor a ajuns la 1000 de capete, că singur nu mai e în stare s-o gospodărească. A venit vremea să vîndă mieii, dar cu cine să lase turma ! Trebuie tocmiţi cel puţin doi ciobani : *„Vino Gheorghe, degrabă, că de nu, eu trebuie să iau slugi, şi simbria lor de unde s-o plătesc ? Aşa să ştii şi să vii îndată."*

Cârţan se frămînta cu scrisoarea în mînă, ziua şi noaptea. Ce să facă ? De plecat trebuia să plece pînă-n Bărăgan, dar cum ?

A doua zi şi-a luat inima în dinţi şi s-a prezentat la raportul companiei cu scrisoarea în mînă, cerînd un concediu de opt zile, să plece în România, să-şi vadă turma.

— Măi Kertzan, nu se poate ! Tu eşti cătană, nu cioban. Şi-apoi, cum să pleci în altă ţară ? Fără paşaport nu se poate. Ca soldat, nu capeţi.

— Asta nu-i bai, Herr Hauptmann. Mă duc şi fără paşaport. Ştiu eu drumul !

— Aber nu se poate ! Ai fost dezertor. Cine-ţi poate da drumul ? Tu nu mai vii înapoi !

— Herr Hauptmann, n-am fost dezertor. Nici acum nu dezertez. Dar mielul nu-i catană, el creşte. Ce te faci cu o turmă de oi peste puterile unui om ? Ce să facă tovarăşul meu Cotigă ? Cu ce plăteşte el slugile ? Eu musai să plec pînă acolo.

— Lasă, Kertzan, îl îmbună căpitanul. Mieii vor creşte, turma se-nmulţeşte. Cînd scapi de cătănie, te vezi bogat !

— Mneatale ce-ţi pasă, Herr Hauptmann ! N-ai oi. Îţi plăteşte caesarul emoliomentele [1] lunar. Dar turma mea cum rămîne ?

Cârţan ştia ale lui, din care nu-l scotea nimeni.

A doua zi, la apelul de dimineaţă, ia-l pe Cârţan de unde nu-i. Era lipsă la apel. Nimeni nu ştia cînd, pe unde, în ce fel a plecat !

Timp de trei săptămîni, „Kertzan Georg" a lipsit din regiment. După rînduielile armatei : dezertor.

Într-o dimineaţă cînd nimeni nu se mai aştepta să-l revadă, Cârţan s-a prezentat vesel la companie :

— Aşa-i, Herr Hauptmann, că n-am dezertat ? Uite că m-am întors. Am dat o raită pînă-n ţara mea, mi-am văzut turma. Acum iacătă-mă. Am venit la regiment singur.

În faţa acestei situaţii, căpitanul Pitermann, care-i admira cinstea şi înţelepciunea, şi-a pus în joc tot prestigiul şi autoritatea ca să-l ierte colonelul pe zurliul cioban. După multe stăruinţe, comandantul regimentului a fost înduplecat. Ofi-

---

[1] solda.

ţerii regimentului, care făceau haz de „concediul" ciobanului, au pus şi ei o vorbă bună.

Soldatul Kertzan Georg a fost iertat. Cele 21 de zile de lipsă la apel au fost şterse cu buretele.

După această întîmplare, Cârţan a continuat să slujească cu aceeaşi vrednicie. De-acum era liniştit. Îşi văzuse turma, s-a înţeles cu Cotigă cum s-o gospodărească pînă-n toamnă, cînd trebuia să termine stagiul militar.

În toamna anului 1881 a fost eliberat din armată.

Slujise trei ani împliniţi în armata lui Franz Iosif, mai puţin cele trei săptămîni.

Dar aceşti ani n-au trecut fără folos. A învăţat limba germană, a cunoscut oameni şi ţinuturi, şi-a oţelit sufletul. S-a încredinţat că, alături de români, în imperiul austro-ungar erau asupriţi şi cehii, slovacii, sîrbii, ba chiar şi ungurii.

Odată şi odată, toate aceste popoare se vor ridica să-şi cîştige libertatea şi independenţa. Atunci monarhia austro-ungară se va prăbuşi.

Va trăi el oare această zi istorică ?

DESPĂRȚIRE DE TURMA DE OI

După terminarea milităriei s-a oprit cîteva zile la Oprea-Cîrţişoara, în mijlocul familiei, lîngă tuşa Raşila, care-i rămăsese apropiată cu aceeaşi dragoste ca şi în timpul copilăriei, cînd i-a fost ca o mamă.

După ce a povestit tuturor întîmplările din cătănie, s-a pregătit să plece din nou în România. A trecut munţii tot prin „vama cucului", pe la Bran, apoi de pe valea Prahovei s-a îndreptat spre Ciulniţa, la stînă, unde-l aştepta cu nerăbdare Ion Cotigă.

Sosit aici, mult s-a mirat că vechiul său prieten l-a primit cu multă răceală, chiar cu oarecare duşmănie. Cotigă, pe măsură ce înaintase în vîrstă, devenise arţăgos, nu mai era omul bun şi înţelegător de altă dată, şi îndată ce a dat ochii cu el, l-a luat în primire :

— Bine, mă Gheorghe, mă crezi sluga ta ? Umbli cu anii, ba voluntar la români, apoi catană la austro-ungari. Eu să-ţi păzesc şi înmulţesc turma ? Ce, mă crezi prostul tău ?

— Că doar n-o fi bai, nene Ioane, încercă să-l domolească Cârţan. Ia-ţi osteneala, fă socoteală omeneşte, ca între prieteni. Îţi plătesc tot ce-ţi datorez, aşa după cum crezi dumneata de cuviinţă.

— Vezi, Gheorghe, turma-i mare, doi stăpîni nu mai merg. Unul cu munca şi osteneala, altul cu hoinăreala. Eu cred că de azi înainte nu mai putem ţine vechea tovărăşie. A sosit timpul să ne împărţim avutul. Fiecare cu al lui, să

fiică ce-l taie capul, ce-i doreşte inima. În Ardeal eu nu mă mai pot întoarce. Tu ai făcut cătănia, de acum eşti în regulă. Ia-ţi turma şi înapoiază-te sănătos acasă. Pe Bărăgan viaţa-i tot mai grea, nici nutreţ la animale nu se mai găseşte iarna.

Cârţan şi-a dat seama că orice stăruinţă este de prisos. Cotigă, care mai bine de 15 ani i-a fost ca un frate mai mare, înţelegător şi binevoitor, vroia să se despartă de el. Poate căuta un alt tovarăş de ciobănie ? N-a mai stăruit la o împăcare.

În cîteva zile şi-au împărţit turma şi avutul, aşa cum a hotărît Cotigă, care a luat două părţi. Lui Cârţan i-au rămas 400 de oi, 2 măgari şi 4 cîini. Stîna şi acareturile au rămas tot lui Cotigă.

Cu cele 400 de oi putea să înceapă o viaţă nouă, să ajungă în rîndul ciobanilor cu stare, să angajeze ciobani cu simbrie, iar el să negustorească vînzarea lînii, a mieilor, a brînzei, să strîngă banii la chimir.

Dar nimic nu-l îndemna să aleagă acest drum uşor. Nu era el omul care să prindă cheag să nu mai ştie alt nimic decît chimirul lui.

În anii petrecuţi în armată îşi făurise visuri îndrăzneţe şi frumoase, deşi anevoios de atins. Va porni la drum lung, să ducă asupriţilor din Transilvania lumina cărţilor, în întunericul vieţii lor. Să ducă tuturor, şi mai ales tineretului, cărţi româneşti. Îşi dădea seama că această îndeletnicire este mai grea decît păstorirea unei turme de oi. Cerea muncă încordată, şi îndeosebi mult suflet. Dar ce poate fi mai frumos în viaţă ?

Hotărîrea odată luată, împlinirea ei nu-i părea atît de grea. Va vinde oile, va cumpăra cărţi şi va porni cu ele în desagă prin satele ardelene. Nici o putere din lume nu-l va putea abate din drumul său.

În primăvara anului 1882 a pornit în urma turmei spre valea Buzăului, pe unde intrase prima dată în România.

Gîndurile nu-i dădeau pace. Cum va reuşi să strîngă cărţi româneşti, cum să le treacă peste munţi, cum să le împartă celor care aveau nevoie de ele ?

Drumul pînă la graniţă a ţinut două săptămîni. De astă dată a trecut-o la lumina zilei. Era cetăţean austro-ungar, care se-ntorcea cu turma de oi în Ardeal. Avea la şerpar acte, şi mai ales dovada că a făcut cătănia.

A plătit taxele vamale şi a trecut în *Ţara Bîrsei*.

Dar din prima zi a păşit cu stîngul. Toate-i ieşeau pe dos, de-a curmezişul. Necazurile se ţineau lanţ de capul lui.

Venea de pe Bărăgan, unde cîmpia se-ntindea cît cuprinzi cu ochii, ca o mare fără margini, pe cînd aici, în Ţara Bîrsei, pămînturile erau lucrate cu grîu, porumb, cartofi, ovăz sau grădini cu pomi şi zarzavaturi, fiecare ogor avînd proprietarul său. Majoritatea stăpînilor erau saşi, care-şi apărau recoltele cu îndîrjire, avînd de partea lor legi, şi mai ales pretori şi jandarmi. Cârţan nu cunoştea legile care apărau proprietăţile. Oile sale, nefiind păzite decît de un singur om, intrau în lanurile de semănături, în grădinile cu zarzavaturi. Cum putea un singur cioban şi doi cîini să le aţină doar pe marginea drumurilor ?

Paznicii de cîmp, sau jitarii, cum li se spunea prin partea locului, se ţineau numai pe urmele turmei sale. Amenzile şi opreliştile curgeau ca ploaia de vară asupra bietului cioban.

În satele unde nu mai avea bani ca să le plătească amenzile, i se oprea turma în ograda primăriei sau era dată în grija unuia dintre jupînii păgubiţi, drept garanţie. Aceasta ducea la dublarea amenzilor, pentru că i se punea la socoteală mîncarea şi paza oilor.

În două săptămîni, din turmă mai rămăseseră 200 de capete. Pretorii care judecau pricinile înclinau cumpăna

dreptăţii numai de partea jupînilor. Ciobanul era singur, iar împotriva lui, jandarmii cu pene de cocoş.

Cînd a ajuns la marginea judeţului Făgăraş, la Perşani, rămăsese singur cu doi cîini şi un măgar care-i purta avutul. Cîndva, plecase spre Bărăgan un flăcău visător, purtînd în suflet dorul de libertate, şi mai ales dorinţa de a arăta unchilor săi că se descurcă singur în viaţă. Acum se-ntorcea un om călit de viaţă, cu sufletul şi mintea îmbogăţite, dar mai sărac de cum plecase.

Înainte de a se întoarce în satul său, a bătut cîteva drumuri la Braşov, pentru a face plîngeri, lăcrămaţii, la prefectul judeţului. Acesta, pentru a scăpa de valahul mîndru şi îndrăzneţ, l-a trimis la pretor, care la rîndu-i la îndrumat la şeful jandarmilor. Fiecare dintre ei îl asculta cu privirea încruntată, dar nimeni nu-i făcea dreptate. Capii autorităţilor îi răspundeau rece şi oficial că a încălcat legea. Oile au făcut pagube proprietarilor, şi dacă n-a avut bani să-i despăgubească, aceştia aveau dreptul să-i reţină turma.

Astfel, în două săptămîni munca lui de 26 de ani s-a irosit. S-a dus pe apa sîmbetei, cum se spunea în Ţara Oltului.

După turmă nu-i părea rău, dar nu vedea cum îşi mai poate împlini planul de a cumpăra cărţi.

Copleşit de necazuri şi înăcrit de nepăsarea autorităţilor din Braşov, s-a hotărît să se plîngă împăratului de la Viena.

Îl slujise cu cinste timp de trei ani, făcuse şi campania din Herţegovina, trebuia să-l asculte, să-i facă dreptate.

Zis şi făcut. A pornit spre Viena. Picioarele îi erau obişnuite cu drumurile, depărtarea nu putea să-l oprească. La sosirea, în Viena era plin de nădejde. Îl vedea pe Franz

Iosif chemînd la ordine pe fişpanul din Braşov şi spunîndu-i grav: „Fă dreptate lui Cârţan".

Dar după cîteva zile de umblet şi ploconeli pe la porţile cancelariilor, s-a încredinţat că nimeni nu voia să asculte necazul unui biet cioban. Împrejurările nu-i erau de loc prielnice. La Viena se găsea şi delegaţia românilor ardeleni care încercau să depună împăratului textul Memorandului din 1892, prin care se cereau drepturile românilor din Transilvania.

Memorandul tulburase apele politicei habsburgice şi avea ecou în toată Europa. În tot timpul lungii sale domnii, Franz Iosif rămăsese nepăsător la durerile şi năzuinţele popoarelor „sale". Conducătorii românilor l-au pus în mare încurcătură cu aspiraţiile lor la... drepturi şi egalitate cu celelalte popoare. De aceea a dat mînă liberă guvernului de la Budapesta să înăbuşă dorinţele de libertate ale românilor şi să însceneze proces memorandiştilor.

Timp de două săptămîni cît a stat la Viena, Cârţan a încercat toate mijloacele pentru a primi audienţă la împărat. N-a putut ajunge decît pînă la ofiţerii de ordonanţă, care l-au ascultat nepăsători, apoi l-au sfătuit să facă plîngere scrisă, dar... în limba germană. În zadar stăruia ciobanul. Urechile lor erau surde, iar sufletele de gheaţă. Le-a amintit că a fost soldat, că a luptat în Herţegovina, dar totul a fost în zadar. La urmă l-au ameninţat cu poliţia şi închisoarea.

În aceste săptămîni de umilinţe şi încercări zadarnice, în sufletul său de om cinstit s-a prăbuşit pentru totdeauna încrederea în împăratul de la Viena. Dar timpul petrecut în oraşul valsurilor nu l-a pierdut fără folos. A cutreierat străzile, a cunoscut oameni, iar într-o zi, în faţa vitrinei unui anticar, a văzut o carte rară, după care tînjea demult sufletul său. O avea Cotigă, o citise de la el, dar Cârţan ţinea foarte mult la ea. Era *Cronica Românilor* de Gh. Şincai.

A intrat în prăvălie şi, fără să se tîrguiască, a cumpărat-o, scoţînd ultimii săi zloţi din şerpar.

„Ducă-se dracului oile, plîngerile şi împăratul, îşi spuse el. Bine că am găsit cartea asta rară, este mai de preţ decît o turmă de oi."

După cîteva săptămîni s-a întors la Oprea-Cîrţişoara. Toţi consătenii aflaseră necazul său cu autorităţile din Braşov şi acum aşteptau să le povestească ce a făcut la Viena.

— Apoi am fost la împăratul. Dar nu te poţi apropia de el. Îi păzit ca Satana în iad, de tot felul de draci cu săbii şi fireturi. Zicea că-i fac rugare. Dar de ce ? S-o bage-n foc ? Că oile mi le-o luat fără rugare. N-a vrut să mă primească în „odienţ". Apoi, fraţilor, una să ştiţi. Dreptate nu-i, şi nu-i, mai ales pentru români. Nici aici, nici la împăratul, lua-l-ar dracu' !

Avea 43 de ani. Era om în puterea vîrstei, sănătos la trup şi la minte. De aici înainte va fi cioban de suflete. Va coborî între oameni, să le arate calea spre dreptate şi unitatea naţională.

Le va duce, mai cu seamă tinerilor, cărţi româneşti, din care să culeagă idei mari, să le lumineze mintea, să-i întărească în lupta cea mare şi grea pentru libertate şi dreptate. Cărţi în care se vorbeşte din timpuri străvechi despre unitatea tuturor românilor.

După drumul la Viena, viaţa ciobanului Cârţan s-a încheiat.

De acum înainte începea *viaţa lui Badea Cârţan,* o viaţă plină de lupte, suferinţe, dar şi de mari izbînzi sufleteşti.

Un Badea Cârţan care va intra în istorie ca luptător entuziast pentru cauza naţională.

PARTEA A III-a

„Era un om făcut cînd asupra nației întregi a trecut un mare vînt de speranțe romantice. În numele originii glorioase, cu gîndul la frăția latină, se cerea dreptate pentru ai noștri cei supuși [...] și se credea că o protestare puternică împotriva tiranilor va ajunge pentru ca neamul nostru de nobilă viță să reintre în stăpînire drepturile sale.

Memorandul, procesele vestite, cuvîntările răsunătoare ale părintelui Lucaciu, albumul lui V. A. Urechiă strîngînd mărturiile de dreptate ale fraților... Și, cînd toată lumea românească era zguduită de o luptă al cării sfîrșit norocos se credea aproape, de tot aproape, o anume conștiință nouă și neașteptate dorinți se treziră și în sufletele țăranilor de dincolo, cari, botezîndu-și copiii Cezar și Octavian, erau siguri că au dat ajutorul lor la renașterea Romei dunărene. *Și unul dintre dînșii își luă atunci toiagul pe care nu l-a mai părăsit niciodată*".

N. IORGA : OAMENI CARE AU FOST.
Vol. I, B.P.T. Nr. 368, 1967

ÎNTÎLNIRE CU MIHAI VITEAZUL

În iarna anului 1894/95 Gheorghe Cârţan a rămas în satul său, citind pe îndelete Istoria românilor. Zile şi nopţi la rînd, la lumina lămpii cu petrol, a stăruit asupra paginilor din *Cronica Românilor* a lui Gh. Şincai. A recitit *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul* de Nicolae Bălcescu.

Pe Bălcescu îl îndrăgise pentru dragostea lui fierbinte pentru trecutul glorios al poporului nostru, pe care a scris-o cu atîta pricepere, înţelegere şi documente. Dintre toţi domnitorii noştri vestiţi, Cârţan admira pe Mihai Viteazul, care a făcut cunoscut creştinătăţii eroismul poporului român şi mai ales a reunit pentru scurt timp toate provinciile româneşti.

În fiecare seară în jurul său se strîngeau nepoţii, neamurile şi vecinii, care ascultau cu interes ceea ce le citea. După fiecare lectură, Cârţan se oprea din citit şi le explica celor din jurul său, în cuvinte simple, pornite din suflet, faptele de vitejie ale domnitorilor noştri.

— Vedeţi voi, le spunea el, ce strămoşi de cinste am avut noi ? Că astăzi nu sîntem toţi românii între aceleaşi graniţe, nu trebuie să ne pierdem încrederea şi curajul, va sosi vremea unirii tuturor într-o singură ţară.

Pe lîngă viaţa şi luptele lui Mihai Viteazul s-a aplecat din nou şi asupra istoriei lui Traian şi Decebal.

— Trebuie să fim mîndri, vorbea Cârţan ascultătorilor săi, după ce le citea, că sîntem un popor cu asemenea trecut glorios. Am avut conducători vrednici. Nu-i bai că astăzi

încă nu sîntem toţi o singură ţară. Va veni şi vremea aceea, trebuie să credem în ea, dar mai ales să luptăm pentru împlinirea ei.

Cînd oamenii nu aveau vreme să se adune în jurul său, Badea Cârţan citea tuşei Raşila şi nepoţilor, mai ales seara, din Bălcescu. Toţi erau ochi şi urechi :

„Deschid sfînta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei cîteva pagine din viaţa eroică a părinţilor lor. Voi arăta acele lupte uriaşe pentru libertatea şi unitatea naţionale cu care românii, supt povaţa celui mai vestit şi mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea. Povestirea mea va coprinde numai opt ani (1593—1601), dar anii istoriei românilor cei mai avuţi în fapte vitejeşti, în pilde minunate de jertfire către patrie."

— Vedeţi, dragii mei, cu trei sute de ani în urmă, în zilele de sîmbătă 24 şi duminică 25 august 1599, Mihai Viteazul cu armatele sale a pornit spre Ardeal, pe valea Buzăului. Pe aici am trecut şi eu cu turmuliţa mea spre Bărăgan. De aici a pornit spre cetatea Sibiului. A făcut popas în cetatea Făgăraşului, unde şi-a lăsat soţia, pe Doamna Stanca cu copiii, să-l aştepte pînă mîntuie lupta cu ungurii. S-o oprit cu oastea sub poalele Carpaţilor. Poate chiar aici, pe podişul Cîrţişoarelor. De aici a pregătit bătălia de la Şelimbăr cu craiul Andrei Bathori. *„Atunci a fost şi rumânu, rumân"*, ofta Cârţan.

Deşi cu trupe puţine şi obosite, după un drum atît de lung, l-a bătut pe trufaşul Bathori. După Şelimbăr şi-a deschis drum spre cetatea Alba Iulia.

— După cum spui tu, Gheorghe, au trecut sute de ani, dar eu mi-aduc aminte, zise tuşa Raşila, că taica ne vorbea de Mihai cel Brav, care a bătut pe unguri.

— Vezi, tuşe Raşilă, că în cărţile mele nu sînt scorneli ?

— Bade Gheorghe, cuteză nepotul Vasile Buduc, n-ai vreo carte cu chipul lui ?

— Cum de nu, nepoate ! Uite-l aici, călare cu barda-n mînă. Asta-i statuia lui din inima Bucureştiului.

— Mneatale care ai umblat atîta, ai văzut-o oare ?

Badea Cârţan tăcu nedumerit. Un cui i se înfipse în inimă. Uite drăcie ! Timp de 18 ani a trăit în România, dar în Bucureşti n-a fost. Mai mare ruşinea ! Dacă ar şti cei din jurul lui că n-a fost în Bucureşti, ce fel de om umblat şi citit l-ar mai socoti ? Ştia că acolo stau boierii care l-au alungat pe Cuza Vodă şi au adus în locul lui un neamţ. De aia nu se dusese.

Dar întrebarea nepotului l-a îndemnat să plece deîndată la Bucureşti. Era uneori pripit în hotărîri, dar nu se lăsa pînă nu şi le ducea la capăt. Înfrunta viscole, trecea munţii, înghiţea depărtările. Avea o voinţă de fier, iar picioarele tăria oţelului.

— Tuşe, eu dimineaţă plec !

– Unde, păcatele, să te duci ? Oi nu mai ai, iar împăratul ai văzut că nu vrea să stea de vorbă cu tine !

— Mă reped o ţîră pînă-n Bucureşti. Să-l văd pe Mihai Viteazul.

Tuşa Raşila îl cunoştea prea bine, pentru a încerca să-l oprească.

A doua zi şi-a luat cojocul, traista cu opincile, o pită de secară, o bucată de slănină, toiagul său nelipsit, şi a pornit la drum.

— Doamne ajută, tuşe, dar ai grijă de cărţile mele.

Drumul pînă la Bucureşti n-a fost cine ştie ce pentru un drumeţ încercat ca el. Picioarele îi erau obişnuite cu urcuşul. Orientarea pe potecile munţilor îi intrase-n sînge. După ce a coborît la Cîmpulung a luat-o de-a dreptul peste cîmpie. Să scurteze distanţele. Locurile şi oamenii pe unde

trecea îi erau cunoscute. Ardea de nerăbdare să ajungă cît mai repede la Bucureşti.

Pe înserat a intrat în capitală. Avea o singură țintă, spre inima Bucureştiului, unde trebuia să-l vadă pe Mihai.

De la şosea a pătruns pe Calea Victoriei, pierzîndu-se printre orăşenii care nu-l băgau în seamă. Întrebînd pe unul, pa altul, a ajuns în piața Universității, unde a găsit statuia lui Mihai Viteazul, bătută de ploi şi vînturi, înnegrită de vreme.

O privi mult timp. Nu se putea dumiri de ce este atît de mică ? Mihai a fost doar mare, ba cel mai mare domnitor. Cei care i-au ridicat statuia au fost zgîrciți la pungă. De ce oare ? Dacă-i cerea, ar fi dat şi el bani, să-i facă o statuie mare, mîndră, pe măsura faptelor sale vitejeşti.

Era iarnă. Străzile acoperite de zăpadă. În şerpar avea cîțiva zloți pentru mîncare. De dormit, unde să doarmă ? Era obosit după atîta drum, ce să mai caute sălaş pentru noapte ? Va dormi lîngă statuie, în zăpadă, avea doar cojocul cu el. Ce loc mai bun pentru somn, decît sub privirea lui Mihai Viteazul ?

Trei zile şi trei nopți la rînd nu s-a depărtat de statuie. Noaptea avea vise tulburătoare. Se făcea că Mihai cobora de pe calul său, îl lua de mînă şi-l purta prin cetatea Alba Iulia : «Vezi, Gheorghe ! Românii sînt toți una, o singură țară. „Virtus romana rediviva." Virtutea română reînviată !»

„Ce vorbă mare mi-a spus Mihai ! Parcă am mai citit-o undeva... îşi aduce aminte în zori Badea Cârțan. Numai să n-o uit. Trebuie s-o spun tuturor pe unde voi umbla de azi înainte."

A treia zi, cînd se trezi, era troienit de zăpadă. Se ridică din cojoc, îşi scutură căciula, se şterse pe față. Dar cînd deschise ochii, ce să vadă ? Un om îl privea mirat. După port părea din Țara Oltului.

— Ce-i cu mneatale, bade, ce cauţi aici ?

— Ia, ce să caut ? Am venit pînă la Mihai Viteazul !

— Pesemne n-ai unde înnopta. Văd că ai dormit lîngă statuie.

— Doar şi aici e bine. Că noi, ciobanii, n-avem pat, durmim unde apucăm. Pămîntul ni-i saltea, cerul învelitoare. Dar mneata cine eşti ?

— Îmi zice Ion Grama. Sînt din Toderiţa, om de serviciu la Liga culturală.

— Ce-i asta Liga culturală ?

— Cum ? N-ai auzit de Ligă ?

— De unde să aud ?

— E o societate de oameni învăţaţi, profesori, doctori, studenţi, care luptă pentru unirea românilor într-o singură ţară.

— Asta-i fain. Îmi place. Cine-i mai mare peste ei ?

— Domnu' Urechia, profesorul care a scris multe cărţi.

— Tare-aş vrea să-l cunosc, spuse cu sfială Badea Cârţan.

— Asta-i lesne. Eu merg chiar acum la dînsul. Vino cu mine, bade Gheorghe.

— Şi mă primeşte în „odienţ" ?

— Cum să nu te primească ? Cînd i-oi spune că eşti ardelean, te primeşte îndată.

Au pornit împreună spre locuinţa profesorului Urechia. V. A Urechia [1] îndrăgea pe pribegii ardeleni. Ion Grama ştia că-i va face o mare bucurie prezentîndu-i pe ciobanul din Cîrţişoara, care dormise trei nopţi la statuia lui Mihai Viteazul.

— Domnule profesor, aş îndrăzni ceva...

— Spune, Ioane.

---

[1] *Vasile Alexandrescu-Urechia* (1834—1901) scriitor şi om politic, patriot şi luptător pentru cauza naţională. A scris articole, studii, a participat la congrese internaţionale.

— Apăi, să vedeți... Cînd merg spre casă de la Ligă, drumul meu trece pe la statuia lui Mihai Viteazul. Azi dimineață, am găsit acolo un om de la noi. Dormea în zăpadă. Își făcuse culcuș lîngă statuie. Mi-o fost milă de el. Am vrut să-i dau un gologan, dar n-a primit. Cică n-are trebuință. L-am chemat la mine, să-i dau adăpost. Zicea că stă bine la picioarele lui Mihai, care a bătut pe unguri la Șelimbăr.

— Auzi minunăție !

— L-am adus, e în bucătărie. Bea un ceai. Diseară vrea să plece iar la statuie.

— Nu cumva-i nebun ?

— Da' de unde ! E blînd ca mielul.

— Așa ! Atunci adu-l la mine.

În biroul profesorului Urechia se afla și profesorul Grigore Tocilescu [1].

Astfel, datorită lui Ion Grama, Badea Cârțan a avut norocul să fie înfățișat celor doi istorici și academicieni.

„Acum să te ții, frate Cârțane ! Stai față-n față cu doi oameni mari !"

Cei doi istorici îl priveau cu luare-aminte. Părea un dac coborît de pe Columna lui Traian. Un țăran voinic, înalt ca bradul, în opinci și cioareci, cămașa de cînepă desfăcută la piept. Privirea pătrunzătoare, umeri largi, trup de urs, chip dîrz, sprîncene stufoase, fața rumenă, sclipind de sănătate. Plete negre, bine potrivite, mîini subțiri, de om care umblă cu cartea.

— Cum te cheamă, bade ?

---

[1] *Grigore Tocilescu* (1850—1909) profesor de istorie antică și epigrafie la Universitatea din București. După studii la Viena și Praga a fost numit profesor la universitate. Membru al Academiei Române. A scris *Dacia înainte de romani* (1880), *Monumentul de la Adam-Clissi, Istoria românilor pentru școli.*

— Gheorghe Cârţan din Oprea-Cîrţişoara, din Ţara Oltului.

— În ce an te-ai născut, bade Gheorghe ?

— Pîn' 49.

— Te ţii bine, ai 46 de ani.

— Nu chiar, 45 pe 46.

— Dar ia spune-ne, ce necazuri te-au adus la Bucureşti ?

— Necazurile au fost cu jendarii şi cu otorităţile din Braşov, care mi-au luat turma de oi. Am fost la Viena la împăratul cu plîngere. Dar nu mi-o făcut dreptate. Am păţit-o ca Horia cu Iosif al II-lea şi ca Avram Iancu cu Franz Iosif. Aşa că necazurile le-am lăsat acasă, la Oprea-Cîrţişoara. Aici am venit cu alte treburi. Să văd pe Mihai Viteazul. Am citit pe Bălcescu şi bătălia de la Şelimbăr, cînd a bătut pe Bathori. Am venit să-i văd statuia. Dar, Doamne iartă-mă, ce mică-i, pe cît o fost el de mare, de ne-o unit pe toţi românii ! Am venit să-i văd capitala.

Istoricul Tocilescu ar fi vrut să-l corecteze, spunîndu-i că Mihai a avut capitala la Tîrgovişte, dar Urechia i-a făcut semn să-l lase să-şi depene povestea în linişte.

Sinceritatea şi simplitatea acestui om i-a cucerit imediat pe cei doi istorici. Cînd le-a mai spus că la Viena şi-a cumpărat *Cronica Românilor* de Gh. Şincai, interesul lor pentru Badea Cârţan a crescut şi mai mult.

— Cum te-a lăsat inima, omule, să nu vii pînă acum la Bucureşti, să treci pe la Ligă ?

— Păi cum era să vin, cu oile ? Aici n-aveam unde să le las. Trebuia să cumpăr fînul cu chila. Acum, că nu mai am turmă de oi, am venit. M-am hotărît să mă fac cioban de cărţi. Ca tot românul să înveţe carte, să se lumineze, că ai noştri din Ardeal nu au nici un fel de drepturi. Cine să le dea ? Biblioteci nu sînt. Fonduri nu sînt. Ba, blestemaţii de jendari, dacă te prind c-o carte românească, te leagă. Eu îmi ţin cărţile ascunse-n pod. Le citesc noaptea, pe furiş.

Şi, Doamne, cîtă lipsă-i de carte românească... Mă uit în casă la mneatale, domnule profesor, cîte cărţi ai. O casă întreagă. Dar ai noştri din Ardeal n-au de loc. După ce mi-or luat oile, m-am gîndit să-mi scot drept să umblu cu cărţi pe sate, la fraţii mei. Să-i luminez pe bieţii ardeleni. Dar ţi-ai găsit ! Am cerut otorizaţie de la viţişpan, m-o trimis la fişpan. Acesta m-o trimis la ministru, la Peşta. Batăr, că nici eu nu m-am lăsat. I-am spus-o la obraz ministrului Perczel. I-am trîntit o scrisoare prin „Tribuna" din Sibiu. Dar nu-i nimic. Nu-mi dau drept să vînd cărţi, le duc eu şi fără otorizaţie. Că nu pot să-i las pe întuneric.

Din vorbele omului, cei doi istorici au înţeles cît de mare era dragostea lui Badea Cârţan pentru trecutul poporului nostru şi pasiunea lui de a duce cărţi româneşti în Ardeal.

Văzînd cît de mult a dorit Badea Cârţan să vadă statuia lui Mihai Viteazul, istoricul Tocilescu a găsit de cuviinţă să-i înfăţişeze ciobanului, prin cuvinte, şi chipul lui Traian, despre care stătuseră, de asemenea, de vorbă, Badea Cârţan nutrind simţăminte adînci pentru Traian şi Decebal.

— Traian, începu profesorul, era înalt de statură, oacheş, cu ochii mari, buzele strînse, barba deasă şi de timpuriu căruntă.

— Dar cum, Doamne iartă-mă, le ştii, domnule profesor, că doar nu l-ai văzut ?

— Nu-i oare chipul lui pe Columna din Roma ?

— Columna din Roma ? Trebuie s-o văd negreşit, aruncă o vorbă Badea Cârţan, mai mult pentru sine. Că ce vede ochiul, crede inima.

Dar vorba aceasta îşi făcea loc în sufletul său.

— Şi Traian, continuă profesorul, dormea puţin. Mînca cumpătat, nu bea, umbla mai mult pe jos. Îi plăcea vînătoarea, dar mai mult războiul. Avea privirea hotărîtă. Impunea respect oricui. Deşi fără învăţătură, avea mintea ageră, judecata sănătoasă. A fost cel mai mare împărat al Romei.

Urmaşii lui erau salutaţi prin cuvintele : „Să fi mai fericit decît Augustus şi mai bun decît Traian !" A fost singurul împărat căruia i s-a făcut onoarea ca cenuşa să-i fie îngropată în Forum.

— Toate-s frumoase, domnule profesor, întrerupse firul istorisirii Badea Cârţan. Sînt bucuros că-i tata nostru, al românilor, dar nici Decebal n-a fost mai prejos.

Timpul înainta, profesorul Tocilescu era chemat de multe treburi grabnice, dar nu l-a lăsat inima să nu-i evoce şi acestui cioban atît de ciudat, aşa cum le evoca şi studenţilor lui, figura de erou a lui Decebal :

— Da, da, începu el. Decebal a fost un neasemuit luptător. Istoricul roman Dio Cassius, în cartea LXVII, aşa ni-l înfăţişează. Luă o carte şi începu să citească :

„Ager a înţelege ale războiului, ager a le executa. Inteligent în alegerea momentului, a năvăli asupra inamicului, oportun în retragere, meşter la curse, viteaz în lupte, ştiind să profite cu dibăcie de o victorie şi de a scăpa bine dintr-o înfrîngere, fu mult timp pentru romani un adversar redutabil."

Tîrziu, profesorul Urechia îl bătu prieteneşte pe umăr :

— Acum, bade Cârţane, e destul pentru ziua de azi. Te dăm în grija lui Ion, să-ţi arate capitala ţării.

În zilele următoare, Badea Cârţan a fost condus de Ion Grama prin muzeele capitalei, la Ateneul român, la Academie — cu un cuvînt peste tot locul. Înfăţişarea ciobanului, care iscodea pretutindeni cu ochi nesătui, stîrnea curiozitatea trecătorilor, unii îi puneau întrebări şi se minunau de răspunsurile sale, şi mai ales de cunoştinţele de istorie pe care le dovedea.

Isprava lui cu dormitul la statuia lui Mihai Viteazul a ajuns la urechea reporterilor, care au început să-l facă cunoscut în gazete. A fost invitat la redacţiile ziarelor şi a stat de vorbă cu gazetari, cărora le-a rămas prieten toată viaţa, trimiţîndu-le mai tîrziu, din viitoarele lui peregrinări prin Europa, nenumărate scrisori, străbătute de înflăcărate sentimente patriotice.

La sediul Ligii a aflat despre scopurile şi ţelurile ei. Înfiinţată în anul 1891, Liga avea secţii în toate judeţele, organiza conferinţe şi manifestări cultural-patriotice, toate avînd ca ţel propaganda pentru unitatea poporului român. Sub auspiciile ei s-a înfiinţat Universitatea populară de la Vălenii de Munte şi Teatrul Popular din Bucureşti.

Cu prilejul vizitelor sale la sediul Ligii a cunoscut pe tînărul şi eruditul profesor Nicolae Iorga, care a stat multe ore de vorbă cu Badea Cârţan. Îl asculta cu interes şi admira ţinuta lui demnă şi bogăţia informaţiilor ce-i aducea din Transilvania.

Tot aici a cunoscut şi pe fruntaşii ardeleni stabiliţi în România. S-a împrietenit cu poeţii George Coşbuc şi St. O. Iosif.

Tot Bucureştiul începuse să-l cunoască.

Pe istoricul V. A. Urechia îl vizita aproape în fiecare zi. Acesta era cu totul cucerit de cinstea şi inteligenţa acestui cioban ardelean, atît de îndrăgostit de istoria poporului nostru.

În timpul său liber, Urechia s-a străduit cu răbdare să-i sistematizeze cunoştinţele de istorie. I-a dat să citească şi pe Tit Liviu.

Dar într-o zi Badea Cârţan a dispărut fără urmă, aşa cum venise. Se pregătea pentru marea lui călătorie. După ce cunoscuse pe Mihai Viteazul, voia să pornească spre Roma, să cunoască şi pe împăratul Traian.

PREGĂTIRI PENTRU ROMA

„Noi cetim şi credem ; ei, oameni de ţară, trebuie să vadă oameni şi lucruri, dar credinţa care iese din această atingere a realităţii înseşi se preface în siguranţă, în patimă, în monomanie."

N. IORGA, *op. cit.*

Badea Cârţan a luat o hotărîre mare, pe măsura entuziasmului care-i frămînta sufletul. Să plece la Roma să vadă cu ochii, să simtă cu inima istoria înscrisă pe vestita Columnă. Să vadă locurile de unde a pornit împăratul Traian cu legiunile sale să cucerească Dacia. Să vadă Columna despre care citise că înfăţişează icoane cioplite în piatră din războaiele sale cu Dacii.

Dar ca să nu pornească la drum cu ochii legaţi, să se avînte în necunoscut, începu să citească din nou cărţile de istorie, tot aşa cum ciobanul, înainte de a pleca cu turma la munte, se întrebă despre poienile cu iarbă grasă, locurile potrivite unde poate ridica stîna.

În podul casei şi în lada pe care o păzea tuşa Raşila avea destule cărţi de istorie, ba avea una şi despre Columna lui Traian, din care află multe amănunte şi anume cînd a fost ridicată, cine a construit-o, şi citind că este vorba despre renumitul Apolodor din Damasc, care a construit şi podul peste Dunăre de la Tr. Severin, dorinţa lui de a vedea acest renumit monument era şi mai stăruitoare.

După ce a aflat o mulţime de lucruri despre columnă, din tot ce se scrisese în acel timp, şi şi-a reîmprospătat cunoştinţele despre daci şi romani, s-a abătut din nou pe la Bucureşti, la profesorul Urechia, spunîndu-i :

— Domnule profesor, eu plec la Roma !

Profesorul, care-l cunoştea de acum foarte bine, i-a încuviinţat cu bucurie hotărîrea, răspunzîndu-i :

— Bine, Gheorghe ! Toate-s bune şi frumoase, dar pentru Roma îţi trebuie bani de drum, paşaport. Apoi, pe lîngă istorie, trebuie să cunoşti şi puţină geografie, ca să te descurci prin ţările pe unde treci. Eu sînt de părere să amîni planul pînă la primăvară. Îţi strîngi ceva bani, te ajut şi eu. Îţi cer paşaport, bilete de tren şi cîteva recomandaţii pentru italieni.

— Mulţam frumos, domnule profesor. Nu pot aştepta pînă la primăvară. De paşaport n-am nevoie, mă descurc şi fără el. Tren ? Tren mi-s picioarele, cu ele am umblat toată viaţa. Nici nu se cade să merg altfel la Roma, decît pe picioare. *Doar aşa a venit şi Traian în Dacia.*

— Lasă, bade, nu te osteni. Pînă acolo-i cale lungă. Orişicît de entuziast eşti, nu te poţi descurca prin atîtea ţări. Doar Roma nu-i undeva pe Bărăgan, sau Peşta sau Viena, unde ai mai fost. Dacă vrei, Roma o găseşti aici, pe malul Dîmboviţei, în biblioteci, muzee şi atlase.

— Ba, să mă ierţi de îndrăzneală, domnule profesor. Cărţile le-am citit, atlasele le-am văzut. Eu trebuie să văd Roma. Am cătănit în Bosnia şi Herţegovina. De-acolo încalec Alpii, cobor pe valea Tibrului — şi iată-mă-s la Roma !

Profesorul Urechia cunoştea încăpăţînarea lui Cârţan. O dată ce s-a hotărît să plece la Roma, nimeni nu-l putea îndupleca să renunţe la acest plan năstruşnic : să plece pe jos. Mai uşor să opreşti Oltul să curgă la vale, decît pe Cârţan din ale lui.

— Bine, bade Gheorghe. Văd că nu vrei să dai înapoi. Tren îţi sînt picioarele. Paşaport : vama cucului. De bani zici că nu ai nevoie. Dar de ceva tot ai nevoie.

— De ce, domnule profesor ?

— De o scrisoare către Legaţia noastră din Roma, alta către prietenii mei din Roma. Nu de alta, dar să ştie ce foc îţi pîrjoleşte inima.

— Cu domnii cei mari de la Legaţie mă înţeleg eu, că-s români. Cu italienii mă înţeleg pe româneşte, că doar avem un tată. Pe drum mă descurc, o rup bine nemţeşte, mai ştiu ungureşte, şi pe unde nu merge cu aceste limbi, o dau pe latineşte. În ciobănie nu m-am temut de jivinele codrului, nu mi-a fost frică de urşi şi lupi, să mă tem de oameni ?

În urma acestor însufleţite cuvinte, profesorul i-a scris cîteva recomandaţii, între care una către ziarul „Riforma", prezentîndu-l ca pe un entuziast urmaş al dacilor.

— Apăi, te las cu sănătate, domnule profesor Urechia, şi să auzim de bine !

— Să nu uiţi, bade, să-mi scrii din Roma !

— N-am să uit.

SPRE ROMA. ÎNTÎLNIRE CU ÎMPĂRATUL TRAIAN

„Dacă vede ochiul, crede inima."

Abia întors în Oprea-Cîrţişoara, Badea Cârţan se pregăti cu înfrigurare pentru marea ţintă a vieţii sale, călătoria la Roma. Nu o vestise încă nici pe mătuşă, nici pe fraţi despre hotărîrea sa. Cîteva zile răsfoi un atlas geografic, pentru a-şi însemna în minte amănuntele călătoriei. Se gîndi că la Budapesta şi Viena mai drumeţise, cunoştea drumul şi potecile, dar de la Viena spre Roma nu cunoştea nici drumurile, darmite potecile, aşa că urma să se călăuzească după soare şi îndrumările binevoitorilor.

Îşi aminti că citise undeva că „Toate drumurile duc la Roma", şi zîmbi. Cercetă tot în atlas drumul care-l purta peste Alpi, se obişnui cu forma de cizmă a Italiei şi reţinu că Roma este undeva pe la mijlocul cizmei. Dacă urmezi cursul Tibrului, ajungi uşor în „cetatea eternă". În cărţi şi pe hartă totul era simplu. Să fie oare şi călătoria tot aşa? Rămînea de văzut.

Înainte de plecare, însă, se mai răfui o dată cu ministrul Perczel, care-i refuzase autorizaţia de a răspîndi cărţi româneşti. Se aşeză la masă, luă tocul în mînă şi scrise ziarului „Tribuna" din Sibiu.

În nr. din 26 ianuarie/7 februarie 1896 s-a publicat scrisoarea deschisă către ministrul Perczel Dezsö, în care Badea Cârţan arată strădaniile sale pentru primirea autorizaţiei :

...„*După ce am fost aşa de rău ciocîrţit* (nedreptăţit n.n.) *ba şi bătut şi păgubit fără ştirea legii* (cu încălcarea ei n. n.)

am văzut *mulți oameni răi* (autorități abuzive n. n.). *M-am socotit să duc cărți la oameni, să știe legea* (să-și cunoască drepturile n. n.). *În sîmbăta Rusaliilor 1895 am pus o rugare la solgăbirău (pretor) să-mi dea voie să vînd cărți. M-a respins. Am recurat la alișpan* (prefect). *M-a respins. M-am dus de-a dreptul la ministru, care mi-a făgăduit, trimițîndu-mă la alișpan, la solgăbirău, care n-a executat ordinul. Am mers iar la ministrul Perczel. Iar mi-a făgăduit că i-am zis că dacă nu-mi dă dreptul, mă duc să-l scot de la împăratul. Și așa a zis iar, că am să-l capăt. Cum azi pui* (depui n. n.) *rugarea la Făgăraș la alișpan, cum ajungi acasă o și capeți. Și am tot așteptat, azi, după un an, nu am primit răspuns.*

Apăi ce fel de ministru care nu-și ține cuvîntul ?" încheie Cârțan scrisoarea sa disperată.

Omul cunoștea de acum autoritățile. Nu-și făcea iluzii. Publica scrisoarea pentru ca cititorii să cunoască viclenia lor. *„Lupi în piele de oaie"* cum obișnuia să-i numească.

După ce a trimis scrisoarea, a socotit că a venit timpul să destăinuie planul călătoriei sale. Chemă pe tușa Rașila, adevărata lui mamă înțelegătoare.

— Tușe, pune-mi în desagă un rînd de rufe, opinci de schimb, ceva de-ale gurii, că eu plec.

— Unde, păcatele, pleci acum, în dricul iernii ?

— Mă duc la Roma.

— Doar nu-i fi găsit acolo oi și iarbă mai bună ?

— Nu, tușe, Roma-i o cetate mare, în Italia. De acolo a venit împăratul Traian, de care ți-am povestit, în Dacia.

— Nu fi nebun, Gheorghe ! Cum să faci cale așa lungă în miezul iernii, pe viscole, furtuni, prin nămeți ?

— Uite așa, cum mă vezi și te văd. O iau frumos la drum, haida, haida, și dusu-m-am !

A doua zi dimineața își luă traista, în care n-a uitat să pună un pumn de țărînă din grădină și un pumn de boabe de grîu, după obiceiul strămoșesc.

Era începutul lui ianuarie 1896.

Pînă la Budapesta a făcut două săptămîni. Dar în acest timp i s-au terminat şi banii din şerpar. Călătoria pînă aici a fost uşoară. Cunoştea drumurile, oraşele şi oamenii. Uneori, cîte un ţăran îl chema în căruţă şi scurta din drum. Alteori, o lua peste cîmp, de-a dreptul. Bătătorise de atîtea ori drumurile Austro-Ungariei.

Îi plăcea să drumeţească iarna. Pămîntul e îngheţat, rîurile se pot trece peste gheaţă. Frigul te îndeamnă la mers. Cînd îl biruia oboseala, se oprea la marginea satului, unde înnopta. Culcuş pentru odihnă găsea într-un pod cu fîn sau în casa vreunui ţăran. După cîteva ore de somn, pornea din nou.

La marginea Budapestei s-a oprit două zile, să-şi împrospăteze şerparul cu ceva zloţi. S-a tocmit la un olar pentru 20 de zloţi, să-i frămînte lutul, şi în două zile i-a pregătit acestuia material pentru două luni de muncă.

După ce şi-a primit simbria, a pornit spre Viena. În 15 zile a sosit la Vindobona, cetatea muzicii, unde n-a întîrziat decît două zile.

Drumul urmat de la Viena spre Tirol nu-l putem şti, pentru că n-a ţinut un jurnal de călătorie. Călătorie ce n-a fost însă presărată cu lauri. Dacă oamenii prin mijlocul cărora trecea modest ar fi cunoscut isprava lui de drumeţie — pe jos de la Cîrţişoara la Roma — poate l-ar fi sărbătorit şi încurajat. Dar aşa, era un drumeţ necunoscut. Nimeni nu cunoştea ţinta călătoriei sale. Era un cioban român, care mergea, mergea fără răgaz, zi şi noapte, împins de o forţă tainică, care i se cuibărise în suflet.

Zilele şi nopţile treceau, iar ţelul călătoriei era tot mai aproape. Întîmplările drumului n-au lăsat urme adînci în amintirea sa. Mai tîrziu, după ani, cînd va povesti ziariştilor, se va mulţumi să spună doar :

„Într-o bună zi, dimineața, în anul '96, ce-mi trăsnește prin cap?

Zic: mă Cârțane... tu trebuie să te duci la Roma. Să vezi cu ochii tăi cine a fost moș-to și strămoș-to.

Și dusu-m-am.

Douăzeci de zile-n cap am mers pînă la Viena și alte douăzeci și trei pînă la Roma."

Dacă am avea date pentru a reconstitui drumul său, am putea calcula distanța parcursă, care l-ar așeza pe Badea Cârțan între marii sportivi ai lumii.

Trecerea Alpilor n-a fost prea grea pentru el, care venea din munții Carpați. După ce a trecut Alpii, a început coborîrea spre văile și livezile Italiei. Pretutindeni se simțea sosirea unei primăveri timpurii. Cârțan era vesel, capătul călătoriei era foarte aproape.

Apariția lui în cojoc, cioareci și opinci, prin satele și orașele italiene, stîrnea interes și curiozitate. Era un *pastore* puțin obișnuit, un *rustico* de pe meleaguri îndepărtate, iar de către cei care cunoșteau imaginile cioplite pe columnă, putea fi luat drept un dac rătăcitor sau poate un *pileatus* trimis de către Decebal în solie la senatul roman.

Călătorul vorbea o limbă apropiată de cea italiană, din care ei rețineau două cuvinte, repetate cu stăruință: Roma... Maica Roma. De aici puteau deduce ținta drumeției sale.

Călătoreau și alți pelerini care se îndreptau spre Roma. Printre ei Badea Cârțan se strecura necunoscut, nimeni nu-l întreba de acte.

Obosit, se oprea în cîte un sat italian sau la o stînă de ciobani care păstoreau mai mult capre decît oi. Se înțelegea cu ei să-i dea adăpost, un codru de pîine și o cană cu lapte. Pe drum a învățat cîteva cuvinte care-i foloseau. La pită pe aci îi spuneau *pane*, la brînză *caciocavallo*, la vin, *vino*, astfel că multe se asemănau cu cele românești.

La sfîrşitul lui februarie 1896, după 43 de zile de umblet fără răgaz, a intrat în cetatea Romei. A rătăcit noaptea pe străzi. A întîlnit puţini cetăţeni. Doar întîrziaţii din localuri, şi din cînd în cînd cîte o trăsură tulbura liniştea nopţii.

Periferiile oraşului nu se deosebeau de ale altora pe care le cunoştea. Aceleaşi căsuţe modeste, din care răzbătea sărăcia, unde trăiau familii cu mulţi copii, dar cei care le locuiau aveau un suflet cald, generos. Împărţeau bucuroşi un pat şi o ciorbă sau o farfurie de macaroane cu peregrinul necunoscut.

De la periferie se îndreptă spre centru. La lumina felinarelor, îndemnat mai mult de instinct, pentru că n-avea cine să-l îndrume, a ajuns între ruinele celebre ale Romei. Pe umerii lor roşi de patina vremii se rezema istoria glorioasă a imperiului roman.

Era o noapte senină de februarie. Luna îşi cernea beteala de argint peste arce şi coloane, peste stadioane şi clădiri. Vîntul îşi împrăştia palele tăioase de-a lungul străzilor. Lui Cârţan nu-i păsa, era obişnuit cu Crivăţul de pe Bărăgan. Valurile Tibrului spumegau sub cele 14 poduri ale Romei.

Oprindu-se pe un pod şi privind valurile tulburi ale Tibrului, Cârţan îşi aminti de Rea-Silvia, care a împins pe valurile rîului copaia cu Romulus şi Remus, pe care i-a alăptat legendara lupoaică.

În faţa ochilor şi sufletului lui Cârţan cetatea eternă se desfăşura în toată măreţia ei. Roma, cetate care poartă pe umerii ei mii de ani, care a cunoscut epoci de glorie şi decădere, se află în jurul său. A cunoscut pîrjolul lui Nero, distrugerile barbarilor, dar nimic nu i-a şters din gloria ei capitală a imperiului roman, ba chiar a lumii întregi. O avea în faţă, o simţea sub picioare, îi respira aerul. Între zidurile ei, Cârţan se simţea uimit, copleşit, fiecare piatră pe care călca îi amintea pagini de istorie.

În această noapte, totul îi părea un vis desprins din basme. Pe unde își îndrepta pașii, numai monumente și ruine.

Cu închipuirea vede în jurul său umbre de patricieni și legionari romani, iar printre ei mulțime de sclavi.

Iată vestigiile Romei antice : Colisseul, Forul roman, Palatinul, Columna lui Traian.

Badea Cârțan nu mai visează. Privește documentele istoriei pe care le cunoștea din lectura cărților, din expunerile lui Urechia și Tocilescu. Acum totul este viu. Lecturile de ieri trăiesc aievea lîngă el.

Iată Colisseul, monumentala clădire cu ziduri gigantice, circulare, impresionante, înalte de 60 de metri, construită din blocuri uriașe de piatră, pe care timpul neiertător nu le-a putut dărîma. Între ruinele lui, așa cum odinioară își găseau adăpost sclavii, acum și-au făcut culcuș pentru noapte săracii Romei.

După cele 43 de zile de drum, obosit, Cârțan se simte îndemnat să-și aștearnă cojocul lîngă ruinele Colisseului, lîngă sărăcimea de care se simțea legat, să-i tragă un pui de somn. Dar nu. Încă n-a ajuns la capătul drumului său. De undeva de departe, de la marginea cetății, se aud cocoșii care vestesc ivirea zorilor.

Deci mai departe, îndrăznețule călător, prin Forul roman, pe lîngă basilica lui Maxențiu, sub arcul de triumf al lui Constantin, și apoi mai departe ! Urcă panta Palatinului pînă la Columnă.

Ajuns în fața Columnei, Badea Cârțan trăiește cea mai măreață clipă a vieții. Minute-n șir privește uimit monumentul. În închipuirea sa, tablourile săpate în piatră prind viață.

Se crede unul dintre pileații trimiși solie la senatul roman să ceară pacea și independența Daciei. Și-a amintit cele citite în *Dio Cassius,* cum că solii dacilor și-au aruncat armele și, căzînd în genunchi, au cerut pace. După primul

război dacic, învinşii şi învingătorii erau sleiţi de puteri, căutau mai mult un răgaz, decît o pace trainică.

„Decebal — spunea istoricul roman — fu gata să se învoiască la toate cele ce i s-ar fi poruncit, nu pentru că avea de gînd să se ţină de ele, ci ca să răsufle puţin."

Badea Cârţan, fără să-şi dea seama, a urmat pilda strămoşilor săi şi, după ce se reculese, coborî lîngă soclul Columnei şi se închină, căzu în genunchi, desfăcu desaga şi scoase din ea săculeţul cu pămînt şi grîu din Ţara Oltului, pe care-l presără drept prinos dacic pentru marele împărat.

Apoi îşi aşternu cojocul în faţa scării de intrare şi, frînt de oboseală, adormi adînc.

Era somnul cel mai fericit al vieţii sale.

Nu se ştie cît a dormit la poalele Columnei, o zi, o zi şi o noapte ? N-a ţinut socoteală. A visat un vis de seamă. Se găsea în tabăra împăratului Traian, înconjurat de ostaşii săi. Traian l-a chemat la dreapta lui. Era fericit ca nimeni altul.

Cînd s-a trezit din somn, soarele era sus. S-a ridicat din cojoc, s-a frecat la ochi şi a privit mirat în jur.

Doamne, ce vede pe marginea grilajului ce-nconjoară monumentul ?

E vis, sau aievea ? Ostaşi adevăraţi, cu chivăre şi dragoane, iar în mijlocul lor un căpitan.

Era o companie de bersaglieri din provincie care vizitau Roma. Alături, un ghid le explica semnificaţia scenelor de pe Columnă.

Cârţan, abia trezit din somn, îşi luă cojocul pe umeri, apoi începu să le facă semne cu mîna. Nu ştia încă dacă nu mai visează cumva. Să fie, oare, ostaşi din legiunea lui Traian ? Au coborît, oare, de pe Columnă, în timp ce el dormea ?

În vremea asta, ghidul, care repeta o lecţie demult învăţată, povestea războaiele lui Traian cu dacii :

— Priviţi la îmbrăcămintea lor simplă... Plete sub căciuli, cămăşi de in, pantaloni strîmţi...

Soldaţii nu mai ascultă, privesc încremeniţi jos, la poalele Columnei. Ce să fie ? Oare un dac a coborît de pe Columnă ? Un dac adevărat ? Cum a ajuns aici ? Are cojoc pe spate, căciulă, plete. Le face binevoitor semne cu mîna.

Trec minute în şir, pînă să se lămurească.

Un poliţist zelos, care se afla în apropiere, vine să limpezească lucrurile.

Se apropie de necunoscut. Îi cere actele. Dar pas să te înţelegi cu el ! Vorbeşte un grai necunoscut. Din tot ce spune, nu pricepe decît : *Mama Roma... Împăratul Traian...*

Văzînd că nu se poate înţelege cu el, l-a poftit să-l urmeze la comisariatul de poliţie cel mai apropiat.

Aici, Badea Cârţan, liniştit, caută să lămurească : a venit din Transilvania... la Roma... să vadă pe... împăratul Traian.

— Va să zică acest pastore e *romeno...*

Cineva a avut ideea fericită să telefoneze la Legaţia României.

După o oră, a sosit un funcţionar al Legaţiei care, ascultînd pe Cârţan, a aflat amănuntele acestei călătorii nemaipomenite. Venea pe jos din Transilvania pînă la Roma, să vadă Columna lui Traian.

Cu aceste explicaţii, comisarul a fost satisfăcut şi l-a lăsat liber. Lipsa actelor de identitate pentru un *pastore romeno* nu era motiv pentru... arestare.

Călătoria lui Badea Cârţan nu constituia totuşi o întîmplare oarecare.

A doua zi, ziarele din Roma anunţau cu lux de amănunte această ciudată drumeţie şi întîmplarea cu bersaglierii. Astfel, sosirea lui la Roma a ajuns cunoscută cetăţenilor romani cu ajutorul ziarelor.

În zilele care au urmat, trecerea lui pe străzile Romei a însemnat un eveniment de senzaţie.

Pietonii se opresc curioşi, îl întreabă, îl pipăie, îi dau mîna, îl felicită pe acest „fratello" venit de la distanţă atît de mare. Copiii se ţin scai de el. Au ce să admire ; statura lui robustă, cămaşa de in, pieptul descoperit, privirea caldă şi pătrunzătoare, dar mai ales graiul pitoresc. Pe umeri poartă cojoc, iar căciula îi e aşezată ştrengăreşte pe sprînceană.

Un asemenea călător nu mai văzuse Roma. Isprava lui de a face mii de kilometri pe picioare era demnă de admirat.

Reportajele din ziarele *„Il Popolo"*, *„Riforma"*, *„Il Messagero"*, *„La Stampa"*, *„Fanfulla"* şi *„L'Italia"* se întrec să-şi informeze cititorii despre celebrul vizitator al oraşului.

Datorită ziarelor, Badea Cârţan cunoaşte o celebritate care-l stînjeneşte. Nu mai poate face un pas, fără să fie înconjurat de oameni, şi mai ales de copiii. Peste noapte s-a retras la marginea capitalei, unde şi-a găsit un adăpost în casa unui pastore italiano.

A patra zi s-a înfăţişat la Legaţia României, unde-şi avea locuinţa ministrul-scriitor Duiliu Zamfirescu.

Prezenţa lui în faţa uşii de la intrare n-a mai avut nevoie să fie anunţată prin sonerie. În jurul lui, mare hărmălaie, zeci de copii îl înconjurau gălăgioşi.

Valetul ministrului, auzind zgomotul din stradă, a coborît şi, aflînd că necunoscutul este un *rumeno,* s-a grăbit să-şi anunţe stăpînul :

— Un compatriot al dumneavoastră vrea să vă vadă !

— Spune-i să-ţi dea cartea de vizită. Să ştiu cine este !

— Ce carte, domnule... eu nu cred că-i compatriot al dumneavoastră... e fiul necuratului.

— De ce ?

— Fiindcă nu-i om ca toţi oamenii. De la genunchi pînă-n gît e vîrît într-un ţap, iar de la gît în sus într-o oaie. Orice-l întrebi răspunde doar : Mama Roma... mama Roma... Să vedeţi ce este în stradă. Vă speriaţi. S-a întrerupt circulaţia trăsurilor. Tot oraşul este la poarta noastră.

— Ce spui, bre !

— Zău, domnule. Lumea zice că ar fi Menelick, venit pe ascuns la Roma, să ne spioneze.

— Lasă-l să intre !

— Eu îl las, dar ar trebui să aveţi revolverul la îndemînă.

După cîteva clipe apăru în salonul de primire un om voinic, în straie ciobăneşti.

— Bună vremea, domnişorule.

— Mulţumim dumitale, bade. Dar ce cauţi pe tărîmurile astea ?

— Păi, ştii cum îi românul. *Am venit şi noi la Roma.*

— Cînd ai venit ?

— De venit, am venit de vro patru zile. Dar ştii cum îi omul fără carte, încătrău o dai, tot rău iese.

— Dar ce ţi s-a întîmplat ?

— Păi ce să mi se întîmple ? Iată, m-au luat nişte vardişti d-ăştia de-ai lor şi m-au dus la poliţie.

— Aşa, degeaba ?

— Păi, curat degeaba !

— Unde eşti în gazdă ?

— Nu-s nicăieri.

— Unde dormi ?

— Păi nu dorm nicăieri.

— De patru zile de cînd ai venit, n-ai dormit ?

— Dar ce, parcă eu de aia am venit la Roma, să dorm ? Cum am sosit joi, m-am dus drept la Columna lui Traian. Apoi am mers pe uliţele înguste, pînă la Colisseu... am fost şi la biserica lui Sîn Petru şi la Tibru. Acum aş vrea să dau şi prin locurile unde a arat Romulus cu păstorii lui, că eu d-aia am venit...

— Numai de dorul lui Romulus ai venit pînă aici ?

— Păi dar cum ? Am venit să văd Roma, că nu mai puteam. Şi mai cu osebire, Columna lui Traian.

— Cum te cheamă, bade ?

— Gheorghe.
— Şi mai cum ?
— Gheorghe Cârţan.
— Bine, bade Gheorghe, ce te-a făcut pe dumneata să-ţi laşi turma şi bîrlogul, să umbli după vînturi ?
— Păi, ce să fac, domnişorule ? Mi-a venit aşa să plec, şi am plecat... Că şi aici tot la noi sîntem. Că Roma ce este ? Mama noastră. Că de nu era Romulus să are cu un buhai şi o vacă, nu mai era să fim noi pe lumea asta.
— Ai mîncat ceva, bade ?
— Mîncat. Dar nu prea ştiu să cer cele de cuviinţă, că la pită îi zic pane, dar încolo... pace. M-a îndreptat feciorul părintelui Lucaci, care-i aici la studii, la seminar. Ba, încă mi-o dat un om să mă ducă, că se ţineau nişte netrebnici după mine.
— Vezi, bade, eşti îmbrăcat cam ciudat pentru ei...
— Ba eu zic că şi aici e lumea proastă. Că dacă-i vorba de aia, *cîţi nu sînt îmbrăcaţi* ca *mine pe Columnă* ?
— Aşa este, dar Columna nu umblă pe străzi. De aceea eu aş zice să-ţi schimbi straiele. Să te-mbraci nemţeşte. Atunci umbli unde vrei. Ţi-om găsi şi o gazdă. De ţi-o veni vremea să dormi, să ai unde.
— Bine, să trăiţi, că mare bucurie-i pe mine în cetatea asta. Mă sfredelea dorul la inimă. Mă îmbolnăveam, de nu puteam veni.
Duiliu Zamfirescu a încredinţat unui funcţionar al legaţiei să cumpere straiele necesare. După cîteva ore, Badea Cârţan era cu totul schimbat. Doar căciula, pusă hoţeşte pe sprînceană, mai amintea ţinuta lui dinainte. Dar nefiind obişnuit să încalţe cizme, se mişca otova, ca un lup, parcă n-avea încheieturi.
— Dar ce-i, bade ? Stai ţeapăn. Zici că ai fost cătană ?
— Vezi bine.

— Atunci eşti deprins cu hainele de oraş. Mişcă mîinile şi picioarele în libertate.

— Să mă ierţi, domnişorule, nu pot mişca picioarele. Cu opincile mele merg oriunde, dar sărăciile de cizme mă ţin la încheietură.

În locul căciulii, i-au dat o pălărie, iar după ce l-au hrănit, a coborît din Legaţie. Cei din stradă nu-l mai recunoşteau, aşa că s-a putut duce să viziteze oraşul, ca orice orăşan.

Mai tîrziu, cînd va sta de vorbă cu ziariştii din România, el le va aminti acest episod în graiul său pitoresc :

„Ambasadorul nostru d. Duiliu Zamfirescu îmi cumpărase un rînd de haine nemţeşti cu o sută de lire. Măcar că-i spusesem :

— Domnule ministru, nu umblu bucuros în sărăcii d-astea nemţeşti. Dar n-a vrut să mă lase-n haine româneşti, că zicea : În Roma trebuie să umbli acum odată nemţeşte. I-am făcut pofta, dar la plecare zic : Poftim hainele, domnule ambasador, şi să ne vedem sănătoşi."

Întrebat de alt ziarist cît a stat la Roma, avea să răspundă :

„La Roma am stat cam patru săptămîni. Am văzut toate minunile cetăţii veşnice : senat, parlament, for, capitoliu... minunat oraşul lui Romulus."

Cu ajutorul studentului Lucaci şi al altor oameni de inimă a vizitat toată Roma.

După aproape două milenii, Roma, în ochii lui Cârţan, se deschidea ca o carte de istorie vie. Între ruinele celebre vedea cu ochii minţii floarea nobilimii romane. Străbătu Via Appia, printre zidurile căreia pătrundea ca printr-un tunel descoperit. Făcu un popas la catacomba San Sebastiano, se opri şi se închină la mormîntul lui Romulus, întemeietorul Romei.

Din piaţa Numa Pompiliu ajunse în parcul faimoaselor terme, începute în anul 206 de Septimiu Sever şi inaugurate

în anul 217 de Caracalla. Asculta cu interes lămuririle pe care le primea de la studentul Lucaci. Termele erau atît de vaste, încît în sălile ei puteau face baie 1600 persoane, cu apă rece şi caldă.

Badea Cârţan avea credinţa că trăieşte în vremile demult apuse ale gloriei romane. Se simţea acasă, între ai săi. La cîţiva paşi se afla Colliseul, unde poposise prima noapte, Forul, Capitoliul. Istoria veche era prezentă pretutindeni, iar el întorcea filele.

Se minuna de tot ce vedea : coloanele fostelor temple, rămăşiţele unor statui celebre, clădiri ruinate, casa vestalelor — toate aşezate de-a lungul Viei Sacra, strada principală a Romei antice, pavată cu blocuri de marmură. Roma veche era prezentă pretutindeni : terme, circuri, basilicile Sf. Marcu, Sf. Vitale, Sf. Cosma şi Damian.

În piaţa Dei Fiori, unde Inchiziţia a ars pe rug pe Giordano Bruno, s-a oprit lîngă *Fontana di Trevi,* opera lui Nicola Salvi, simbol al Romei. Însoţitorul i-a povestit legenda acestei fîntîni : cine vrea să se mai întoarcă în Roma, să arunce un ban în ea.

Cârţan i-a urmat imediat sfatul. A aruncat doi bani. În ceea ce-l priveşte, legenda nu s-a dezminţit. A mai venit de două ori la Roma.

Într-o zi, pe stradă, l-a oprit un necunoscut, agrăindu-i în limba lui :

— Bună ziua, bade !

— No, bună, domnule.

Era C. I. Mitilineu, secretarul Legaţiei noastre, care fiind transferat la Belgrad nu avusese încă prilejul să-l cunoască. Cârţan i-a istorisit şi lui, cu de-amănuntul, călătoria. Părea de necrezut. La-nceput nu te puteai dumiri dacă te afli în faţa unui iluminat sau a unui zănatec. Să faci atîta drum pe jos, ca să vezi pe împăratul Traian ?...

— Am auzit, spuse Cârţan, că aici sînt mulţi oameni mari care ne iubesc pe noi, românii. E unul Pandolfu.

— Da, senatorul Pandolfi e un mare filoromân.

Şi pentru a-l convinge pe Cârţan, a luat o trăsură şi i-au făcut o vizită.

Bucuria senatorului a fost mare. L-a primit pe cioban în palatul său ca pe un oaspe rar. Seara şi-a invitat prietenii ca să vadă un dac adevărat. La cină, pe Cârţan l-a aşezat în fruntea mesei. Nu era un capriciu, ci afecţiunea sinceră faţă de un sol rar al poporului român.

Invitaţii senatorului urmăreau cu ochi curioşi pe ţăranul din fruntea mesei, care vorbea o limbă amestecată : latină rustică, italo-română. Era modest, ponderat la mîncare, cît despre băuturi, ridica şi închina paharul, fără să guste faimoasele vinuri italiene.

Discuţiile se purtau în legătură cu poporul român, care nu-şi desăvîrşise încă unitatea deplină, despre popoarele latine şi latinitate.

Badea Cârţan s-a ridicat, sigur de sine, şi-a spus o cuvîntare simplă şi pilduitoare :

„*Apăi, domnilor, n-oi fi eu desfăcut la cap* ca *voi, dar cată să vă spun şi eu cîteva cuvinte. Să zicem că ginta latină-i mîna mea.*"

Întinse mîna dreaptă, iar cu stînga luă o portocală din fructieră :

— *Ăsta-i globul pămîntesc. Degetul cel mare este Roma* — şi încercă să ţină portocala cu degetul. *Potu-l ţine ? Nu-l pot ! Să vedem acum cu Francezii. Pot ei ?* Şi mai sprijini un deget sub portocală. *Nu pot. Să vedem cu Spaniolii, cu Portughezii...* Şi adăugă, pe rînd, cîte un deget.

Dar dacă vin şi Românii ? Portocala, adică globul pămîntesc, este *acum bine sprijinit. Vedeţi ? Dacă s-ar înţelege şi sprijini popoarele latine, ar fi frăţietate şi putere.*"

Discursul său, înţeles mai mult din gesturi, i-a cucerit pe invitaţii senatorului.

În zilele următoare, Duiliu Zamfirescu l-a însoţit ca să viziteze împreună Columna. După ce i-a explicat semnificaţiile basoreliefurilor, au urcat pe scara spirală pînă sus.

— Ia spune-mi, bade, a cui e statuia asta ?

— A cui să fie, a lui Traian.

— Ia te uită mai bine. Ce sabie are-n mînă ?

Cârţan privi cu atenţie. Nu putea să se dumirească dacă este sabie sau cheie.

— Vezi ? Ăsta e sfîntul Petru cu cheia raiului în mînă.

— Doar n-o fost Sîn Petru mai mare decît Traian ! De ce l-or pus în vîrful Columnei ? Ce face sîn Petru ? Deschide poarta la morţi, pe cînd Trăian a făcut împărăţie de oameni vii, de ne aflăm şi noi, românii, în ţara noastră.

Senatorul Pandolfi l-a prezentat pe Badea Cârţan regelui Umberto I, care a stat de vorbă cu ciobanul, rămînînd uimit de felul cum cunoaşte istoria Romei, iar la terminarea audienţei, ministrul palatului i-a dăruit o fotografie mărită a Columnei şi alte multe cărţi de valoare, pentru... biblioteca lui personală din Cîrţişoara.

Comandorul Bacelli l-a dus la primarul Romei, iar peste alte cîteva zile a fost prezentat Papei, la Vatican.

Un alt mare filoromân, deputatul Matteo Imbriani l-a condus în parlamentul italian, care-şi deschidea sesiunea. A fost primit şi în senat, unde a ţinut o cuvîntare în graiul său pitoresc, reuşind să cîştige simpatia generală, şi mai ales pe profesorul Maineri, secretarul general al Ministerului lucrărilor publice. Cavalerul Altily, soţul poetei Clelia Bertini, l-a invitat la masă, iar la despărţire i-a dăruit un portret cu dedicaţie. La plecare, Cârţan a spus mîndru : „Nu ştiam că pot vorbi limba italiană."

Cu feul său de a se exprima, simplu, dar entuziast, cucerea pe oricine.

Simpatia pentru cioban se răsfrîngea asupra poporului român pe care-l reprezenta, astfel că vizita lui la Roma a fost cel mai de seamă eveniment al lunii martie 1896. Ziarele continuau să-l popularizeze, scriind în același timp și despre poporul român. Fotografia lui apărea în ziare. Atelierele fotografice „La Lieure" și „Bagapini" i-au expus în vitrină fotografia în mărime naturală.

Ca o dovadă a prețuirii de care se bucura, a fost invitat la un cinematograf pentru a vedea primul film. Cea de a șaptea artă își prezenta atunci primele producții, spre uimirea generală a publicului.

Întors la București, el va povesti ziariștilor impresiile asupra acestei noi descoperiri :

„Într-o odaie întunecoasă jucau tot felul de păreri pe un părete. Dar nu mi-o fost frică. Ce să vezi ? Numai a venit o locomotivă care se repezea în sală, dar tot pe perete rămînea. Lupta să se prevale peste noi, dar a rămas lipită, măcar că mișca. Apoi cum ar fi putut fi altfel, dacă era doar o părere ?

Mi s-a părut o năzdrăvănie lupta neputincioasă a locomotivei, că deodată m-o pufnit rîsul. Am rîs cum n-am rîs niciodată. Ia, o biată locomotivă care nu poate părăsi zidul ca un lup prins în capcană în mijlocul turmei de oi."

Descrierea primei reprezentații cu filmul mut pe care o face ciobanul ne pare, nouă celor de astăzi, naivă și hazlie, dar nu trebuie să uităm că oamenii anului 1896 au privit filmul cu aceeași naivitate.

În altă zi, a fost invitat în familia arhitectului Carol Enderle, care trăise mult timp la București și vorbea limba română. Aici le-a povestit noutăți din țară, din București, și

mai ales despre războiul independenței, în care a fost voluntar.

Duiliu Zamfirescu i-a înlesnit multe dintre vizite la personalitățile politice.

Într-una din zile, la marginea Romei, trecînd pe lîngă fortul Saint Angelo, a fost recunoscut de căpitanul Ugo Martelli, care fusese atașat militar în România. L-a invitat în cazarmă, l-a prezentat ostașilor săi, l-a oprit la masă, iar Badea Cârțan a vorbit ostașilor despre vitejia românilor la Plevna și Grivița, cîștigîndu-le simpatia.

Legația i-a procurat bilete de tren pentru Italia, iar marchizul Pandolfi a organizat o seară de adio în cinstea lui, la care au fost invitați oameni politici, ziariști.

În seara respectivă, oaspeții erau adunați în casa marchizului. Acesta era nervos că invitatul se lăsa prea mult așteptat. Întrebînd la Legație despre cauza întîrzierii, Duiliu Zamfirescu a trimis personalul să-l caute, dar... Cârțan plecase din Roma. Telefonă imediat secretarului său Paul Zorse la Veneția, să aștepte trenul de Roma, să caute un cioban român pe nume Badea Cârțan, să-l coboare din tren și să-i arate Veneția, reținîndu-l ca oaspete cel puțin trei zile.

Timp de zece zile secretarul a așteptat toate trenurile de Roma, dar nici urmă de cioban. De unde să bănuiască că Badea Cârțan și-a schimbat planul călătoriei ?

A coborît la Neapole, ca să viziteze orașul, apoi s-a oprit la Pompei, de aici, peste Apenini, a poposit la Ancona, s-a oprit în continuare la Bologna și Padova, și abia a zecea zi a ajuns la Veneția.

Drumul între Roma și Florența a fost un adevărat prilej de încîntare pentru Badea Cârțan. Linia ferată trecea peste poduri și tunele, printre dealuri abrupte, pe muchea cărora zărea castele medievale. Nu se mai sătura privind văile cu

măslini şi portocali, livezile cu vii. Pe coastele dealurilor, vederea turmelor de capre îi aducea în suflet nostalgia plaiurilor natale. S-a oprit la Florenţa, oraş medieval, cu străzi înguste, păstrînd între zidurile lui comori de artă. A vizitat cîteva muzee şi biblioteci care adăposteau amintirea lui Dante, Petrarca, Bocaccio, Machiavelli, Michelangelo. A admirat Ponte Vechio, cel mai vechi pod din Europa, construit peste Arno. Podul avea la mijloc un drum îngust, iar pe margini prăvălii numeroase. Era un adevărat monument de artă. De ambele părţi ale podului atîrnau deasupra apei un fel de balcoane, nişte locuinţe în chip de cuiburi de rîndunică. Pe deasupra prăvăliilor era un viaduct, construit după modelul papal, care odinioară lega reşedinţa familiei Medicis de pe malul stîng, cu palatul Pitti de pe malul drept.

După atîtea peregrinări, ciobanul era obosit, iar sufletul îl îndemna spre casă.

Paul Zorse, pentru a putea îndeplini ordinul marchizului Pandolfi, după cîteva zile de aşteptare zadarnică în gară, a cerut concursul poliţiei, astfel că în momentul cînd Badea Cârţan a ajuns la Veneţia, a constatat cu surprindere că... este aşteptat. Paul Zorse l-a recunoscut imediat, mai greu i-a fost să-l convingă să rămînă trei zile.

În acest timp, cu o motoscapă a vizitat cheiul sclavilor, piaţa, biserica şi leul San Marco, palatul Dogilor, puntea suspinelor.

În biserica San Marco, Zorse i-a explicat stilul bizantino-veneţian, i-a arătat mozaicurile, marmurele colorate, statuile, bogăţiile Dogilor, iar pentru a cîştiga interesul oaspetelui i-a povestit cîteva fapte istorice.

— Vezi, bade, pe aici a umblat, în anul 1581, un român ca şi dumneata, Petru Cercel, ambasadorul şi fratele unui domn al vostru, Mihai...

— Aha ! Mihai Viteazul ! şi Cârţan începu să-i povestească lui Zorse tot ce ştia despre marele voievod pe care-l avea adînc întipărit în suflet.

— Şi Nicolae Bălcescu a murit pe pămîntul nostru şi este înmormîntat la Palermo. Păcat că nu mai ai timp ca să-i vizităm mormîntul...

De la Veneţia, prin Fiume, Cârţan s-a îndreptat spre casă, încărcat de daruri : cărţi, tablouri, dar mai ales cu sufletul copleşit de amintiri. În Italia şi-a dat seama că poporul român nu este singur, are aici prieteni de nădejde, care-l vor ajuta în lupta pentru unitatea naţională. Dacă lui, un simplu cioban, i-au făcut o primire atît de caldă şi însufleţită, nu se poate să nu-i ajute pe români cînd va sosi vremea împlinirii visului lor de aur.

La Oprea-Cîrţişoara s-a oprit zece zile să se odihnească. Nimeni pînă la el nu mai făcuse pe jos o astfel de călătorie. Înaintea lui, Ion Codru-Drăguşanu vizitase şi el Italia şi Roma, dar cu trenul şi diligenţa.

Ca şi legendarul Anteu, a poposit la Cîrţişoara, ca să prindă noi puteri din pămîntul în care se găsea cenuşa înaintaşilor săi. A urcat pe colina din jurul bisericii, s-a oprit la mormîntul părinţilor.

Ziarele din Bucureşti, Transilvania şi Ungaria au reluat din presa italiană şi au comentat toate amănuntele acestei vestite călătorii.

Dar în afară de opinia publică a mai luat cunoştinţă despre ecoul stîrnit de această călătorie şi autorităţile austro-ungare, şi în special poliţia secretă, care de aici înainte va supraveghea orice pas, orice mişcare, dar mai ales legăturile lui Cârţan cu intelectualii din România.

La casa lui părintească era un adevărat pelerinaj. Vecinii şi consătenii veneau să-l vadă, să le povestească, să le arate darurile aduse de la Roma. Se aflase în sat că a stat de vorbă cu papa, cu regele Italiei, cu miniştrii săi.

Cît timp lipsise din țară, tușa Rașila și sora lui, Chiva, se stinseseră din viață. Rămăsese singur. Frații săi se gospodăriseră, casa părintească rămăsese pe seama lui. Cine să-i mai îngrijească cărțile ? Cine să-i pregătească traista cu merinde, cînd va pleca la drumeție ? S-a împăcat cu soarta. De la 16 ani, după moartea tatălui, învățase ce-i singurătatea.

Și-a orînduit cărțile, pe pereți a prins tablourile aduse de la Roma, iar la loc de frunte a pus fotografia Columnei lui Traian.

A prins ușa în lacăte și, fără să mai vestească pe nimeni, a pornit spre munte, să treacă din nou în România.

În drum s-a oprit la o stînă, unde le-a vorbit cu însuflețire ciobanilor despre viitorul poporului nostru. Îi îndemnă să citească, să-și îmbogățească mintea și sufletul, să-și cunoască drepturile, să lupte pentru respectarea lor.

Le lăsă cărți, apoi porni mai departe. Pretutindeni pe unde trecea, vorbea oamenilor pe care-i întîlnea, întărindu-le încrederea în viitor.

Din București a trimis scrisori deputatului Sanguinetti, doctorului Gianlorenzo Basetti, marchizului Pandolfi, cardinalului Rampolla, profesorului Vicenzo Pipittope, mulțumindu-le pentru ospitalitatea și dragostea arătată, prin el, poporului român.

Primul drum l-a făcut la profesorul Urechia, căruia timp de două zile i-a povestit pe-ndelete vizitele și prieteniile legate cu oamenii politici și ziariștii din Italia.

În București era de-acum celebru. Toate ziarele scriau despre el, unele folosind însă călătoria sa doar ca subiect de senzație.

O serie de societăți filantropice căutau să speculeze celebritatea lui în scopuri bănești, anunțînd prin afișe și invi-

taţii că la manifestaţiile pe care le organizează participă şi Badea Cârţan. Puţini înţelegeau imboldul nobil care-l călăuzise.

Dar Badea Cârţan nu şi-a pierdut cumpătul, a rămas acelaşi om simplu şi cinstit, căci pentru el celebritatea nu era motiv de îngîmfare. Nimic nu făcea pentru sine. Misiunea lui era să lupte pentru unitatea naţională, pentru ridicarea culturală a poporului român.

LA PARIS, ROMA ŞI IERUSALIM

„Aşa a străbătut Italia şi Franţa, a văzut Columna lui Traian, la care s-a închinat ca la sfintele icoane din stîna lui, s-a minunat de zgomotoasa măreţie modernă a Parisului şi i-a părut totdeauna rău că n-a trecut Pirineii, dincolo de cari alţi fraţi îl aşteptau."

N. IORGA, *op. cit.*

„Miercuri seara a fost săptămîna, 10/22 iunie 1896 eram la vatra părinţilor mei, şezînd pe pămîntul gol.

Au venit patru jandarmi de m-au ridicat, împreună cu Columna lui Traian şi portretele primite din Italia şi mi-au ridicat şi cărţile. M-au dus la solgăbirăul (pretorul) *din Arpaşul de jos, Bistray, acesta m-a cercetat groaznic* (maltratat n.n.), *apoi m-a trimis cu jandarmi la Făgăraş. De la compania de jandarmi m-au trimis la judecătorie.*

Judecătorul Török iar m-a întrebat groaznic : *ce treabă am cu Roma şi cu România ?*

I-am răspuns : Cum să nu am eu treabă cu mama şi fratele meu ?

Mai mult de două zile m-au ţinut în arest. Apoi mi-au dat drumul. Mi-au promis că-mi dă averea (Columna şi cărţile n.n.), *dar nu s-au ţinut de vorbă. Cu o lună înainte am depus o plîngere la împăratul contra unor slujbaşi care n-au judecat drept. Acum un an şi jumătate, am cerut dreptul de a vinde cărţi. Solgăbirăul m-a oprit. Ministrul mi-a făgăduit. M-a trimis la alişpanul* (prefectul n.n.). *Acesta a spus că solgăbirăul mi-l dă. Ce fel de oameni sînt aceştia ? Vorba ceea :* o oaie rîioasă molipseşte turma întreagă. *I-am şi spus-o judeţului Tibaldy, lui Török şi Bistray că nu sînt demni de stima oamenilor şi dacă nu-mi vor da Columna, cărţile, portretele şi tot ce este al meu şi otorizaţia, îi voi scrie împăratului, arătîndu-i ce sfetnici are."*

Badea Cârţan nu mai credea demult în dreptatea împăratului, dar ameninţa pe slujbaşii abuzivi cu plîngerile la împărat, pentru a-i sili să respecte legalitatea.

A pornit din nou la Viena, ca să depună plîngere împotriva acestor primari, jandarmi, pretori, judecători, care l-au maltratat, arestat şi i-au confiscat lucrurile aduse de la Roma.

Mai tîrziu şi-a povestit necazul în scris :

„Miercuri seara am plecat din Budapesta la Viena, iar vineri seara am ajuns. Sîmbătă şi duminică am rămas aici. Dar ce necaz. N-am cine să-mi scrie plîngerea nemţeşte, aşa că am scris-o pe româneşte. Azi la ora opt am depus-o la cabinetul împăratului."

Era la începutul lui august 1896, şi Badea Cârţan, cum era pornit spre drumeţie, s-a gîndit să plece spre apus, ca să-i viziteze şi pe ceilalţi fraţi întru latinitate.

„Ce o *fi şi aia Franţa ? O soră mai mare. Dar Parisul ? Cei din ţară* (România n.n.) *vorbesc despre el, parc-ar fi Ierusalimul sau o altă Romă."*

Înainte de a pleca la Viena, unde a aflat că pentru „români împăratul nu-i acasă", trimisese o scrisoare ziarului „Universul", în care, plin de obidă, arăta că :

„Ardeleanul nu-şi găseşte dreptate, numai atunci cînd s-a aşternut pămîntul peste el. Deci trebuie, negreşit, să dărîmăm Carpaţii (graniţa n.n.), doar atunci dreptatea se va întinde peste tot pămîntul Daciei. Pînă atunci românul, oricît ar fi de răbduriu, să mai rabde ? Aceasta din pricina unei graniţe drăceşti."

De la Viena a pornit mai întîi spre Italia, pentru că pe acolo cunoştea locurile şi de acolo voia să treacă în Franţa. A trecut prin Bologna şi Florenţa, apoi prin Genova „satul corăbierului Columb", de unde s-a strecurat în sudul Franţei. De aici, prin Marsilia, peste Avignon, prin Lyon, a urcat spre Paris. Acum era om umblat, cu experienţă. Nu mergea

numai pe jos, cînd putea folosea trenul. Cu bilet sau fără bilet, ajungea mai repede.

Este tot mai grăbit. Anii trec, şi mai are multe ţări de vizitat.

Pe drum, potrivit obiceiului, trimite scrisori ziarelor din Bucureşti, Sibiu şi Budapesta. Avea prieteni în toate redacţiile. Într-una din aceste scrisori, arată :

„Ieri şi pentru mine a fost duminică. În Bologna am rămas două ore. În Florenţa am ajuns aseară la cinci. Lîngă monument cînta muzica. Nobilimea Florenţei era acolo. Mulţi domni şi doamne au vorbit cu mine, cu care vorbeam şi eu de istoria Romei. Vroiau să mă cinstească, eu n-am primit. Le-am mulţumit de omenie."

În toate oraşele din Italia pe unde trecuse fusese recunoscut îndată. În schimb, în Franţa era un necunoscut. Nimeni nu-l băga-n seamă, în afară de controlorii de bilete, care-l prindeau în neregulă, dar fiindcă nu se puteau înţelege cu el, îl făceau scăpat de amenzi.

Ajuns la Paris, se simţi cu totul dezorientat. Nu mai avea o ţintă sigură ca la Roma : Columna. E drept, turnul Eiffel domina capitala Franţei, dar acesta n-avea nici o legătură cu latinitatea.

Badea Cârţan a rătăcit pe malurile Senei, a cutreierat faimoasele bulevarde, a trecut pe Champy Elysees, pe sub arcul de triumf, a admirat vitrinele magazinelor, s-a amestecat printre domni şi echipaje luxoase, dar nimeni nu-l lua în seamă. Ce a mîncat, unde a dormit, nici el nu ne spune, şi nici ziarele timpului n-au consemnat. A rămas la Paris mai bine de o săptămînă, din 10/22 pînă-n 19/31 august 1896.

Cu toate că umbla peste tot ca un necunoscut, mîndria de român l-a îndemnat să scrie către ziarul „Universul" din ţară :

„Sînt vesel că francezii m-au cinstit f. mult ca pe un frate. Mi-a plăcut Franţa şi francezii şi nu voi muri pînă n-oi

mai vedea Parisul." Rîndurile sale se încheie cu urarea: *„Trăiască familia Romei şi prietenii românilor, duşmanii să piară toţi. G. Cârţan."*

Spre norocul lui însă, într-o zi cînd rătăcea pe bulevardele Parisului, cu căciula în mînă, se trezi oprit de un tînăr.

— Dumneata eşti român ?

— Dar ce vrei să fiu ?! răspunse vesel Cârţan, auzind grai românesc.

Era Gogu Rădulescu, student român care, bucuros de întîlnirea cu un compatriot, s-a oprit să stea de vorbă cu el. După ce au schimbat primele cuvinte şi studentul a aflat focul din inima ciobanului, s-au împrietenit.

Au pornit împreună pe bulevardele Parisului „luminate ca-n biserică". În ziua următoare l-a întovărăşit la mormîntul lui Napoleon.

— Avem în sat un om bătrîn care spune că a luptat cu el la Waterloo, mărturisi Cârţan studentului, care l-a însoţit apoi peste tot, arătîndu-i întreg Parisul.

Vizitînd pe anticari, în căutare de cărţi rare, potrivit obiceiului său, într-o zi întîlneşte pe profesorul Picot, care preda limba şi literatura română la Şcoala de limbi orientale din Paris. Bucuros de această întîlnire, profesorul l-a invitat la catedra sa, pentru ca dacul din Transilvania să ţină o cuvîntare studenţilor.

Prezenţa lui Cârţan la Paris a ajuns la cunoştinţa „Societăţii studenţilor români" din Paris care l-a luat sub protecţia ei, dîndu-i ospitalitate şi ajutîndu-l să-şi petreacă cît mai rodnic timpul în „oraşul lumină". În mijlocul studenţilor români s-a simţit bine, astfel că afirmaţia sa din scrisoarea trimisă „Universului" că „francezii m-au cinstit foarte bine" se referă la compatrioţii săi. Studenţii români l-au prezentat în cercurile lor de prieteni, l-au condus la muzee, şi îndeosebi la Luvru. La Paris nu simţea însă căldura

sufletească a italienilor şi nici cu limba nu se împăca, italiana asemănîndu-se mai mult decît franceza cu româna.

În ultima seară, înainte de a părăsi Parisul, „Societatea studenţilor români" a organizat o şedinţă comună, cu colegii lor francezi, în cinstea vestitului cioban.

S-au ţinut cuvîntări, apoi a vorbit şi Cârţan, al cărui cuvînt a fost tradus de Jean T. Ghica în limba franceză.

Folosind toate cunoştinţele sale, Cârţan a vorbit cu înflăcărare despre latinitate şi originea poporului român, despre mica Roma şi despre Traian. A asemuit familia popoarelor latine cu o turmă de oi care trebuie cîrmuită de un cioban înţelept. În încheiere le-a spus francezilor :

„Apăi, dacă ne sînteţi fraţi mai mari, pentru ce nu ne ajutaţi ? Să ne îndrumaţi cum ciobanul iubitor duce oile la păşunea cea bună şi izvoarele limpezi... Ho, ho, dragii mei. Să nu uitaţi ce soartă am avut noi românii. Am dat piept cu popoarele năvălitoare. Dacă nu eram noi nu ajungeau ei pînă la voi ? Ce se alegea de voi ? Eraţi jumuliţi şi îmblînziţi ca lupul scăpat de cîinii cei vrednici, de a fost nevoit să lase oaia din gură... Răgaz să vă cultivaţi aţi avut cîtu-i veacul. V-a fost dulce şi de folos adăpostul nostru. Acum este rîndul vostru să ne daţi o mînă de ajutor. Să ne întărim. Să vă ajungem.

Cum socotiţi voi altfel ? Apoi, îndreptîndu-se către studenţii români, le vorbi astfel :

— Voi, dragii mei, luaţi aminte la ce vedeţi aici. Studiaţi şi îndrumaţi-vă gîndul spre patria mumă. Luaţi aminte, iar cînd vă-ntoarceţi acasă şi ajungeţi oameni mari, să faceţi ce aţi văzut că fac francezii. Aşa să faceţi. Aici vedeţi ce face capul şi priceperea omului cu muncă şi rîvnă.

Din Franţa s-a înapoiat tot pe căi ocolite, după fantezia sa nesecată, cînd era vorba de drumeţie. A luat mai întîi trenul pînă la Bruxelles, iar după ce a vizitat în grabă Belgia,

a coborît în Germania, şi a mai trecut încă o dată prin Italia.

La Bucureşti, ziariştii au năvălit cu întrebările asupra acestei noi călătorii.

Unul dintre ei a vrut să ştie cum s-a înţeles prin aceste ţări.

— Păi cum să mă înţeleg ? În limba lui Dumnezeu, cea românească, cine n-o înţelege ? a răspuns mîndru ciobanul. Apoi şi-a urmat istorisirile :

„Dacă am plecat din acel oraş am tot rătăcit, ştiu eu zău pe unde ? Că dacă eram printre nemţi, înseamnă că nu eram în familie latină. Asta însemna că nu ştiam pe unde calc. Un cioban vrednic nu se pierde. Cît am ciobănit pe Bărăgan cele 1000 oi, n-am avut gloabă şi spurcăciune de lup."

Totuşi, le-a mărturisit şi despre frumuseţile întîlnite pe acele meleaguri :

— Tare frumos era pe acolo. Ce spun eu frumos ? M-am pomenit într-o zi, nu mai ştiu care, dar o ţin minte, în cel mai frumos oraş din lume. Ştiţi voi care-i acela ? Ce să ştiţi ! Să vă spun tot eu : Zürich !

În răgazul dintre drumurile sale neobosite, a găsit vreme să poposească iar şi în satul său, la Cîrţişoara, dar cum intrase-n zodia călătoriilor, în anul 1897 a pornit din nou la drumeţie :

„Într-un rînd... stai, să văz... pare-mi-se primăvara... am plecat iar la drum.

Zic... tot atîta... hai şi pînă-n Spania, Cârţane. Cum o fi fost de rînd... tot prin Roma-mi trecea cărarea. Vorba aia, toate drumurile duc la Roma. Dar, nici nu mai ştiu ce piedici mi s-o pus în cale că... din toată călătoria nu m-am ales decît cu Genova, satul corăbierului Columb."

Acum, sufletul îi da ghes să facă o călătorie la locurile sfinte, la Ierusalim. Nu din îndemnuri religioase, pentru că n-a călcat drumul bisericii niciodată, dar auzise pe mitropolitul de la Sibiu şi pe episcopi vorbind mereu despre aceste locuri.

De peripeţiile drumului său la Ierusalim avea să-şi amintească cu mult haz :

«Şugubeaţă călătorie... Cum eram cunoscut la ministerele din Bucureşti, am căpătat bilet „în cinste" pînă la Constanţa, şi de acolo bilet de vapor pînă la Ţarigrad. Aici am intrat lucrător pe un vapor rusesc care pleca spre Alexandria şi de aici la Haiffa.

De la Haiffa (Iaffa) am luat-o încetinel, pe jos, hai... hai... pînă la Ierusalim. Mă duc, mă duc, cînd colo pe dealul Ramsonului mă apucă noaptea. N-aţi umblat nici unul pe acolo, aşa-i ? O sălbătăcie mare. Numai iacă mă prind nişte hoţi, negri ca tuciul. Zic : Pînă aici ţi-a fost, Cârţane ! Se uită tîlharii la mine. Mă sucesc, mă învîrtesc, mă judecă în limba lor în fel şi chip. Eu, pace bună. Mă uitam la ei ca mutu. De la o vreme încep a mă scotoci prin buzunare. Tufă. De unde să ai bani. Era unul holbat, cu buzele răsfrînte, s-apucă ticălosul şi-m arde două palme... Apoi şi-au luat tălpăşiţa.

După două zile alta. M-o înhăţat poliţia şi m-or încuiat. Pricină, ce-i drept, nu mi-or găsit. Ba, la urmă, tot oameni cumsecade, ce să zic, mi-or plătit drumul pînă la Ierusalim.»

— Cum ţi-a priit Ierusalimul, bade ? îl întrebau cunoscuţii.

— Vai, ce ruşine, domnilor. O încăput oraşul sfînt pe mîna păgînilor. Aşa m-am necăjit, că m-am suit într-o noapte pe muntele Sionului. Ştiţi ce-or făcut turcii din palatul minunat al regelui David ?

— ?

— Cazarmă cătănească, auzi-tu-m-aţi ? Se ceartă călugării deasupra sfîntului mormînt mai rău ca ţiganii la uşa cortului. Pun taxe pe oamenii care se-nchină.

— Mult ai stat le Ierusalim, bade Cârţane ?

„—Cam patru săptămîni. Am stat chiar destul. Venise şi împăratul cel sfătos, care ţine vorbiri, Wilhelm I al Germaniei, cu soru-sa. Într-o zi, căldură vrăjmaşă... m-am dus şi m-am scăldat în apa Iordanului. Şi aşa, din bun senin, m-a prins, oameni buni, un dor de casă...

M-am oprit vro două ceasuri pe malul Mării Moarte. Ba, cum era după-amiază, pe la patru, m-am scăldat şi în apa aceea *amară şi sărată* ca *ocna. De la o vreme, am luat-o încetinel spre Sodoma, şi de aici la Constantinopol.*

Apoi, ca lucrător pe vapor pînă la Constanţa, de unde m-am cîrnit spre Bucureşti."

După ce şi-a stîmpărat focul din inimă, vizitînd şi Ierusalimul, Badea Cârţan a început să bată mereu drumul între România şi Transilvania, peste munţi.

Drumuri, drumuri, toate numai pentru nevoile sufleteşti ale celor lipsiţi de cartea românească.

Ziaristul ardelean Aurel P. Bănuţ, unul dintre prietenii de nădejde ai ciobanului, întîmpinîndu-l odată în redacţia „Poporul român" din Budapesta, a început să-l descoase :

— Cel puţin în Bucureşti ai fost, bade, de multe ori ?

— O, Doamne, de peste o sută de ori... Dar este ruşine, fraţilor, că se mai găsesc ardeleni care n-au călcat în ţară. Nu bieţii plugari, care n-au nicicînd, nici cu ce se duce... dar cunosc, vă spun drept, domni mari, profesori, advocaţi, deputaţi cu şarparele pline de bani, şi nu-i împinge inima să treacă graniţa. Să vadă capitala ţării, izvorul de lumină şi îmbărbătare pentru toată suflarea românească.

— Bravo, bade Cârţane, aşa-i !

— Ascultaţi încoace ce vă spun : Bucureştiul şi Roma, trebuie să le cunoască şi să le ştie pe de rost fiecare român. Socoteala-i limpede : cînd nu ştii nimic de tat-to şi de moş-to, eşti orfan, al nimănui... credeţi-mă.

Făcuse mii de kilometri prin Europa, cunoscuse popoarele latine, iar în Italia cîştigase inima multora pentru cauza poporului nostru. A luat obiceiul să ţină o legătură strînsă cu intelectualii şi îndeosebi cu tineretul şcolar şi studenţii, îndemnîndu-i să lupte pentru unitatea naţională. Se abătea pe la locurile istorice, pentru a se convinge de cele citite în cărţi. Astfel, a prins o încredere fără margini în cuvîntul scris.

Oricît a călătorit, oricîte ţări şi locuri a străbătut, încă nu văzuse tot ce era demn de văzut, nu cunoscuse tot ce

trebuia să mai cunoască. În ţară mai erau multe oraşe pe care nu le cercetase.

Prin Constanţa a trecut ca o nălucă în drumul său spre Ierusalim. Trebuia s-o viziteze din nou, pe-ndelete, aici era statuia poetului Ovidiu, care şi-a trăit anii exilului printre traci şi daci, le-a cunoscut viaţa şi obiceiurile, pe care le-a cîntat în versurile sale, după cum se spune chiar în limba lor.

Poposind la Bucureşti, a aflat însă o veste care l-a întristat. Autorităţile făceau pregătiri pentru primirea lui Franz Iosif. Regele Carol I, cu sprijinul burgheziei, pregătea „Tripla alianţă", în care scop era aşteptat Franz Iosif, călăul popoarelor. Cârţan cunoştea perfidia acestuia faţă de plîngerile întemeiate ale ardelenilor. Era convins că va trage pe sfoară şi pe români. Nu vroia să dea ochi cu el, de aceea s-a hotărît să plece din capitală. S-a dus în Gara de Nord, să ia primul tren, în orice direcţie. Aici zarvă mare. Sute de studenţi l-au înconjurat cu dragoste şi entuziasm.

— Bade, hai cu noi la Fălticeni. Avem congres studenţesc. De acolo mergem la Baia, prin locurile unde a luptat Ştefan cel Mare.

A tresărit de bucurie. Avea prilejul să vadă Ţara Moldovei, locurile ei istorice. S-a urcat în tren şi a pornit cu stundenţii la Fălticeni. Tot timpul călătoriei le-a povestit despre Roma, Paris şi Ierusalim. Dar după fiecare parte a povestirii se oprea şi ofta :

— Peste tot frumos îi, dar dorul de ţară merge cu tine alături şi te cheamă. Să vă iubiţi patria, domnilor studenţi, şi să nu uitaţi dorinţa ei fierbinte de unitate naţională. Focul ăsta al nostru trebuie să-l stingem.

La congres şi-a simţit sufletul înălţat de atîta însufleţire, entuziasm şi patriotism.

Congresul s-a încheit înainte de plecarea lui Franz Iosif, aşa că, sosit la Bucureşti, a luat alt tren şi a plecat, după

cum dorise mai înainte, spre Constanța, de unde a trimis o scrisoare „Tribunei" din Sibiu :

«Onorate domnule redactor : Aflați că în România am petrecut bine cu studenții la Fălticeni și Baia, unde Ștefan cel Mare a zdrobit pe unguri. Am văzut podul de peste Dunăre și monumentul lui Ovidiu. Am petrecut în capitală cu mulți români luminați, dar cu domnii Coșbuc și Vlahuță am petrecut bine. Cu toate acestea, durere, cred că știți niște „ardeleni cu numele". Sînt buni, dar ce bunătate ? Asemenea unui cioban care mîncă brînza oilor, dar cu oile nu merg. Vede că vine lupul să mînce oile și nu zice nimic. Eugen Brote și Septimiu Albini[1]*. Să nu spună nimeni că sînt ciobani de frunte, ci niște lăudăroși. Cum am zis, să mînce bine și să doarmă. Am petrecut cu niște țărani de care mult m-am bucurat. G. Cârțan.»*

În „Tribuna" din 15/17 noiembrie 1897 apare o nouă scrisoare, în care ciobanul descrie călătoria sa pe mare, cu vaporul.

În decembrie, întorcîndu-se la Cîrțișoara, vecinii îl vestesc că în lipsa lui doi jandarmi au spart lacătul de la ușă, au rupt încuietorile, au răscolit casa și podul și au ridicat cărțile, revistele și ziarele.

Pentru Cârțan începea iarăși lupta cu autoritățile austro-ungare, care-i urmăreau fiecare pas. Cînd lipsea de acasă, îi scotoceau ascunzătorile, confiscau cărțile aduse cu atîta trudă. El nu știa și nici nu bănuia că pe urmele lui erau agenți care-i supravegheau fiecare mișcare. După ce s-a dumirit care-i primejdia dinspre partea lor — „câțeii pămîntu-

---

[1] Primul, proprietar de tipografie, al doilea, publicist, ambii scoși din procesul Memorandului, de unde neîncrederea opiniei publice și a ciobanului față de ei.

lui", cum îi numea — a început să-şi schimbe ascunzătorile de cărţi. A găsit oameni binevoitori, care să-i păstreze cărţile la Bucureşti, la Sinaia şi Buşteni. Le tăinuia şi în munţi, prin peşteri, de unde apoi le aducea în Transilvania.

Nestor Urechia aminteşte că în Bucegi avea cîteva depozite de cărţi, în cabana de la Poiana din Atini, pe Diham, în valea Cerbului, de unde le trecea în Ardeal.

Chiar şi elevii de liceu îi făceau rost de cărţi. La terminarea anului şcolar strîngea de la ei cărţile şcolare, pentru elevii din Ardeal. Copiii, care-l cunoşteau, i le dădeau bucuros.

Asuprirea naţională era tot mai crîncenă, se încerca maghiarizarea forţată prin şcoli, aşa încît manualele şcolare aduse de cioban erau aşteptate de învăţători şi de elevi cu nerăbdare. Aici, în Transilvania, orice tipăritură românească era bine venită. Cărţile şi revistele aduse de cioban umblau din mînă-n mînă.

Anticarii de pe cheiul gîrlii din Bucureşti îl cunoşteau bine, făceau cu el schimb de cărţi. După manualele şi cărţile de istorie, care grăiau despre trecutul glorios al poporului nostru, umbla fără odihnă. Badea Cârţan nu era negustor de cărţi. El nu vindea, ci dăruia. Cînd primea bani, cumpăra cu el alte cărţi, pe care le răspîndea gratuit.

Printre cei care primeau cărţi de la el erau însă şi unii de rea-credinţă. Cînd se întorcea să le ceară cărţile împrumutate, ca să le ducă mai departe, spuneau că le-au pierdut. Aceştia îşi mîncau omenia, nu mai primeau cărţi de la el, chiar dacă ar fi dat oricît să le cumpere.

Timp de cincisprezece ani, din anul 1896 pînă-n 1911, a purtat în desagii lui mii de cărţi peste munţi.

Întrebat de prieteni cum izbuteşte să le strecoare printre vameşi şi agenţi secreţi, le răspundea plin de obidă :

— Nu pot merge cu trenul decît pînă la Sinaia, deşi am bilet pînă la Predeal. Uneori şi dincoace de Predeal mă în-

tîlnesc cu „cățelul pămîntului", și atunci cobor la Bușteni. De aici pornesc lăturean pe valea Cerbului și răzbesc pînă la Bran. Că m-am învățat. Îndrept pașii spre apus. Dar nu pînă la piciorul Negoiului, că și acolo m-or dibăcit de două ori. Of, mînce-i lupii, cum păzesc ei granița „lor", granița dracului. Știu eu poteca ursului ce trece prin vama cucului. Cînd pun ochii pe colțul Viștii, pot zice bună ziua !

Cărțile erau rînduite în trei saci, doi legați cap la cap, în chip de desagă, pe care-o lua pe umeri, iar al treilea sub braț. Apoi mai erau cojocul, căciula și merindea, așa că avea greutate, nu glumă, de urcat pe potecile munților. Unde urcușul era greu și trebuia luat în piept, își lăsa o parte din saci lîngă tulpina unui brad, apoi îi aducea unul cîte unul pînă sus. Ajungea pe plai rupt de oboseală.

Uneori îl ajutau ciobanii și grănicerii români. Ciobanul Ion Vodă din Oprea-Cîrțișoara povestea o astfel de întîmplare :

«Eram cioban în munte, și într-o seară stam de vorbă cu tovarășii mei în jurul focului din stînă. Deodată, intră cu nelipsiții desagi Badea Cârțan.

— Bună seara, fraților ! Apoi, obosit lăsă desaga jos, scoase năframa de la brîu și își șterse fruntea de sudoare.

— Bine ai venit, nene. Dar de unde, pe întunericul ăsta ?

— Din țară, dragii mei, de la frații noștri.

— Și ce aduci în desagii ăștia mari ?

— Cărți pentru românii din Ardeal, să vadă și ei din ce neam ne tragem. Pe aici, prin munte, cînd mă apropriu de casă, trebuie să o potrivesc noaptea, că mă urmăresc jandarmii.

— Ne strîng și pe noi rău în curele. Ce să facem ?

— Ascultați la mine, fraților. Știți cum îi cu ăștia ? Să vă spun într-o pildă. Să zicem că eu vin în casa unuia dintre voi și mă fac stăpîn pe tot ce ai. Ce zici la asta, Ioane ?

— Apoi, te-aș da afară, nene.

— Ei, vedeţi ! S-or făcut stăpîni în ţara noastră. Trebuie să ne unim cu fraţii din România, să ştiţi proverbul „unirea face putere". Aici, pe crestele Carpaţilor, nu mai trebuie să fie graniţă, că şi dincoace şi dincolo trăiesc tot români. Citiţi în cartea asta şi veţi vedea ! Apoi desfăcu desaga şi scoase o Istoria românilor, pentru a o lăsa ciobanilor.

— Cetiţi-o şi băgaţi bine seama ce scrie în ea. Cînd mai trec pe aici, mi-o daţi înapoi, s-o dau mai departe, s-o citească şi alţii.

Dar nici n-a terminat bine vorba, că în stînă au tăbărît jandarmii care-l urmăreau. I-au pus beţe între degete şi l-au strîns cu lanţul peste mîini care erau umflate ca butucii.»

Dar Cârţan era şi mai hotărît şi mai dîrz în munca lui. Dacă autorităţile îl hărţuiau, însemna că munca lui este necesară pentru fraţii săi ardeleni.

Altă dată, ciobanul călătorea cu trenul de la Bucureşti spre Buşteni, amestecat printre călători. Şi cum nu pierdea nici un prilej să stea de vorbă cu ţăranii, cărora le cunoştea suferinţele, dar şi dorul de libertate şi setea lor de dreptate, se puse la sfat cu tovarăşii de drum :

— Că eu ce să zic ? Dacă nu ne-om uni, iar eu m-oi uita cum te bate pe tine şi-oi tăcea chitic, iar pe urmă tu te-i uita cum mă bate pe mine, şi iar taci, nu facem nici o ispravă. Numai dacă sîntem cu toţii într-o unire putem fi stăpîni în ţara noastră. Că azi sîntem slugi. Dar ţara-i a noastră, noi trebuie să fim stăpîni.

La Buşteni a coborît din tren şi s-a îndreptat spre Bran, iar peste noapte s-a lăsat în valea Sincii. De aici, prin Bucium şi Mărgineni, a ajuns la Berivoi, unde a tras în casa preotului Radeş, pentru a-i duce o evanghelie şi alte cărţi. După un scurt popas, noaptea a pornit mai departe. Cu opincile rupte,

ud pînă la piele, că trecuse aşa Berivoiul în marginea satului, ca să nu-l vadă jandarmii, a intrat în grădina primarului Tămaş A. Cornea din Ileni. Cîinele nu l-a lătrat, îl cunoştea. S-a apropiat de uşă şi a ciocănit uşor.

-- Cine-i ? întrebă primarul.

-- Sînt eu, Cârţan, ţi-am adus icoanele. Sînt jandarmi în sat ?

Tămaş Cornea, un om de treabă, care avea la inimă suferinţele fraţilor săi transilvăneni, deschise uşa şi îl pofti în casă Soţia aprinse focul, pregăti mîncare şi aşternut pentru drumeţul de peste munţi. Îl liniştiră asupra jandarmilor, căci peste zi au urcat spre munte, la Sebeş, şi nu se vor întoarce decît peste trei zile.

După ce se odihni puţin, Cârţan desfăcu desaga şi scoase cu grijă două litografii făcute sul, opera profesorului Răsmeriţă din Tr. Severin. Una înfăţişa pe Ştefan cel Mare, încadrat de imagini ale luptelor sale cu turcii la Podul Înalt, cu polonezii la Codrul Cosminului, cu ungurii la Baia. Dedesubt scria : *„Legea, neamul şi moşia orişicînd va fi nevoie, cu viaţa s-apărăm, cum făceau străbunii."*

A doua îl arăta pe Mihai Viteazul. Împrejurul lui, scene din luptele de la Şelimbăr, Călugăreni, şi îndemnul : *„Visul românimei Domnul să împlinească, fraţi români sub alte neamuri să nu se mai găsească."*

Primarul privi tăcut tablourile, ochii i se umeziră de lacrimi. Fără un cuvînt, se apropie de cioban şi îl sărută pe obraji :

— Frate Cârţane, îţi rămîn îndatorat. Mi-ai făcut mare bucurie. Tablourile le înrămez şi vor rămîne în familie la copii şi nepoţi. Să fie vrednici ca Ştefan cel Mare şi viteji ca Mihai, să-şi apere ţara. (După şase decenii, aceste tablouri sînt în păstrarea unui nepot al primarului Tămaş Cornea, contabilul sfatului popular al comunei Ileni.)

A doua zi, în casa primarului au sosit învăţătorul Vicenţiu Fărcaş şi preotul Gavrilă Cornea, care aşteptau de la cioban cărţi, reviste şi ziare.

— Cum staţi cu şcoala, părinte ?

— După cum ştii, bade, n-avem decît căsuţa de lemn ridicată în 1872. Sala-i mică, copii de şcoală sînt mulţi. N-avem cărţi. Pretorul vrea să ne facă şcoală de stat, copiii să înveţe altă limbă decît a părinţilor noştri.

— Strînge, părinte, oamenii în biserică, vorbeşte-le să pună mînă de la mînă, umăr la umăr. Ştiu, oamenii-s săraci, n-au coroane [1]. Să aducă lemne, să facă cărămidă, zidari se găsesc printre ei. Să nu vă facă statul şcoală, că piere neamul nostru. Să vă faceţi voi şcoala voastră, cu dascăli români, cărţi vă mai aduc şi eu.

Sămînţa aruncată de Cârţan a rodit abia peste opt ani. În anul 1912 s-a ridicat o clădire mare, cu patru săli de clasă, căci fiecare sătean a dat cîte 120 de coroane şi a pus umărul la ridicarea ei.

După ce s-a odihnit două zile, a făcut cale-ntoarsă spre ascunzătoarea de cărţi din munte, să ducă lumină şi altora. Goluri şi lipsuri erau în toate satele din Ţara Oltului.

În ţara lui Ştefan cel Mare, Badea Cârţan a mai drumeţit în numeroase rînduri. La Iaşi poposea adesea în mijlocul cărturarilor şi elevilor. Profesorul dr. Const. Mureşanu, [2] pe atunci elev al Liceului internat, îşi aminteşte în paginile pe care le-a scris :

---

[1] Bani.

[2] Dr. C. Mureşanu, laureat al Academiei Române : Cuvînt înainte la lucrarea *Ioan Bradu : Badea Cârţan*, Editura Noastră, 1941, pag. 7—15.

„Prezenţa lui Badea Cârţan în mijlocul tineretului şcolar era icoana vie a Ardealului asuprit care aştepta eliberarea şi unirea cu România.

Fanfara liceului deschidea serbarea cu *Răsunetul lui A. Mureşanu* şi alte imnuri patriotice, apoi profesorul Ion Paul, originar din Ţara Moţilor, vorbea elevilor despre Badea Cârţan şi ceea ce simboliza el pentru poporul român.

Cuvintele profesorului prindeau aripi în închipuirea elevilor, încît „ciobanul dacic îmbrăcat în cămaşă scurtă, cu iţari încinşi cu şerpar, în picioare cu opinci, după port, om simplu, lua proporţii fantastice."

Elevii făceau roată în jurul lui, punîndu-i tot felul de întrebări. Din răspunsurile ciobanului elevii îşi dădeau seama că acest om modest întruchipa un suflet mare, neobişnuit.

Lecţiile străluciţilor profesori printre care se număra G. Ibrăileanu, C. Hogaş, G. Lascăr, Vasile Bogrea şi alţii erau întărite prin pilda ciobanului educator.

Badea Cârţan era omul unei credinţe ; credinţa în biruinţa şi veşnicia poporului român. De aceea elevii se adunau în jurul său ca o pădure, cu sufletele întărite de cuvintele lui.

În mijlocul lor, Badea Cârţan era cînd ca un bunic sfătos, le insufla încrederea în cultură ca într-o armă de neînvins. Deşi n-avea multă ştiinţă de carte, îşi dădea seama că numai prin cultură poporul nostru se poate ridica.

De la Iaşi pleca prin alte tîrguri, oraşe şi sate, în drumul său prin Transilvania.

Dar primele cărţi şcolare, cele mai multe de istorie, au fost aduse de Badea Cârţan în satul său, în Cîrţişoara.

Într-o dimineaţă, învăţătorul Miron Budac s-a pomenit în clasă cu Badea Cârţan, purtînd doi saci mari. Fără nici o vorbă, i-a deşertat sub ochii măriţi de uimire ai copiilor :

— No, copii, v-am adus cărţi româneşti, adevărate. De astăzi înainte numai din astea să învăţaţi.

— Bade Gheorghe, ce faci ?! s-a înspăimîntat învăţătorul. Ne închide şcoala, mă arestează jandarmii.

A trebuit să-şi strîngă cărţile în saci şi să plece supărat spre casă.

Seara, i-a bătut la uşă învăţătorul, care l-a lămurit cît de mare-i primejdia cu cărţile şcolare aduse din România. L-a sfătuit să le împartă de la om la om, de la copil la copil, pe ascuns :

— Doar ai văzut ce-ai păţit cu cărţile şi fotografiile aduse de la Roma. N-ai fost bătut de jandarmi ? Vrei să ne închidă şcoala ?

Pînă la urmă, Cârţan s-a învoit. Se furişa în casele oamenilor noaptea, pentru a le da cărţi şi ziare.

Şi iar trecea peste munţi, în România, intra prin curţile şcolilor şi aduna de la şcolari cărţile vechi.

Elevii se strîngeau ciorchine în jurul lui, fiecare vroia să-l vadă, să-l cunoască, să-l întrebe ceva.

— Ia spuneţi-mi voi, copii, cine a fost mai mare : Traian sau Napoleon ? îi încerca Badea Cârţan.

Întrebarea îi punea în încurcătură. Unii răspundeau Traian, alţii Napoleon.

— Cine a spus Traian a avut dreptate, încheia mîndru ciobanul. Traian a fost mare, pentru că din el ne tragem noi, românii. Eu am văzut mormîntul şi columna lui din Roma. Ce a făcut Napoleon ? A fost împărat mare, a purtat multe războaie. Traian a făcut o ţară mîndră, România. E drept că acum îi tăiată-n două de coama munţilor, dar nu-i bai. Voi sau copiii voştri trebuie să ştergeţi graniţa. Aşa să ştiţi şi să faceţi. Aţi înţeles ?

Din cînd în cînd, mai dădea o fugă la Budapesta, ducîndu-se la redacţia de acolo a ziarului „Poporul român". În redacţie, fum de ţigări, cafele, iar în jurul meselor redactorii

Todica, Stanca, Biräuţ, Bănuţ. Odată a găsit şi pe sublocotenentul Gomboş, aflat în vizită la ziarişti.

— Ce ne mai spui, bade, că multe ai văzut, prin multe ţări ai umblat. Ce mai ştii nou ? l-a întrebat sublocotenentul.

— Ce să ştiu, că-s prost. Voi trebuie să ştiţi, că sînteţi mai învăţaţi. Aveţi carte mai multă ca mine. Dar fiindcă mă întrebi, să-ţi pun eu o întrebare : Ce-i mai tăioasă : mintea, ori sabia ?

— Ia pipăie aici ! arătă Gomboş sabia de la şold. Vezi ce tăiuş are ? Cum o atingi ţîşneşte sîngele.

— Apoi, cine o ascute ? Nu mintea omului ? Păi vezi ? Cînd răspundeţi la o întrebare să cîntăriţi bine răspunsul. Odată te întreabă un prieten, altădată un duşman, acesta se bucură dacă te dovedeşte prost. Dar pilda cu blidul de lapte aţi auzit-o ? Uite-l pe masă... în mijloc un bulgăr de mămăligă... Cinci flămînzi în jurul mesei, rupţi de foame. Se pregătesc ca lupii să mînce, dar unul, lacom, se repede şi răstoarnă blidul cu lapte, şi toţi rămîn cu buzele fripte... Aşa-i ?

— Aşa-i, răspunseră gazetarii. Dar care-i tîlcul ?

— Păi, dreptatea este a tuturora, şi toţi trebuie să o păzim, ca prostul să nu răstoarne blidul. Asta-i ! Vă văd adunaţi în jurul mesei sănătoşi şi voinici. Dar cine sînteţi ? Unul este Todica, altul Stanca, altul Biräuţ, celălalt Bănuţ... dar unde-s Todea, Stan, Birău ori Ban ? Aceia sînt bunicii voştri, uriaşii. Voi, nepoţeii...

— Să ne schimbăm numele, bade, ca să fim şi noi mari ! zîmbiră gazetarii.

— Apoi să fiţi, dar nu cu numele doară. Cînd veţi fi cu şerparele pline de coroane, să nu faceţi ca acei domni avocaţi, deputaţi şi profesori cărora nu le-au călcat picioarele la Bucureşti sau Roma. Ăştia-s orfani...

CONGRESUL ORIENTALIŞTILOR DE LA ROMA

În lunile septembrie-octombrie 1899 s-a ţinut la Roma cel de al XII-lea congres de istorie al orientaliştilor, care a reunit 700 de delegaţi din peste 40 de ţări, printre care India, China, Japonia, Rusia, Turcia, Grecia, Austro-Ungaria, România, America Latină.

Delegaţia română era formată din 60 de persoane şi avea în fruntea ei pe istoricii V. A. Urechia şi Gr. Tocilescu. Ziarele din Bucureşti au publicat informaţii şi materiale în legătură cu lucrările acestui congres, mai ales că la Roma, înaintea lui, un pretins istoric, Leopold Ovary, a ţinut o serie de conferinţe în care a falsificat istoria poporului român, reînviind teoriile mincinoase ale lui Robert Rössler care contesta continuitatea elementului roman în Dacia. Vroia să stîrnească o atmosferă nefavorabilă delegaţiei române.

Preşedintele congresului, contele Angelo Gubernatis, scriitor şi folclorist, a trimis o invitaţie specială delegaţiei române. Profesorul Urechia a publicat în presă un inimos apel prin care arăta :*„La Roma în 30 octombrie 1899 se ţine un mare congres, în care există şi o secţie etnografică. Aici, desigur, duşmanii poporului nostru vor veni în număr mare, pentru a pune din nou la îndoială originea noastră latină."*

Delegaţia noastră a hotărît să organizeze o manifestaţie la Columna lui Traian şi să depună o coroană de bronz, pentru a cinsti memoria marelui împărat.

Coroana a fost executată de sculptorul Ettore Codorin şi a fost expusă în vitrina magazinului de muzică de sub hotelul Continental din Bucureşti.

Badea Cârţan aflase şi el din ziare despre congresul la care ţinea neapărat să ia parte.

În vremea asta, ziarele italiene „Popolo romano", „Fanfulla", „Messagiero", „Tribuna" şi cele din provincie au scris articole elogioase la adresa poporului român. Roma era pavoazată în mod strălucit cu drapele, arcuri de triumf, făcînd primiri entuziaste delegaţiilor. Congresul urma să se ţină în aula primăriei de pe capitoliu.

Primirea călduroasă făcută delegaţiei noastre a stîrnit reacţia presei din Austro-Ungaria, care-şi arăta nemulţumirea, scriind că nu mai este vorba de un congres al istoricilor, ci de o serbare a românilor, iar demonstraţia de la Columnă... „o demonstraţie antimaghiară."

La şedinţa festivă, ultimul a vorbit profesorul Urechia, care a arătat originea latină a poporului nostru. Pentru restabilirea adevărului istoric, a mai vorbit şi profesorul Benedetto de Luca, arătînd continuitatea elementului roman în Dacia. După şedinţa festivă, membrii congresului au continuat lucrările în 11 comisiuni, dintre care două erau prezidate de prof. V. A. Urechia şi prof. Gr. Tocilescu.

În această atmosferă sărbătorească, duşmanii noştri n-au mai avut curajul să-şi ridice glasul, doar delegatul grec, profesorul Lambros, s-a încumetat să susţină că poporul nostru îşi datorează cultura domniilor fanariote. A fost înfruntat însă cu succes de Smara Gheorghiu, care a dovedit că tiparul şi primele cărţi româneşti au apărut înainte de fanarioţi.

În această fază a congresului, delegaţia noastră s-a completat ca un nou delegat, „neoficial", cu Badea Cârţan.

Plecase din timp spre Roma, şi după 63 de zile era din nou la periferiile cetăţii eterne.

Profesorul Urechia era prins cu organizarea demonstraţiei de la Columnă, întîmpinînd o serie de greutăţi, unele autorităţi temîndu-se de un conflict diplomatic, dar datorită stăruinţelor lui Gubernatis, guvernul italian a încuviinţat ca demonstraţia să se ţină la 12 octombrie 1899.

În ajunul acestei zile a sosit la Roma Badea Cârţan.

La intrarea hotelului „Albergo di Rusia", unde era găzduită delegaţia română, şi-a făcut apariţia un pastore în cojoc care stăruia pe lîngă portarul în livrea să-l lase să intre la preşedintele delegaţiei române. Ca să-l convingă, spunea că este fratello cu profesorul Urechia, ba chiar cu portarul care protesta :

— Ma come ? Io fratello di questo contadino ?

Tocmai cînd discuţiile erau mai aprinse, coborî profesorul Urechia.

— Să trăiţi, domnule profesor ! strigă ciobanul, însufleţit.

În primul moment, Urechia rămase uimit :

— Ce cauţi aici, omul lui Dumnezeu ?

— Ce să caut, domnule profesor ? Ce cauţi şi dumneata... congres... Columnă... coroană de bronz, răspunse modest ciobanul.

— Dar bine, nene, o cămaşă mai curată nu se putea ? Ce te faci printre domnii în frac ?

— Apoi, eu îs cioban, iar dumneatale domn. Mie-mi şade bine în cămaşă de cioban. Nu-s decît două zile de cînd am spălat-o.

Contele de Gubernatis, care fusese de faţă şi care-l cunoştea pe faimosul cioban, îl linişti pe Urechia, îndemnîndu-l să-l ia în delegaţie pe Badea Cârţan, ba chiar să depună el coroana de bronz.

Peste noapte, femeile ciobanilor din Via Appia i-au făcut din pînză de in o cămaşă „românească", i-au spălat cioarecii. Cârţan şi-a primenit căciula, şi-a văcsuit opincile.

În zorii zilei de 12 octombrie, Cârţan aştepta în faţa Universităţii, de unde urma să pornească cortegiul.

Muzici militare, fanfare şi orchestre intonau *Imnul gintei latine* de V. Alecsandri, pe muzica compozitorului Filippo Marchetti. La festivitate participau autorităţile şi populaţia Romei.

Alături de profesorul Urechia, în trăsură, Badea Cârţan ţinea în braţe coroana de bronz şi răspundea cu mîna la salutul şi ovaţiile publicului.

— Viva Rumeno ! Viva pastore ! Viva Kertzan ! se auzeau strigătele mulţimii de pe marginea străzilor.

Profesorul V. A. Urechia a vorbit despre originea latină a celor două popoare, tradiţiile, folclorul românesc, istoria poporului nostru, strîns legată de Roma şi împăratul Traian.

— Acest păstor, pe care-l vedeţi lîngă mine a venit pe jos la Roma, să salute cetatea strămoşilor săi. Sîntem aici la congres ca să repetăm istoricilor lumii vorba rostită de Cârţan cu trei ani în urmă, cînd un poliţist vroia să-l îndepărteze de la Columnă : *Roma este mama noastră !*

Apoi, în aplauzele tuturor, profesorul Urechia şi Badea Cârţan au aşezat coroana de lauri la picioarele Columnei.

Cârţan trăia cea mai mare clipă a vieţii sale, păşea falnic, părînd un dac coborît de pe lespezile de piatră ale Columnei.

A doua zi, presa italiană relata festivităţile, scriind (ziarul „Popolo Romano", nr. 273/1899) : *„Discursul cald şi înălţător, rostit de primarul Romei a fost foarte aplaudat, şi în timp ce românii aplaudau o voce puternică se auzea strigînd : Să trăiască mama Roma ! Acest strigăt ieşea din pieptul lui George Cârţan, venit la Roma, precum se ştie, în portul lui*

național de cioban român. Acesta dădu ministrului Bacelli portretul său, pentru care E. S. fu foarte mulțumit, strîngînd mîna valorosului Cârțan."

Ziarul „Fanfula" din 12 octombrie 1899 scria, la rîndu-i :

„Delegația e foarte numeroasă. Cei mai mulți aparțin societății înalte, dar între ei este un om vrednic de amintit și de admirat, pătruns de un adînc simț al latinității. Nu-i decît un cioban din Carpați, se numește Cârțan. Neștiutor de carte, a vrut să învețe să citească, pentru a cunoaște istoria Romei și a citit pe Tit Liviu, ba chiar n-a citit altă carte și este entuziasmat pentru țara noastră. Sărmanul de el, cînd a aflat că Urechia, marele fondator al Ligii române, avea de gînd să meargă la Roma ca să aducă coroana comemorativă, și-a lăsat stîncile și pădurile lui și, fără să-i pese de sărăcie, singur, pe jos, prin tot felul de greutăți a venit la Roma."

Astfel de articole și relatări elogioase au scris și alte ziare din Roma și din întreaga Italie.

Totodată s-a mai depus o coroană la monumentul marelui revoluționar italian Garibaldi, de pe muntele Viminale, ceea ce a determinat pe cavalerul Bruno Amante să afirme : „Sîntem la o sărbătoare de familie. Columna ne amintește originea comună și ne cimentează sufletele."

După terminarea congresului, Badea Cârțan s-a înapoiat în țară, cu sufletul înălțat, dar și mai hotărît să-și continue activitatea de răspîndire a cărților.

Mai tîrziu, amintindu-și cu emoție de această călătorie, va povesti ziariștilor, în graiul său pitoresc :

„Cînd cu congresul orientaliștilor am fost a treia oară la Roma. Trebuia să mă duc... nu ? Pe vremea aceea era lucru mare de Vasile Urechia, istoricul, poate-l știți din cărți. Sosise lume peste lume, din tuspatru părțile pămîntului, și toată se apleca de partea noastră a românilor.

Drept să vă spun atunci odată mi-am stîmpărat inima. De la Universitate și pînă la Columna din Forul lui Traian, pe tot drumul, eu singur am dus coroana, ca un fișpan mergeam în fruntea poporului... vai ce era de om... Doamne drăguțule."

Aceasta a fost ultima lui călătorie la Roma care, pe lîngă, multele satisfacții, i-a adus și mari neajunsuri. Autoritățile din monarhia austro-ungară l-au pus în urmărire, și peste cîțiva ani aveau să-i deschidă un proces de „agitație împotriva statului", la Brașov, condamnîndu-l.

PRINTRE ISTORICI, SCRIITORI ŞI OAMENI POLITICI

În tot timpul vieţii, Badea Cârţan s-a bucurat de preţuirea şi amiciţia multor oameni de valoare, cîştigîndu-i prin sinceritatea sa, pasiunea pentru culturalizarea maselor, dragostea faţă de trecutul poporului nostru, patriotismul său fierbinte. Întreaga energie şi putere de muncă şi-o închinase unui singur ideal : răspîndirea cărţii româneşti.

În afară de V. A. Urechia şi Gr. Tocilescu, care i-au fost dascălii de istorie, a fost apreciat şi de Nicolae Iorga, pe care l-a cunoscut la Liga culturală. Această figură luminoasă a culturii româneşti, pe atunci tînăr, impunea respect şi admiraţie, fiind considerat, datorită erudiţiei sale un simbol al unităţii naţionale.

N. Iorga se interesa îndeaproape de ardeleni. La Bucureşti, în casa sa, ardelenii erau totdeauna bine primiţi.

Într-o zi, Badea Cârţan s-a înfăţişat, după obiceiul său, să-i ceară cărţi pentru ardeleni.

— Nu ştiu ce cărţi să-ţi dau, bade. Pesemne ai venit în zadar.

Cercetîndu-şi uriaşa bibliotecă, Iorga simţi că nu se poate despărţi de nici o carte. Dar Cârţan nu era omul să se dea bătut.

— Eu văd, domnule profesor, că aveţi cărţi peste tot. Pe mese, pe sub mese, pe pereţi, de nu te poţi mişca dintre ele... dar văd că din fiecare aveţi numai cîte una. Şi eu în turmă am avut oi multe : ţurcane, ţigăi, negre, dar din fiecare

mai multe. La fiecare oaie, indiferent de culoare, laptele este alb, caşul la fel.

Istoricul a zîmbit şi nu l-a mai lăsat pe cioban să plece cu sacul gol.

Pînă la sfîrşitul vieţii, Cârţan l-a admirat pe marele istoric. Astfel, în anul 1905, aflîndu-se în redacţia ziarului „Poporul Român" din Budapesta şi vorbind cu redactorii despre viitorul poporului nostru, se întrista că nu mai sînt oameni mari, pe potriva vremurilor.

— În ţară, zise el, parc-ar fi Iorga... ăla-i minunat între muritori... Ce-o mai putut scrie de cărţi... Doamne drăguţule !

— De ce te-ntristezi, bade, căută să-l mîngîie un ziarist. Va veni dreptatea şi pentru noi.

— Cine s-o aducă ? S-au dus cei mari, V. A. Urechia, prietenul meu de la Ligă, Ion Raţiu al nostru... toţi duşi... ar fi Iorga. Dar ce gînd îl frămîntă ? Oricît ai vorbi cu el, nu poţi şti. Vorbeşti, dar ce vorbeşti ? Că trebuie să asculţi ca mutu', lui îi zboară vorbele cum îi cîntecul ciocîrliei. Mult e plăcut să-l asculţi. Dar ce ai înţeles ? Ce pricepi din cîntecul ciocîrliei ?

În anul 1911, cu prilejul stingerii din viaţă a ciobanului, istoricul Iorga i-a consacrat un articol omagial, în care l-a caracterizat, subliniind marile lui merite pentru cultura noastră.

De două ori pe an, Cârţan era prezent în strada Pantelimon nr. 7 în casele lui Heliade Rădulescu, părintele literaturii române, unde copiii acestuia, Ion H. Rădulescu, bibliotecar la Biblioteca statului, şi surorile sale Eufrosina, Virgilia şi Sofia, înconjurau pe vestitul cioban cu dragoste şi mult interes. Era aşezat în fruntea mesei, şi împreună evocau trecutul şi figura părintelui lor. Copiii lui Heliade ascultau cu interes

povestirile ciobanului, evocările călătoriilor sale, suferințele ardelenilor, iar la urmă Cârțan pleca de acolo cu trei saci de cărți.

Poetul George Coşbuc era unul dintre prietenii statornici ai ciobanului, primindu-l în casa lui, unde a cunoscut şi pe Al. Vlahuţă şi pe St. O. Iosif.

Cunoscîndu-i pasiunea pentru trecutul poporului nostru, bădia Coşbuc i-a citit cele două strofe din „Hora Unirii" de Vasile Alecsandri, care n-au fost admise de cenzură, pentru a nu supăra pe austrieci :

Ardelean copil de munte
Ian ridică acum, cea frunte
Şi te-nsuflă de mîndrie
Că eşti fiu de Românie.

Ardeleni, lumea ne vede
Mama dragă-n noi se-ncrede,
Că de-acum românu-n lume
A fi vrednic de al său nume.

St. O. Iosif i-a închinat poezia : „Ciobănaşul", în care-l descrie astfel :

La curte vine un ciobănaş
Cînd îi abate lui să joace.
Şi mult e hoţ, şi e posnaş
E copil din munţi şi pace.
Şi-s rupte biete-le-i opinci
Căciula lui e spartă.
Dar el doboară c-un pumn cinci,
De-i cată unul ş-altul ceartă.

Şi cum e scurt şi îndesat
Rîd, dar se tem de el feciorii...
Şi parcă-i el mai mare-n sat,
Că joacă, tot în fruntea horii.

Badea Cârţan s-a încumetat atunci şi el să scrie cîteva poezii. Poate unde-n tinereţe a cîntat din fluier şi a doinit.

Una dintre aceste poezii împărtăşesc dorinţa sa arzătoare de unire a românilor :

CARPAŢII

Carpaţi, of Carpaţilor,
Necaz aduceţi fraţilor.
Mînce-vă, roade-vă
Apele năpraznice
Vajnice.
Trăznetul doboare-vă,
Vîntul să vă scuture,
Tremuri şi cutremure
Să vă netezească,
Să vă şteargă de pe faţă
Să nu mai despărţiţi pe fraţi,
Pe fraţi, în două.

Scriitorul şi ziaristul Constantin Mille, directorul ziarului „Adevărul", era şi el prieten cu Badea Cârţan. În vara anului 1906 l-a întîlnit în faţa cafenelei Capşa. După ce l-a salutat cuviincios, Cârţan l-a luat la rost pe ziaristul care era şi deputat :

— Ce cauţi aici, domnule deputat ?

— Păi, unde să fiu ?

— Unde ? În dealul Patriarhiei, la parlament. Să faceţi legi bune pentru popor. Dacă dumneata te plimbi, cine face legile ?

— Asta ţi-e grija, bade ? Află că legi avem destule, numai că nu se aplică.

— Apăi şi oaia mîncă iarbă, ieri, azi, mîine. Legi, cîte ar fi, nu-s destule, că poporul nu simte nici o uşurare.

Era în pragul lui 1907, cînd avea să izbucnească răscoala ţărănească, şi ciobanul îşi închipuia că deputaţii vor aduce legi să uşureze soarta ţăranilor.

Cîţi nu l-au cunoscut pe Badea Cârţan !

Unii dintre ei, cărturari şi scriitori, mai trăiesc. Toţi îşi amintesc cu emoţie de acest drumeţ neobosit, care cu desaga lui cu cărţi cutreiera satele şi oraşele patriei, pentru a le duce ardelenilor încrederea în sosirea zilei celei mari, a unirii tuturor românilor, zi sfîntă pe care el n-a mai apucat-o.

PROCESUL POLITIC DE LA BRAŞOV

Munca de răspîndire a cărţilor româneşti din România, peste munţi, în Austro-Ungaria, fiind interzisă, era urmărită de autorităţi pas cu pas. Încă din anul 1895 ministrul de interne de la Budapesta a cerut Prefecturii din Braşov să pună o serie de agenţi secreţi, anume pregătiţi, să urmărească traficul de ziare şi cărţi româneşti, să prindă pe cei care le treceau peste munţi. Între aceştia se număra şi şeful poliţiei din Predeal, care raporta direct ministerului orice mişcare. Între anii 1895/1911, Badea Cârţan a fost arestat în mai multe rînduri, confiscîndu-i-se cărţile pe care le aduna cu atîta trudă.

După zece ani de la moartea lui, ciobanii au descoperit prin văgăunile munţilor depozite de cărţi ascunse de cioban, în nenumăratele lui treceri clandestine.

Dar cea mai grea lovitură a primit-o în 1904, cînd şeful poliţiei din Braşov, Mihai Farkaş, însoţit de un pluton de jandarmi, a făcut o percheziţie timp de zece zile la casa lui Cârţan din Oprea-Cîrţişoara, pe cînd el era arestat la Braşov. Au cotrobăit podul casei, al şcoalei, al casei lui Ion Sari, prietenul său, şi au strîns patru care de cărţi, ziare şi reviste româneşti, pe care le-au transportat la Braşov, unde Orz György, funcţionar ministerial, venit în mod special de la Budapesta, şi Wagner, delegatul poliţiei locale, au triat şi inventariat întregul material ridicat.

Inventarul cărţilor confiscate de la Badea Cârţan se găseşte la Academia Republicii Socialiste România (mr.

nr. 4709) cu denumirea în limba maghiară : *„Arătare a cărţilor în limbile română, maghiară, germană, italiană, franceză şi latină găsite la percheziţia făcută în casa lui Gheorghe Cârţan, precum şi a foilor volante şi alte produse de tipar aflate împreună."*

Catalogul întocmit de autorităţile maghiare cuprinde trei părţi : prima conţine titlul a 4426 de titluri în 41.172 de exemplare, şi e datată Braşov, 16 aprilie 1904 ; a doua cuprinde 239 de titluri, în 4.629 volume, şi este datată 10 mai 1904 ; a treia reia numărătoarea de la sfîrşitul părţii I-a şi continuă numărul pînă la 4 619, în total 76 621 exemplare [1].

Împrejurările în care s-a făcut confiscarea cărţilor sale le aflăm din presa timpului [2] care, pe baza plîngerii ciobanului, a scris următoarele :

„La 15 septembrie anul trecut Badea Cârţan transporta cărţile în spate din Ţară la Braşov şi vroia să meargă acasă, cînd l-a observat căpitanul de poliţie Farkaş Lup din Braşov şi l-a arestat pe loc, condamnîndu-l la 2 luni închisoare.

În timp ce Gh. Cârţan era închis la Braşov, autorităţile au plecat la Cîrţişoara să vadă ce cărţi adusese el. Uşile erau încuiate, au strigat portarului Andrei Simion să le deschidă, însă acesta a refuzat. Atunci autorităţile au spart uşile şi au pătruns înăuntru. Au ridicat tot ce au găsit, toate cărţile adunate cu trudă de Cârţan, le-au încărcat în căruţe şi le-au transportat la Braşov."

După două luni, Cârţan a fost eliberat din închisoare, şi a început să meargă la autorităţi să-şi ceară drepturile. A bătut toate drumurile la prefectură, la pretură, şi zelul

---

[1] V. Curticăpeanu : *Răspîndirea şi prohibirea cărţii româneşti în epoca dualismului austro-ungar. Badea Cârţan şi rolul său în cultura românească.* Studii, revistă de istorie, nr. 6/1964.

[2] Ziarul „Adevărul", organul secţiei române a P. S. D. din Ungaria nr. din 5 iunie 1904.

l-a dus pînă la Budapesta, la cabinetul primului ministru contele Tisza.

— E frumos, domnule prim ministru, ca jandarmii dumitale, împodobiţi cu pene de cocoş, să facă asemenea nelegiuire ? Să-mi ridice cărţile cu carul, să le ardă ? Ce, credeţi că dacă le-aţi ars nu-mi dă ea, România, altele ? Crezi că vom rămîne pe întuneric ?

Şeful de cabinet, care făcea pe tălmaciul, i-a spus că nu poate transmite primului ministru o plîngere prin viu grai. Dar contele Tisza, care se vede că înţelesese ceva din spusele ciobanului, s-a înfuriat şi a început să strige la Cârţan.

La cîteva ore după această întrevedere, Badea Cârţan a poposit la redacţia ziarului „Poporul român", unde a povestit cele întîmplate :

— Contele Tisza striga la mine, dar nici eu nu m-am lăsat : „De ce ţipi la mine ? Ţipă la judecătorii dumitale, care m-au închis pe nedrept. Am luat cărţi de unde se găseau şi am dus unde lipseau. Nu-i faptă rea să deştepţi pe cel din întuneric. Asta am făcut şi voi face cît voi trăi."

— Dar cum te-ai înţeles, omule, cu contele Tisza ? l-au întrebat ziariştii.

— Româneşte, păi cum ? Ca slujbaş al statului, după legea din 1868, trebuie să-mi cunoască limba. Pentru dreptate toţi cetăţenii statului sînt răspunzători. Văzînd că n-o scoate la capăt cu mine, i-am spus : „Excelenţă, ce dreptate-i aia ca să-mi ia jandarmii patru care de cărţi şi 14 zloţi de argint şi să mă ţină ferecat în temniţă la Braşov ?" „De cărţi, zice Tisza, am înţeles, dar de bani, nu cred. No mere kasse... facem la tine dreptate..."

Dar abia a sosit de la Budapesta, şi a fost din nou arestat şi aruncat în închisoare pentru o lună.

Vînătoarea după cărţile strînse cu atîta trudă de cioban e tot mai necruţătoare.

În urma dispoziţiei primite de la Ministerul de interne din Budapesta, la 2 mai 1906, toate cărţile confiscate de la Cârţan au fost arse în curtea fabricii de cărămizi Schmidt din Braşov.

„Stocul de cărţi al ciobanului din Cîrţişoara a fost dovada grăitoare a muncii sale intense şi pasionante. Numărul mare de cărţi trezeşte admiraţie prin varietatea lor, iar cunoaşterea mai amănunţită trezeşte uimire. Cantitatea cărţilor poate fi asemănată cu o librărie sau bibliotecă obişnuită din zilele noastre." [1]

Cărţile cu conţinut istoric, strînse şi răspîndite de cioban, priveau istoria poporului nostru din antichitate : „Magazin istoric pentru Dacia", „Arhiva istorică pentru Dacia", „Tezaur de monumente istorice pentru Dacia", pînă-n a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Avea astfel pe N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, A. T. Laurian, Al. Papiu-Ilarian, B. P. Hasdeu, *Cronica românilor* de Gh. Şincai, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei* de Gh. Bariţiu, şi cîte altele.

În atenţia autorităţilor represive se găseau în special cărţile care priveau răscoalele ţărăneşti, Unirea Principatelor şi Războiul Independenţei. Printre cărţile de literatură răspîndite de cioban se găseau volume de poezii de Gh. Coşbuc, Mihail Eminescu, V. Alecsandri, Al. Vlahuţă şi scrierile lui I. L. Caragiale, Al. Odobescu, B. Şt. Delavrancea.

Dintre ziarele şi revistele răspîndite, cele mai de seamă erau : „Contemporanul", „Adevărul", „Gazeta Transilvaniei", „Tribuna", „Dreptatea", „Poporul român", „La revolte" (Paris), „Avanti", „Giornale socialista", „La reforma".

---

[1] Vezi V. Curticăpeanu, op. cit.

PROCESUL DE AGITAŢIE POLITICĂ

Deoarece cele două condamnări de o lună şi apoi de două luni, precum şi arderea cărţilor confiscate n-au speriat pe Cârţan, care-şi desfăşura mai departe activitatea, ba mai mult, se plîngea într-una împotriva acestor abuzuri, autorităţile au luat hotărîrea să-i pornească un proces politic.

Cu materialul strîns, Parchetul de la Braşov i-a întocmit actul de trimitere în judecată, pentru „agitaţie împotriva statului."

În ziua procesului s-au luat măsuri de pază în jurul tribunalului, iar intrarea în sală s-a permis numai cu autorizaţii speciale. Păzit de jandarmi, ciobanul a fost adus în faţa completului de judecată, iar procurorul, pentru a-şi susţine actul de acuzare, a adus ca martor chiar pe preotul din Oprea-Cîrţişoara, părintele Vulcan.

La interogatoriu, acuzatul Cârţan a sfidat pe judecători, ţinîndu-se dîrz şi răspunzînd cu demnitate la toate întrebările puse. A recunoscut curajos că a răspîndit cărţile româneşti, pentru ca fiecare cetăţean să-şi cunoască drepturile, iar tineretul şcolar să cunoască trecutul glorios al poporului român.

— Voi continua şi în viitor această muncă. Am cerut autorizaţie pentru a răspîndi cărţile româneşti, mi s-a refuzat.

Părintele Vulcan, care trebuia să fie martorul principal al acuzării, a căutat, prin arătările sale, să micşoreze faptele ce i se puneau în seamă lui Cârţan.

Sentința de condamnare era încă dinainte pregătită. În ultimul său cuvînt, acuzatul a ținut tribunalului o adevărată lecție despre necesitatea culturii :

„Cetățenii noștri trăiesc ca animalele. Cu ceafa plecată sub ciomag... pentru că n-au lumină... n-au cultură... nu-și cunosc drepturile. N-au cultură pentru că n-au cărți. Eu le-am dat cărți ca să aibă cultură. Aceasta-i crimă ? Crimă este fapta jandarmilor care mi-au confiscat cărțile și le-au ars. Ba într-o carte aveam și bani pe care mi i-au furat. Jandarmii ar trebui să se găsească aici pentru judecată, nu eu."

După o scurtă deliberare, tribunalul a adus sentința prin care ciobanul Gh. Cârțan a fost condamnat la un an de închisoare pentru agitație împotriva statului.

În toamna lui 1906, după ce a fost eliberat din închisoare, a plecat din nou în România, să mai răsufle, să prindă noi puteri. Era hotărît să-şi urmeze munca de răspîndire a cărţilor. Dar în România, mai cu seamă în lumea satelor, a întîlnit numai suferinţe şi sărăcie.

În aer se simţea vîntul răzmeriţei care se apropia. Nicolae Iorga dăduse semnalul primejdiei scriind :

„Numai proştii sau ticăloşii pot tăgădui astăzi suferinţele şi drepturile ţăranilor şi chemarea ce o au în această ţară."

Într-un articol din 26 octombrie 1906 îşi întărea convingerile şi cerea pentru ţărani : *„pămînt, carte şi drepturi, toate trei şi cît se poate mai repede, cu înţelepciune, fără zăbavă."*

Semnele nemulţumirilor ţărăneşti erau multe. Murmurul asupriţilor s-a transformat în vuietul care prevesteşte furtuna. Ţăranii ajunseseră la capătul puterilor. Nimeni nu-i asculta. Iarna pornise aspră. Hambarele erau goale. Foametea stăpînea satele româneşti.

Cârţan cunoştea toate acestea, dar ce putea face ? Oricît suflet şi încredere răspîndea în jurul său, acum nu ajutau la nimic. Oamenii politici pe care-i cunoştea erau surzi la vuietul furtunii.

Ţăranii cereau pămîntul pe care-l munceau şi al cărui rod intra în hambarele boierilor şi arendaşilor.

Cârţan presimţea că focul se va aprinde în Moldova, în regiunea Iaşilor şi Botoşanilor, unde sărăcia şi împilarea erau mai crunte.

S-a hotărît să plece la Iaşi, unde a sosit la 30 ianuarie 1907, ziua Sfinţilor trei ierarhi. Toată protipendada Iaşilor era strînsă la serbare, la banchetul de la Seminarul Veniamin Costachi, unde petrecea ca în vremuri bune, în frunte cu mitropolitul şi ministrul Al. Bădărău.

„Aceştia se îmbuibă, şi ţărănimea moare de foame", şi-a zis Cârţan cînd a intrat în sală. Privea cu sufletul îndurerat nepăsarea celor adunaţi.

După terminarea ospăţului, boierii înveliţi în blănuri se îndreptară spre ieşire, la sănii. Abia atunci l-au descoperit la uşă.

— Bună ziua, înalt părinte şi marilor domni !

— A, uite pe Cârţan ! exclamă mitropolitul vesel. De ce n-ai intrat la serbare, bade Gheorghe ?

— De asta nu-i bai, răspunse mohorît ciobanul. Dar fiindcă aţi gătat serbarea, aş vrea să pun o întrebare, dacă nu-i supărare, şi aştept de la cinstitele feţe şi răspuns la ea.

În jurul ciobanului fac roată fruntaşii ieşeni şi ministrul, care se aşteptau la vreo şotie a lui Cârţan.

— Să auzim, bade, îl îndemnă primarul Iaşilor.

— Apoi, domnilor, să-mi răspundeţi : Ce-i trebuie cuiva ca să-şi facă gard ?

— Asta-i una d-ale lui Cârţan, rîse directorul seminarului, care cunoştea întrebările cu tîlc ale ciobanului.

— Apăi, bade, dacă faci gardul din nuiele, îţi trebuie pari şi nuiele ; dacă faci zaplaz, îţi trebuie bulumaci, scînduri, cuie, răspunse ministrul.

— Nu-i destul, domnule ministru !

Şi alte răspunsuri încep să curgă de la cei adunaţi. Dar la fiecare Cârţan le face semn cu capul că nu e potrivit.

Mitropolitul Partenie, ca să pună capăt şaradei lui Cârţan, îi vorbi :

— Ai dreptate, Cârţane. Toate astea cine să le facă, dacă lipseşte meşterul care face gardul ?

— Mă rog de iertare, cinstitelor feţe, dar răspunsul e numai unul şi este simplu : *„Ca să faci gard îi lipsă de pămînt !"*

Cei de faţă au început să rîdă. Credeau că e vorba de o şaradă a ciobanului, o cimilitură a sfătosului. Dar de astă dată ciobanul nu mai spunea doar glume cu tîlc, ci adevăruri crude.

Dar Badea Cârţan tot nu-i cruţă :

— *Domnilor, fără pămînt faci gardul în vînt !* Apoi pămîntul e ţărănimea, iar statul, un biet gard, oricît de frumos, dacă nu-l adînceşti în pămînt, se năruie şi te-ntrebi : la ce-i bun gardul fără pămînt ? *Să daţi pămînt clăcaşilor, că se năruie gardul !*

Apoi salută cu căciula lui miţoasă şi se făcu nevăzut.

Peste două luni, la începutul lui martie, au început răscoalele ţărăneşti în Moldova. Gardul cu palamacii putrezi se prăbuşea sub năvala apelor ţărăneşti. De aici răscoala s-a întins în Muntenia.

Peste 11 000 de ţărani au plătit cu sîngele lor dreptul la o viaţă omenească şi pămînt. De-a lungul satelor româneşti s-a întins jalea, durerea şi scrîşnetul din dinţi al celor rămaşi în viaţă.

Alături de socialişti, N. Iorga a fost printre puţinii intelectuali de vază care a înfierat măcelurile, într-o izbucnire spontană de indignare şi revoltă.

Cu sufletul îndurerat, Badea Cârţan s-a înapoiat în Ardeal.

— Va veni o zi a răzbunării şi dreptăţii celor ucişi. Dacă noi n-om vedea-o, spunea ciobanul, vor prinde-o copiii noştri.

„Veşnicul colindător de drumuri care gemea sub greutatea cărţilor bune şi rele, dar româneşti toate, pe care le căra pe umerii săi, odată voinici, acuma însă sfărîmaţi de oboseală şi de vîrstă, pentru a le duce Dumnezeu ştie unde şi cu ce folos, de multe ori drept în mîna jandarmilor şi vameşilor unguri ce-l pîndeau, badea Cârţan n-o să mai bată la poarta nimănui, cu cererile lui stăruitoare şi cu cimiliturile lui isteţe. A avut norocul să moară aici pe pămînt românesc şi, în loc să-şi petreacă ultimele ceasuri în arestul vechilor săi duşmani, a închis ochii în casa unde-l aşezase mila unei soţii de ministru plenipotenţiar. Iar la mormînt a fost dus cu cheltuiala secţiunii Sinaia a Ligei culturale."

N. IORGA, op. cit. p. 23.

Badea Cârţan şi-a petrecut ultimii ani ai vieţii între Ardeal şi România, hăituit de autorităţile care se ţineau pe urmele lui. Deşi plătise cu un an de închisoare, suferinţe şi schingiuiri, patima sa pentru răspîndirea cărţilor era la fel de vie. Guvernul austro-ungar, prin legea şcolară Appony din anul 1907, căuta să desfiinţeze, prin toate mijloacele, şcolile confesionale româneşti şi să le înlocuiască cu şcoli de stat, cu limba de predare maghiară.

Năzuinţa românilor era însă unitatea naţională, prin lichidarea rămăşiţelor feudale şi rezolvarea democratică a problemelor sociale şi naţionale. Conştient de importanţa presei în răspîndirea acestor idei şi realizarea unităţii naţionale, Badea Cârţan a căutat ca alături de carte şi manual şcolar să răspîndească şi publicistica vremii, între care şi pe cea socialistă.

Badea Cârţan s-a interesat şi de situaţia şcolilor confesionale româneşti, socotind că şi prin ele se poate lupta

pentru unitatea românilor. A folosit legăturile sale cu capii bisericii şi conducătorii politici ai românilor, pentru a-i îmboldi să ajute aceste şcoli. De multe ori, strădaniile sale n-au fost în zadar.

Astfel, într-o zi a vizitat şcoala confesională din Arpaşul de Sus şi, aflînd pe învăţător înconjurat de un mare număr de copii, l-a întrebat :

— Poţi să-i înveţi pe toţi istoria lui Traian ?

— Pot, dar jumătate dintre ei înainte de amiază, iar pe ceilalţi după-amiază, pentru că n-am alt local decît această cameră. Am făcut multe cereri şi intervenţii la mitropolia din Sibiu, dar fără rezultat.

— Hm ! a mormăit ciobanul.

Dar îndîrjirea lui a fost mai rodnică decît toate memoriile şi cererile. A plecat la Sibiu, şi atît s-a ţinut de capul mitropolitului, pînă ce acesta a găsit fondurile necesare ca să se închirieze un local potrivit.

— Oare nutrite-s oile pe care ciobanul le duce la păşunat jumătate înainte de masă, iar restul după-amiaz ? l-a întrebat ciobanul pe mitropolit.

Se apropia de 60 de ani, după o viaţă zbuciumată, ca aceea a paserilor cerului, cu deosebirea că acestea îşi fac cuib, pe cînd el n-avea, fiind mereu pe drumuri, dormind pe unde apuca, umblînd mai mult flămînd. Adăpost i-a fost umbra copacilor, covorul ierbii, iar iarna cetina brazilor. Urmărit şi hăituit într-una de jandarmi, ca o fiară, ducea o viaţă mai mult ascunsă, trebuind să se strecoare printre urmăritori cu multă iscusinţă.

În această a şaizecea iarnă a vieţii lui, pe cînd se îndrepta spre Ardeal, a fost prins în munte de o avalanşă de zăpadă, care l-a ţinut îngropat în nămeţi timp de trei zile.

Omul, care vara și iarna umbla cu pieptul descoperit și nu cunoștea boala, a căpătat o congestie pulmonară. Stejarul cel falnic se clătinase.

Cu mare greutate s-a desprins din nămeți, flămînd, sfîrșit, cu vlaga stoarsă de febră, s-a tîrît mai mult, să ajungă la casa din Oprea-Cîrțișoara. Drumul a fost lung și chinuitor, cel mai greu drum din viața acestui renumit călător și răspînditor de cărți. Picioarele, care-l purtaseră mii de kilometri de-a lungul Europei, slăbiseră. După cîteva ore de chin și zbatere, avea fierbințeli care-i provocau vedenii. Moartea dădea tîrcoale în jurul său, și nimeni nu-l putea ajuta. În munte nu era țipenie de om, pînă și fiarele codrului pieriseră parcă. Dar el nu vroia să moară așa, trebuia să ajungă între ai săi. A mai găsit în el tăria sufletească și puterea să se ridice. Dar după cîteva sute de pași, iar se prăbușea. Se prindea cu mîinile înghețate de rădăcini, de jnepeni, și se tîra înainte. Codrul, care o viață i-a fost prieten și ocrotitor, de astădată îi părea dușman.

Simțea sfîrșitul aproape. Se îndrepta oare și el, ca elefanții, așa cum citise undeva, spre locul de odihnă veșnică ? După zile și nopți de luptă cu viscolul și nămeții, în care timp își potolea buzele arse de febră cu zăpadă, sleit de puteri, a coborît la Oprea-Cîrțișoara.

Din omul falnic de altădată se-ntorcea umbra lui.

Nepoții i-au adus hrană, i-au aprins focul în vatră și l-au îngrijit săptămîni în șir. Badea Cârțan se lupta între viață și moarte. De multe ori aiura. Buzele lui fripte de febră murmurau : „Traian... Columna... Decebal... Mihai Viteazul... să ne unim cu toții, într-o țară..."

În jurul patului său de suferință se adunau, pînă noaptea tîrziu, oamenii din sat. Își dădeau seama că cel ce se luptă cu moartea este un viteaz, care prin atîtea jertfe și suferințe, prin închisori, s-a străduit să-i lumineze, să le aducă cărți și încrederea în viitor.

Săptămîni în şir s-a luptat între viaţă şi moarte. În sat şi împrejurimi nu era nici un medic. Cîteva babe din sat l-au oblojit cu leacuri şi fierturi din buruieni de munte, i-au făcut ceaiuri din frunze de afine, aşa cum ştiau ele din bătrîni.

Dorinţa lui de a mai trăi a învins boala. În cimitirul din mijlocul satului îl aşteptau Nicolae, Maria, părinţii săi, bunicii şi strămoşii, tuşa Chiva, sora Maria şi ceilalţi, dar el nu vroia să moară aici.

A luptat pentru o ţară liberă şi vroia să moară în România. Aceasta era singura dorinţă pe care o mai avea, şi ea i-a dat putere să-şi învingă boala.

Săptămînile cît a zăcut în pat, acoperit cu cojocul care l-a adăpostit lîngă statuia lui Mihai Viteazul şi lîngă Columna lui Traian, şi-a amintit de toată lupta zbuciumatei lui vieţi. Şi-a revăzut în gînd copilăria, plecarea la munte împreună cu tatăl său. Viaţa pe Bărăgan. Tovărăşia cu Ion Cotigă, care l-a învăţat carte. Şi-a amintit de profesorii săi de istorie, de blîndul Urechia, de Grigore Tocilescu, de înţeleptul Nicolae Iorga. Şi-a amintit călătoriile sale vestite la Roma, Paris şi Ierusalim. De prietenii poporului român. Şi şi-a amintit şi de Franz Iosif, călăul popoarelor : „Doamne cît am fost de prost ! M-am încrezut în împăratul de la Viena."

Parcă auzea vorbele lui Bălcescu către Avram Iancu, în timpul revoluţiei :

„Libertatea naţională nu poate veni de la curţile împărăteşti şi din mila împăraţilor şi despoţilor, ci numai dintr-o unire strînsă între toţi românii şi dintr-o ridicare a tuturor împreună şi în solidaritate cu toate popoarele împilate."

În primăvara anului 1911 a prins din nou viaţă. S-a ridicat din patul suferinţelor, a ieşit în grădină şi a tras adînc în piept aerul curat al brazilor. A privit culmile argintate ale munţilor. Un vînt rece şi înviorător îi brăzda faţa palidă.

Munţii îl chemau din nou. Setea de drumeţie îi da ghes. Oare picioarele îl vor mai ajuta să se caţere pe muchii ?

La sfîrşitul lui iulie, a hotărît să pornească din nou spre România. A chemat nepoţii şi prietenii, pentru a-şi lua rămas bun. De astădată pentru totdeauna :

— Dragii mei, îmi simt sfîrşitul. Nu vreau să mor aici, ci dincolo, între fraţii liberi. Voi nu disperaţi. În curînd vom fi o singură ţară. Ceasul eliberării nu este departe. Poate eu nu-l mai prind, dar voi, fără îndoială.

Strîngîndu-i la piept, fără lacrimi, şi-a luat rămas bun.

Şi-a luat cojocul, desaga cu merinde, toiagul care i-a fost prieten o viaţă, şi a pornit cu pasul rar spre Laita în sus. Nu mai călca cu uşurinţa de altădată. Nepotul, Ion Cârţan, îi ducea cojocul, şi l-a însoţit pînă ce a trecut creasta muntelui, dincolo.

Pe culmea muntelui a făcut un popas. Să mai prindă puteri, să mai vadă o dată Ţara Oltului.

După ce s-a despărţit de nepotul său, în cîteva zile a ajuns la Poiana Ţapului, unde în casa doamnei Lahovary, soţia ministrului nostru de la Roma, a primit adăpost.

Îndată după sosirea lui a fost chemat un medic care şi-a dat seama că badea Cârţan îşi trăia ultimele zile. A fost o minune că s-a putut strecura prin munte pînă aici. Congestia pulmonară îi măcinase firul vieţii. Au sosit mulţi prieteni la patul lui.

Ultimele zile i-au fost senine. Era fericit că a ajuns în România. Se găsea în ţara liberă, între prieteni, putea să închidă ochii mulţumit că şi-a făcut datoria pînă la capăt.

În aceste ultime zile ale sale, scriitorul Gh. Mugur, aflat lîngă el, îl îmbărbăta :

— Bade Gheorghe, ai fost un erou. Ai luptat ca nimeni altul pentru poporul nostru, pentru ardeleni. Ai pus o cărămidă la temelia zilelor de mîine. Poporul nu te va uita.

Ultima lui dorinţă a fost să fie înmormîntat la Sinaia, cît mai aproape de Ardealul lui drag.

În dimineaţa zilei de 7 august 1911 s-a stins ultima pîlpîire de viaţă din trupul său chinuit.

Secţia din Sinaia a Ligii culturale i-a organizat înmormîntarea în prezenţa a cîtorva sute de intelectuali şi cetăţeni din Sinaia, Buşteni, Poiana Ţapului. Cei care au luat cuvîntul au arătat meritele sale pentru lupta poporului nostru, pentru unitatea naţională.

După cîteva luni, pe mormîntul său s-a ridicat o cruce de marmură cu inscripţia : „AICI DOARME BADEA CÂRŢAN VISÎND ÎNTREGIREA NEAMULUI."

S-a împlinit o viaţă ca un vis. O viaţă într-adevăr eroică, închinată poporului român.

Visul şi lupta lui pentru unitatea naţională s-a împlinit abia peste opt ani, dar cu cîte jertfe ?

CUPRINS

Coperta de HENRY MAVRODIN

Redactor responsabil: DELIA DAMIRESCU
Tehnoredactor: GABRIELA ILIOPOLOS

Dat la cules 22.12.1968. Bun de tipar 02.07.1968. Apărut 1968. Comanda 8552. Tiraj 18.000 Hîrtie tipar înalt A de 80 g/m². Format 540×840/16. Coli editoriale F 8,7. Coli de tipar 11. A. 19404. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R—94.

Tiparul executat sub comanda nr. 1172 la Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918", Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, București, Republica Socialistă România.